

VÁRAD

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
TUDOMÁNY

VÁRAD

2025/1.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI,
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Nagyvárad, 2025. január • XXIV. évfolyam 1. (238.) szám

Kiadja

a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár

Intézményfenntartó:

Bihar Megye Tanácsa

Szerkesztőség és kiadó:

Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó

Telefon: 0259/431-257; 0771/269-647

Postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C

E-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com

Internet: www.varad.ro; www.bibliobihor.ro

Szerkesztőség:

Dénes László (főmunkatárs)

Fried Noémi Lujza

Tóth Hajnal

Tördelőszerkesztő:

Darabont Éva

Készült

a nagyváradi Book Expert nyomdában

ISSN 1583-0616

Tartalom

DSIDA JENŐ <i>Tekintet nélkül</i>	3	BALÁZS GÉZA <i>A magyar hősepika</i>	46
BERTHA ZOLTÁN <i>„Hittel hiszek Erdélyben”</i>	4	BENE ZOLTÁN <i>Világnézet – világérzet</i>	59
MADÁR JÁNOS <i>Versek</i>	10	KISS FERENC ZSOLT <i>A szabadság és esetlegességei</i>	61
PATAKI ELŐD ISTVÁN <i>A semmi ágán</i>	13	FRIED NOÉMI LUJZA <i>Mint macska a forró bádogtetőn</i>	64
CSÁK GYÖNGYI <i>Versek</i>	17	LENCAR PÉTER <i>Hogy a nyuszi vinné el...</i>	66
SZTASKÓ RICHARD <i>Hat rövid</i>	21	ISKY ISTVÁN <i>A híres erdélyi boszorkányper</i>	68
SZILÁGYI FERENC HUBART <i>Versek</i>	25	FÜLÖP LÁSZLÓ <i>Kiegészítések Bánffy Kristóf életéhez</i>	75
WESSELY GÁBOR <i>Dokis sztorik</i>	29	FLEISZ JÁNOS <i>A nagyváradi magyar sajtó elindulása és sajátosságai a 20. századig</i>	79
SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ <i>Versek</i>	31	BARABÁS ZSUZSA <i>A méltóságról (keresztretjvény)</i>	94
HARAJI ADALBERT <i>Mitől lesz jó az életünk?</i>	34	<i>Lapszámunk szerzői</i>	96
FERENCZFI JÁNOS <i>Versek</i>	39	-----	
TÓTH HAJNAL <i>Feltárni, ami bennem van</i>	43	Idei első számunk képzőművésze: JÁMBOR FERENCZ	

RESTITUTIO IN INTEGRUM

Dsida Jenő (1907–1938)

Tekintet nélkül

*Be kell látnunk:
Ha kérdeznek, becsületesen
felelni kell.
A harcot becsületesen
fel kell venni,
az úton becsületesen
végig kell menni,
a szerepet becsületesen
el kell játszani,
keményen és tekintet nélkül.*

*A kapuk mögül ebek vicsorognak,
az ablakokból kiköpdösnek
és röhögnek.
Száz közbiztonsági gócpont
adja ki az elfogatási parancsot.
Kemény tárgyak zuhognak a fejünkhöz,
súlyos, vérező kövek,
de néha röppen sóhaj is,
szeretet is, rózsza is.*

*És este a tűzhely mellett,
vagy szuronyos zsandárok között
hátrakötött kézzel,
mégis mondogatni kell
a fellebbezhetetlen,
sziklakemény,
erősítő,
vigasztaló
igét:*

*Krisztusnak és Pilátusnak,
farizeusoknak és vámosoknak,
zsidóknak és rómaiaknak
egyformán szolgálni
nem lehet.*

Bertha Zoltán

„Hittel hiszek Erdélyben”

Dsida Jenő – erdélyi kortársokról

Költői szerepfelfogásában a „poeta angelicus” Dsida természetszerűen a kényesen őrzött szellemi, világnézeti függetlenség híve volt. Mit tegyen a költő zörgő csontú éhes emberek, egymás hajába tépő kalmárok, házak körül settenkedő farkasok láttán, ezerféle lobogók csattogása és sohasem sejtett világvégek apokaliptikus jelei közepette – teszi fel a nyugtalanító kérdéseket Olosz Lajos *Barlanghomály* című verseskönyvének méltatása kapcsán. S mintha magáról is beszélne, úgy veszi védelmébe azt a művésztípust, aki intim világában egyedül marad, menekül a hörgéstől és csatazajtól, magányosan ül barlanghomálya mélyén, s ezért önzőnek és individualistának bélyegzik – miközben pedig ő a benne elrejtett emberről szól és mindenki képmása előtt hajt fejet önmagában. Mit tegyen tehát a poéta, „aki nem elég ostoba ahhoz, hogy felüljön az újfajta világboldogítások torz cipőkrémreklámjainak? Akinek nem elég hosszú a szakálla ahhoz, hogy cégjegyző próféta legyen? Aki nem elég agyafúrt és becstelen arra, hogy lélek nélkül lelkesítsen és napi zsoldért riadót trombitáljon? (...) aki nem szabadalmazott világnézetek röpcédula-osztogatója, nem képes szólamok hangtölcsére, nem társadalmi

hadvezérek adjutánsa, hanem csak poéta? Kicsit gyermek, kicsit szórakozott, de hatványozottan ember: elíziumi harmóniára éhes, s a görög istenek itálára szomjas?” S a válaszba, a konklúzióba foglalt – és némileg önarcképszerű – lírai-vallomásos krédó pedig *Az írástudók árulása* Babitsának hitvallásával is összecseng: az autentikus költői magatartás, a szellemi méltóság nem más, mint „az emberi életvágy és szépségigénylés szemrehányó búcsúja az elfordult és eltorzult világtól, a pogány humanista hitvallás életről, halálról és azok értékeiről, a telített egyéniség fejfőlemelése a csillagokig, a világba hullott ember révedezése és csodálkozása, a gyermek játszadozása szószirmokkal és gondolatkavicsokkal”. Mert – szögezi le önérzetesen és aforisztikusan –: „A szép mindig korszerű. A cselekedet nem mindig irodalom, de az igazi irodalom már magában véve is mindig cselekedet.” (Ehhez képest a propagandairodalom egyedül üdvözítő programokat követel, azt sem eldöntve, milyen legyen az: „szocialista program, keresztény, liberális, fajvédő, nemzeti, kozmopolita, felekezeti, antiszemita, vegetáriánus, eszperantista vagy kommunista program? Avagy mindegy, csak program legyen és kész

az irodalom? Vagy csak az egyik jó? Mindegyiknek a magáé? Konkurens szatócok harca az irodalom?”)

A nyugatos eszménytartalmakhoz és kifejezőskultúrához kötődő látásmódjuk, szimbolista-impresszionista, újromantikus intonációjuk jelenthette vonzóerejét a nagy erdélyi, helikoni triásznak is Dsida számára – aki finom hallásával és ízlésével, mértéktartó és összetett véleményalkotásával sokféle értéksajátosságukra tudott rezonálni. Reményik Sándorban – a transzilvániai magyar irodalom hőskori romantikájának hírnökében és fogalomává vált képviselőjében – például különösképpen tisztelte a megnemesítő morál apoteózisát, esztétikai átvalóságát, spirituális és szakrális szépségértékét; „a tiszta művészet felületi csillogásán kívül valami mélyről előtörő fényesség is árad belőle: a hitben, böjtölésben, imádságban megtisztult ember arcának fényessége, az eszmékért lüktető szív tüze és sugárzása” – hirdette róla; s hogy „a magyar szó katakombákba visszahúzódó szertartásainak őskeresztényi értelemben vett apostola ő, a lemondásnak, a belső élet tiszta szerénységének, a nagy megtisztulásnak prédikátora”; s tömegek lelkét is megrázó, érzelmeket felkavaró és megmozgató hangja elválhatatlan egységbe forrott a kisebbségi nemzetközösség létfenntartásának minden mozzanatával. Akinek verseiben „a természet és lélek minden szépsége, minden játéka, minden ereje és vihara itt kápráztat, csillog és viharzik”; s úgy zenélnek e költemények, mint meghatározhatatlan hangszer, melynek muzsikájából éppúgy kihalljuk a cselló lágy érzelmességét, mint a kürtök kemény harsogását, vagy a végtelenből érkező és

végtelenbe suhanó szélről zöngétet eolhárfa sejtelmes hangjait. „Erdély irodalomtörténeti nagyságú dalnokának”, az „utolsó bárdnak” a jelentőségét úgy nyomatékosítja itt Dsida, mintha kissé beleérezné abba saját művészeti ideáinak is a megvalósulását. Mert máskor, pontosan és elfogulatlanul, azt is megjegyzi – egyes fiatalabb írók vádjaira reagálva, miszerint Reményik a parnasszisták elefántcsonttornyába húzódna –, hogy ha a finomkodó parnasszienek „bravúros pepecselő ötvösmunkával csiszolták ki ékszerszerű, gondosan programtalan, csak a művészi szépet” célzó verseiket, akkor Reményik éppenséggel „rajta hagyja versein az anyag minden faragatlan durvaságát és merevségét, de ugyanakkor minden sorával megéreztetni azt a közvetlen kapcsolatot, amely az élet és a vers között lüktet. A parnasszienek elsősorban formavirtuózok voltak, Reményik Sándor még utolsó sorban sem az.”

Úgy értékeli és méltányolja tehát Dsida az erdélyi, nemzeti sorsköltészet tagadhatatlan teljesítményeit, hogy az övéhez képesti másságukat egyrészt saját értékszempontjai szerint is méri, másrészt világosan tapintja ki azok határait. Tényszerűen állapítja meg például, hogy „az önállósult erdélyi magyar irodalom első évtizedében nem búgtak nálunk a szerelem vágyakozó sípjai. Pán aludt valahol a havasok medvebarlangjában. A pajkos faunok és nimfák nem merészkedtek csiklandó játékra az ólomsúlyú ég alatt. Reményik Sándor, Áprily Lajos, Tompa László, Bartalis János és Szentimrei Jenő nemigen írtak úgynevezett szerelmes verseket. Talán Szombati-Szabó István, ez a Debrecenből jött fiatal poéta volt az

egyetlen, aki Széfa-ciklusával szerelmes dalokat mert zengeni az erdélyi sziklák között, az egyetemes borongás napjaiban.” Ez a mégsem játszi, idilli, hanem „tusakodó”, „végzetszerű” – és „furcsa illatú”, „egzotikus”, adysan szecessziós és haláltragikumú – szerelmi líra ragadja meg főként Dsidát, miközben e költészet egész retorikai felépítését, „ódon zamatú” szépségeit, biblikus vétetésű, „gondolatritmusos”, „litániaszerű”, „monoton mormogását” („kemény kálvinista magyarságát”) is különösnek és időtállóknak tartja.

Látóhatárának széles kiterjedésével Dsida Jenő bizonyos fokú összekötő, összekapcsoló, így fontos kiegyenlítő-kiegyensúlyozó szerepet is betöltött irányzatok, áramlatok, nemzedékek, változatos szemlélettípusok között. A marosvécsi, helikoni íróközösség vagy az Erdélyi Szépmíves Céh szellemisége, ügye, jelentősége melletti hűséges kitartás közben figyelte nemzedéke, sőt a fiatalabbak sokágú törekvéseit, nem zárkózott el saját korosztályának szenvedélyesebb társadalmi érdeklődésétől és vállalkozásaitól sem, megbecsülte az Erdélyi Fiatalok mozgalmának eredményeit, a főiskolás-értelmiségi kezdeményezések és önszerveződések közösségerősítő tevékenységét. „Magam is azt szeretném, ha az új írónemzedék nyíltabban nézne szembe az élet valóságával” – szögezte le, ugyanakkor a valódi erkölcsi és szellemi minőséget is számon kérve. Ennek jegyében siratta el és méltatta felsőfokon Balázs Ferencet, ecsetelve az erdélyi magyar nép, a falu felemelését célzó hallatlan erőfeszítéseit, legendássá vált, apostoli munkásságát: „Szövetkezetet alapított, minden téren igyekezett megvalósítani eszméit, vasárnapi iskolákon és tan-

folyamokon oktatta népét hasznos és gyakorlati ismeretekre, megváltoztatta a falu képét, és kicsinyben megvalósította mindazt, amit egész Erdélyre vonatkozó érvénnyel megvalósíthatónak hitt.” A minőség magasrendűségének követelményéből nem engedve bírálja ellenben Dsida a fiatalok némely akcióit, illetve rója fel azok sikerületlenségeit. Például az *Új arcvonal* (1931) című nemzedéki antológia színvonalát mérlegelve a tehetség jeleit többeknél aggályosan ugyan, de tágkeblűen elismeri, ugyanakkor erőteljesen figyelmeztet a szembetűnő fogyatékosságokra. S nem pusztán a művészi gyengeségekre mutat rá, hanem a legalább irodalmon túli szellemi-ideológiai értékteremtő erő hiányára is; „Éppen az nincs ebben a könyvben, amit a címe ígér. Nincs benne arcvonal. Nincs bátor, tiszta, alapos tudásra fektetett meggyőződés, nincs harc, nincs front, nincs fiatal és újszerű egység. Nincs művészi tökéletesség, és nincs, ami ezt legalább mint irodalmon kívül álló szociális tünet elfeledtetné: világnézeti egység.” Vagyis az önképzőköri jelleg világszemléleti karakterhiánnyal párosul. A „nemzedék árulóit” közé sorolhatóság igaztalan vádját is vállalva ismételteti Dsida, hogy a tehetség nem azonos a fiatal-sággal (nem mindenki zseni, aki húszéves, és nem mindenki „kivénhedt »hülye«, aki a negyven évet túlhaladta”), s hogy „a szép kezdet termékeny és nagy tizenöt évéhez” méltó folytatás, őrségváltó utánpótlás egyelőre nemigen mutatkozik (néhány kivételtől – Szemlér Ferenc, Bözödi György, Kiss Jenő munkáitól, illetve a legfiatalabbak falukutató, szociografikus, világszemlélet-alakító törekvésétől – eltekintve). Mert az egésze, az erdélyi magyar kul-

túra teljességére és a kisebbségi sorskérdések, a nemzetiségi létprobléma súlyosságára tekintő Dsida minden értékét annak sajátos minőséglehetősége szerint mér, mindenütt az üde, izmos, markáns tehetséget keresi, s egyaránt becsüli a sokféleséget, a különbözőséget meg az együttesen kibontakozó sajátosságtartalmakat. „Ami a kisebbségi magyarság sorskovácsolta egységének jövőbeli képét illeti, korántsem valami olyan külön világnézeti egységre gondolok, mely mindent magában foglal és helyettesít. Szükségesnek látom azonban, hogy minden világnézeti csoportosulás keretében kiérlelődjenek azok a megegyező kisebbségi vonások, amelyek már a kisebbségi önvédelem közös szükségességének felismerését és vállalását jelzik” – vallotta.

Értéktanúsító lényeglátás és elemző differenciáltság egyszerre tükröződik, kedély és bölcsesség egyaránt érvényesül Dsida okfejtéseiben, amikor nagy elődökről, szeretett kortársakról vagy éppen pályakezdőkről szól. Amikor azt vázolja, hogy az idősebbek régi álmokat, emlékeket dédelgető szellemidézgetései helyett a kisebbségi sorba beleszületett fiatalabbak miképpen fordulnak a konkrét helyzetek és valóságtények felé. De hogy a különbség nem több, mint „az egymásra ütő, egymásra megszólalásig hasonló apa és fiú közötti örök különbség”. S hogy a méltó emlékezés nem a múltsiratás, hanem a sors vállalása és a munka folytatása, s ha kell, az elődök pótlása. Ilyen bensőséges tiszteletadással, emberi közvetlenséggel és józan emelkedettséggel rajzolja a kultúraalapító Kuncz Aladár, Kós Károly, Kemény János arcvonásait; de még Szabolcska Mihály korjellemző (főként „a nemesebb értelemben vett

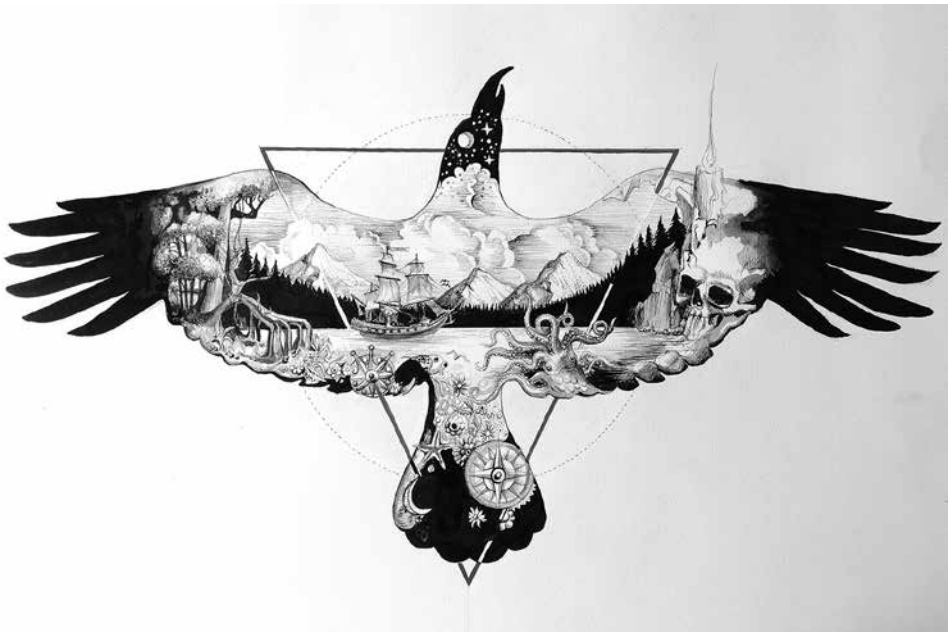
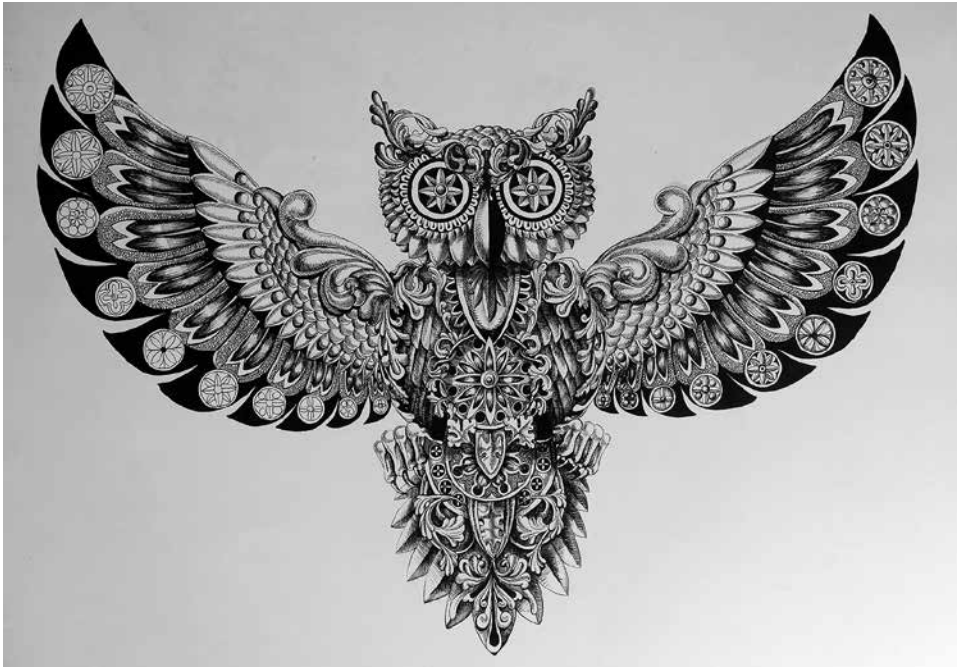
chanson-költészet iránti”) tehetségéről is ejt jó szavakat (a valós mértékeket persze sosem tévesztve el). S mintegy a helikoni szellem magaslatairól lát rá a próza- és drámaírás kiválóságaira is, a „hiperintelligens” (a kezét „a világ pulzusán” tartó) Bárd Oszkártól a világirodalmi rangú Tamási Áronig. Karácsony Benő elbeszélőművészetében a „játszi, könnyelmű és szórakoztató” felszín alatt meghúzódó mély emberi érzéseket, az egyszerűséggel, a pátosz, színpadiasság, nagyképszerűség nélküli természetességgel érvényesülő magvas igazságokat, a „kedves, kedélyes bölcsesség”, „aranyos humor” és szelíden megbocsátó, „férfiás jóság” fényét csodálja; s hogy jobboldal, baloldal helyett az író a „napos oldalt” választotta. És lenyűgözőnek találja ugyanakkor Nyíró József „sziklákat mozgató, elemi áradással hömpölygő szóművészetét” is, a „székely nyelv, a népi zamatok irodalmivá finomodását”, általa a zordon havasi világ, a székely néplélek elementáris megszólaltatását, a megbabonázó hősiség és tragédia kifejezését – egy „végzetes elrendeltségű, hatalmas lelkű nép felhőkig növvő” mítoszával. A „vad székely rengeteg féktelen, szertelen, súlyos”, de humorral is átszőtt romantikája ez, Jack London, Kipling vadonregényei mellé „székely dzsungelkönyvet” helyező valóság és varázslat, amelyben a „sötét havasi emberek” is: emberek; s „ezt a szép, meleg, jóleső, kenyérízű emberséget tudta életre kelteni Nyíró olyan írói hatalommal, tudással és biztonsággal, amilyenre a világirodalomban is kevés példa van”. A regionális sajátság így tehát éppen nem elszakad, hanem gyökeresen és analogikusan bekapcsolódik a világkultúrába: „akár a préri-

ken száguldó indiánok, az amerikai honfoglalók és kaliforniai aranyások romantikája”. A székely nyelviség és irodalmiság egyébként is szerves alkotórésze az összmagyar irodalomnak, hirdeti Dsida: „nem üres provincia-
lizmusok és góbéságok összehalmozásáról van szó, hanem a székely lélek sajátos, szép és értékes megnyilatkozásainak belesimulásáról az egyetemes magyar irodalomba, mindenki által érthető, de mégis székely ízű, a székely népgondolkodásnak megfelelő nyelven”. A különleges rész csak gazdagítja az egészet. Így történik meg a csángó népköltő, Lakatos Demeter felfedezése is. Azé a verselőé, akinek strófái regösök és kobzosok, a *Halotti beszéd*, sőt az ősmagyarok korát idézik, akinek „primitíven döcögő és mégis ősi szépségeket csillogtató” népies archaizmusa egy távoli elszigeteltségben sínylődő és eredendő hagyományvilágát, eredeti nyelvét őrző magyar közösség sorsáról tudósít.

Dsida körültekintő, méltányos szemléletére jellemző, ahogyan például az induló Wass Albert verseiben is kimutatja mind a bántó utánérzéseket, mind azt a rokonszenves „meditatív elmélyültséget”, amely naivitásával és melankóliájával megkapó hangulatokat sugalmaz – valami „csöndes erdélyi borút”. Vagy, egészen más területen, Nagy István goromba, naturalisztikus társadalomkritikájának sem az élet kárhoztatja, legfeljebb a metafizikum,

a költészet érintését hiányolja belőle: „az egyetlen villanás, pillanat, lehelet” feltűnését, „mely a földön vergődő embert valami örökkévalóval köti össze”.

Mindebből ékesen kitetszik tehát Dsida Jenő mérvadó irodalom- és világfelfogása, amellyel az erdélyiség hivatásáról elmélkedik és értekezik (Németh Lászlóhoz, Tamási Áronhoz hasonlóképpen az erdélyi irodalomtól várva valami olyanfajta eredeti, nemes, újjáhangelő érték szintézist, amely felfrissülést, megújulást hozhat az egész Trianon utáni magyarság számára). Az emelkedett, „ragyogóan sokoldalú kritikai szellem” meghonosítását, az alapos önkritikát és önismeretet igénylő gondolkodás megteremtését sürgeti a költő, hogy azután hitvallásos elkötelezettséggel fogalmazhassa meg erre alapozódó eszményeit (s jó okkal idézi ezeket a lélekemelő szavakat *Dsida Jenő irodalomkritikai programja* című kitűnő, részletes tanulmányában Cseke Péter is /in: Cs. P.: *A teljesség sóvárgása*, Bp., Nap Kiadó, 2019/): „Mindenekfölött hittel hiszek Erdélyben. / Ebben a szabad szellemet, humánusot sugárzó földben látom a jövő magyar irodalmának kovását. Nem szűkkörű, erdélyi határokon belül kirobbanó könyvsikereket várok – az kevés lélekszámunk és koldusszegénységünk mellett lehetetlen is –, hanem befolyásoló, átalakító, szuggeráló miszisztóteljesítést az összes többi magyarlakta terület felé!

Holló

Madár János

Vidd magaddal ezt a tájat!

*Vidd magaddal ezt a tájat!
A világ gyalogútjain cipeld az almafát.
Szemedben hullámok tükröződnek.
Mert a tenger szívedig lát.*

*A kő, a hegy is figyel téged.
Rád vetül a végtelen sziklák tekintete.
Arcodon az idő oly pengényi már.
Mint a kard, életed minden napja és hete.*

*Mégis megvirrad újra és újra az ég.
A csillagok csak azért is életet adnak.
De ha jön – – – a rettenetes éj.
A sötétség hullafoltjai megmaradnak.*

Végtelen

*Örökre hallható az első sikoly.
A bölcsőt nem engedi el a hála.
Magányos csönd hull a táj tüdejében.
A visszafojtott lélegzetnek némaság az ára.*

*A széthasított időre is hallgass!
Szavaidban magadat hiába ne öld!
A kő, a fa, a rög is én vagyok.
Sejtjeimben kicsírázik a föld.*

Évgyűrűk ölelése

*Anyanyelvem ez a kő.
Visszhangzik a sziklán valami.
De bölcsőm nevét lassan
– – – nem tudom kimondani.*

*Néma lett a táj, a tél.
Behavagták szívemet a szelek.
Fáj, édesanyám – – –,
hoggy gyermekként megismertelek.*

*Mert öledbe vettél és énekeltél.
Gyönyörű arcodtól zengett az ég.
Most itt állok árván – – –, nélküled.
Elragadott tőlem a messziség.*

*Oly távol vagy már a végtelenben.
Mintha meg sem születnél volna.
Ágak mozdulnak bölcsőd célkeresztjén.
A szomorú fűz is sírodra hajolna.*

*Lombok zokognak szüntelen.
Az évgyűrűk ölelése csak ennyit ér?!
Lehull a mélybe – – – a törzs is.
Minden könnycsepp egy-egy levél.*

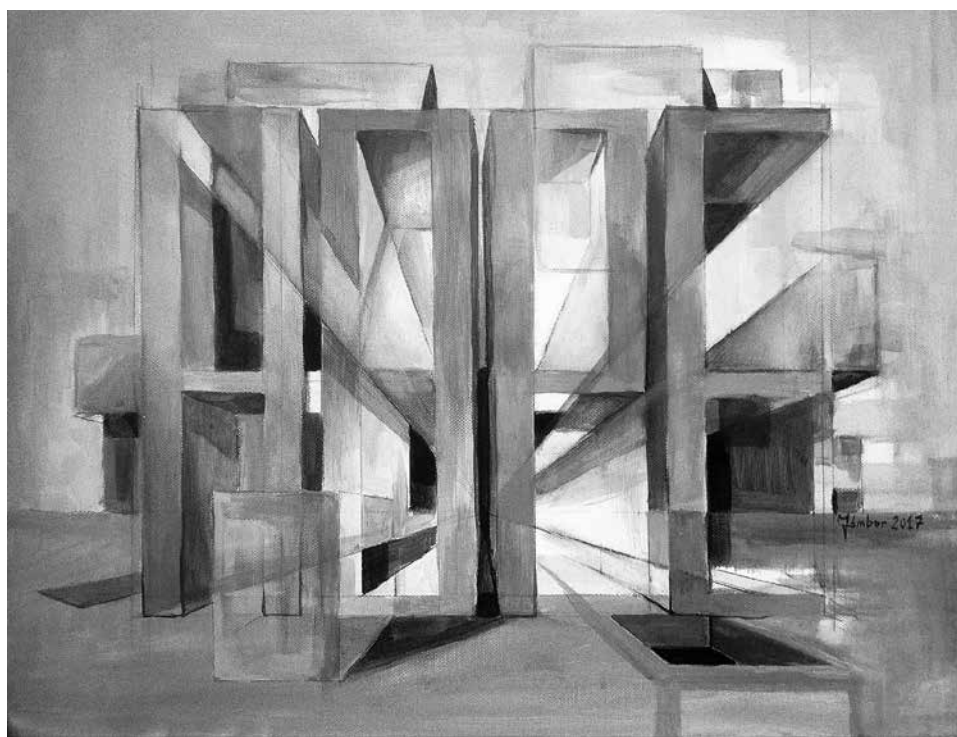
Kozmikus haza

*Minden porszem bölcsőnyi táj.
Születhet föld kezünkhöz bárhol.
Lélegzetünk, tenyerünk összeér.
Közel vagyunk, mégis oly távol.*

*Arcunk fénylik a messziségben.
Felhőkön túl ragyog élő és holt.
A csillagok szabadon lengenek.
Kinyitva – – – minden égbolt.*

Anarchywall

Remény

Pataki Előd István

A semmi ágán

Omár könnyes szemekkel járt a romok közt. Immár három hónapja szolgált Gázában a Vöröskereszt megbízásából. Napjai szorongással és kétségbeesett életmentéssel teltek. A térséget folyamatosan bombázták. A romok alól megcsonkítva előkerült nők és gyerekek kezelése a legerősebb lelkűeket is próbára tette. Erre nem lehet felkészülni a Dubaji Orvosi Egyetemen.

Épp csend volt. Omár szótlanul bandukolt a kies vidéken. Ő sem tudta, hogy merre, véletlenszerű irányba indult el, szeretett volna kis időre egyedül lenni, és senkivel sem találkozni. Ez volt a reggeli rutinja, egy magányos séta. Apjára, a híres orvosdoktorra gondolt. Bár hallgatott volna rá, és maradt volna a biztonságos Emírségekben. Dolgozhattak volna együtt apja kórházában. Pár óra munka után nyugodtan sétálhatna a pálmák közt, hosszú, patyolattiszta fehér kandurát viselve. De nem, nem akarta, hogy ismét újjal mutogassanak rá egyetemi évfolyamtársai, hogy neki milyen könnyű, „beprotezsálták” a legnagyobb dubaji kórházba. Már az egyetemen is sokat piszkálták, ugyanis a professzorok sokat kedveztek neki, bár sosem kérte, sosem folyamodott kedveskedően hozzájuk, főleg nem kiváltságokat kérve. Mégis mindenki tudta, kinek a fia. Az egyetem után szívesebben dolgozott kisebb klinikákon. Inkább édesanyja életpályáját szeretete volna követni, ki jótékonyági és humanitá-

rius szervezeteknek dolgozott, és már tíz éve Afrikában élt. Szülei elválása mélyen érintette. Addig sem tudta eldönteni, hova tartozik, és a nőkkel sem boldogult, rosszabbnál rosszabb párkapcsolatok után eldöntötte, nem akar megházasodni. Majd bevonult az Egyesült Arab Emírségek Félhold Társaságába, mely a Vöröskereszt alá tartozott. Sosem gondolta volna, hogy ez lesz élete legnagyobb kihívása.

Nehéz volt Omárnak a helyi lakossággal. Legrosszabbak az anyák voltak, kik napokig szorították magukhoz elhunyt csecsemőiket, és üveges szemmel tagadták meg a vizet, élelmet. Omár igyekezett hatni lelkükre, de próbálkozása hiábavaló volt. Sokan behunyt szemmel, hátukkal a romoknak dőlve feküdtek a földön, és azt sem lehetett tudni, hogy csupán rövid időre szenderedtek el, vagy már nem is élnek. Sorstalan életükbe belenyugodva várták az újabb légicsapást. A gyerekek süvöltve rohanták meg a ritka élelmiszerszállítmányokat. Omár próbált rendszert teremteni, és az igazságos elosztást megszervezni, de esélye sem volt. Ehhez nem voltak elegenden. Sokszor káoszba torkollott az élelemfelvétel, főleg, ha drónok lőttek a tömegbe. Az emberek egymást taposva rohantak minden irányba, kezükbe ragadva, amit csak lehet.

Néha a romok közt félmeztelenül ugrabugráló és konzerveket kereső koszos gyerkőcök találtak túlélőket.

Ilyenkor azonnal értesítették Omárt, aki kisebb mentőcsapatot toborzott. Az omladékokat nagyon finoman kell eltávolítani, nehogy további sérüléseket okozzanak. Omár arca mindig komoly és határozott. Senki sem olvashatja le róla belső lelki vajúdását, szorongását és imáit, bárcsak sikerülne egy újabb embert megmenteni.

Egyedül Juszuf tudja, mi folyik benne. Ő a helyi főorvos, és már első nap összebarátkozott Omárral. Amint legelőször megpillantotta, egyből megkedvelte. Egy emírségekbeli férfi, aki orvosként eljön a háborús zónába emberéleteket menteni, megbecsülésre méltó. Magas, közepes korú, erőteljes testalkatú, és az orvosi köpeny alatt egy egyszerű, ám kifinomult fehér kandurát visel, amit gyakran kiegészít egy stílusos, de visszafogott sál segítségével. Ami igazán megkülönbözteti a többi emírségi férfitől, az a tisztán borotvált arca, ami szembemegy a helyi hagyományokkal, ahol a férfiak gyakran tartják meg szakállukat. A borotvált arc friss és tiszta benyomást kelt, és így éles, határozott vonásai kiemelkednek. Barátságosan fénylő zöld szemei mindig figyelmesek, az orvosi pályán elért sikerét pedig szerénység és elhivatottság kíséri.

Amint a romokat eltávolították, kiemelik az áldozatot és hordágyra teszik. Omár és Juszuf elvégzik az első vizsgálatokat, és ha szükséges, a hatalmas ENSZ-sátorba viszik a páciens. A kórház már rég megsemmisült. Közben további túlélők után kutat a mentőcsoport. Ahol egy személyt találtak, talán több is van. Addig is az orvosok visszatérnek a kórházsátorba, van elég munka. Majd úgyis riasztják őket, ha a romkutatás sikerrel jár.

Már rég besötétedett, mire Omár vértől átáztatott poros ruhájában visszatért szálláshelyéül szolgáló rozga bódéjához. Villanyáram nincs. Lassan és komótosan kezdett neki tüzet gyújtani. A modern bombázók úgyis mindent látnak, legyen nappal vagy éjszaka. Nincs értelme bujkálni. Omár felrakta a vizet forrni. Még volt dubaji kávéja. Szájában összefutott a nyál. Amint megérezte a jellegzetes hazai illatot, szíve repdesni kezdett az örömtől. Ekkor megjelent Juszuf.

A tizenkét órás munkanap után fáradtan lépett a bódé elé. Az orvos sántított, mivel egy bombarobbanás következtében egy repesz súlyosan megsebesítette a bal lábát. Mégis, minden egyes lépésével megpróbálta elrejteni a fájdalmat, hiszen a hivatása iránti elkötelezettsége és büszkesége erősebb volt, mint a testi gyötrelem. Vasarcát és sötét karikás szemét megvilágította a tűz. Még mindig kopottas orvosi köpenyét viselte. Néma bólintással és enyhe, de szeretetteljes mosollyal üdvözölte Omárt. Testtartása mindent elárult, alig állt a lábán a kimerültségtől. Hosszú, nyíratlan haja csapzottan omlott fáradt arcának fakó bőrére. Szeméből kedvesség és az állandó segíteni akarás áradt. Akik csak látták, tisztelték őt. Tudták, hogy mindennél fontosabb számára az emberek gyógyítása, még akkor is, ha a saját teste megpróbálja feladni. Néha a kórházsátor egy csendes sarkában megállt egy pillanatra, mély levegőt vett, hogy összeszedje magát, majd tovább folytatta munkáját, mintha a világ minden fájdalmát elfelejtene egyetlen gyógyító érintéssel.

– Újra eltelt egy nap – szólt Omárhoz búskomor mosollyal.

Omár csak bólintott.

– Vajon ma milyen nap van? Összemosódtak a napok, talán ma van szombat? Ha nem lenne háború, valahol épp egy kedves vendéglőben ülnénk, egy tál kebab előtt – szólalt meg ismét Juszuf, erőltetett nevetéssel.

Omár érezte, mit szeretne Juszuf, és belement a játékba.

– Látom is magam előtt a húsdarabokat, van ott minden, csirke, bárány, marha, nyárson sülvé. Hozzá finom fűszeres rizs és saláta – replikázott, majd átölelte barátját. Juszuf nem

bírta tovább, átszakadt benne a gát. Keservesen sírva fakadt.

– Jól van, barátom, jól van. Ereszd ki nyugodtan – vigasztalta Omár, szenvtelenséget erőltetve hangjára, miközben neki is könnybe lábadt a szeme zokogó társát figyelve. Holnap csináljuk tovább. Édesanyám azt mondta: ha csak egy embernek is tudsz segíteni, aznap nem éltél hiába.

– Bölcs asszony. Büszke lehet rád – veregette meg Omár hátát Juszuf.

Letelepedtek a tűz mellé és némán bámulták a lángokat.

Bacchanália

Pillangó

Csák Gyöngyi

A barátságról

Tükröm-tükröm

*Ezerszínű ősz
tálcaját nyújtja: fáradt
kaviccsal traktál.*

* * *

*Vörös folyadék
átlátszó poharunkban:
vérszomjas este.*

* * *

*Szorongásai
kíméletlenül
meakulpáznak nekem.*

* * *

*Mint borzongást a
kezdet kapuján őriz:
minden mondatot.*

Egy darabig még

*Történetünk kódolva
talán az első közös
pillanattól fogva*

*Kiderül-e valamikor
színes légvárainkat
a semmi lakta?*

*A létidegen valóságdimenziók helyett
csetlenék-botlanék veled
még egy darabig
emberszagú mesékben, mítoszokban.*

Istenhez

*Vigyázz, meg ne bomoljon elménk,
hisz a játék véresen komoly
meggondolatlan szavainkból
pusztíts ki minden fondorlatot.*

*Hagyd meg tiszta lapjainkat,
ereinkben a pozitív töltetet,
hogy neved örökké áldassék*

Portré

*Szürkés-kék szemében
hamiskás mosoly,
szavaiban a szokásos elegy:
rengeteg bors, kevés cukor.*

*Szerencsére megférnek
bennem az ellentétek;
örök dilemmaködben
rejtező utazóm.*

szivárványozd a fakuló eget.

Törésvonalak

*Gondolataimban olvas,
a lelkemhez dörgölődés
erősen gyengítene, - tudja jól.
Szemrebbenés nélkül tűri
szörnyű szögeken fekvésem
a szavak mögött megbújó.*

* * *

Gyakran betéved álmaimba
gyomromba szinte lyukat beszél,
a törésvonalak mentén
szivárgó vért ő veszi komolyan,
értelmes magyarázat nincs rá
a szálak sűrűjén átlát,ám
nevével mindenkor egybeforr
a jobbító szándék..

* * *

Kannibál mondatok
félhomályból isznak
barátom, a függőség
legrosszabb a drogban.

* * *

Figyelmeztető mondata
keservesen jajdul,
történetmorzsák elfogyóban
lassan éhen hal a mítosz.

* * *

Izzik egyre a csöndembe
alattomban belopott parázs
fényénél felébred, s körülrong
cirádás sárgán-feketén
a bolondos rózsakereső darázs
sovány időkről papol, jól
érzékelhetően mállik
fullánkös nyelvéről a mérgező mákony
semmiképp sem használja fegyverét:
elpusztul, ha szúr.

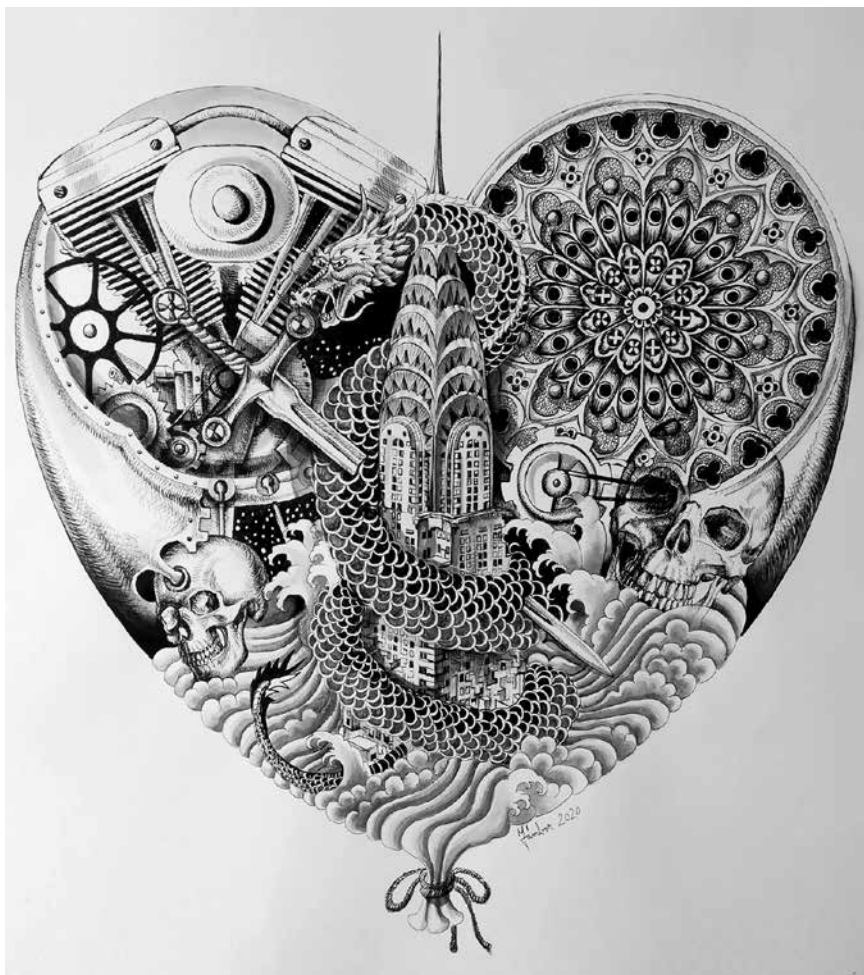
* * *

Egyre izzik a csöndemben felejtett parázs
hosszú vers hangzik – csípős
huzavonás ömlenyben
a végtelen lubickolás,
kitarthat akár halálig is:
közben mintha körmorzsoló
ropogtatná csontjaim
nagyon fáj, ám nem maradhat el
az eufórikus pillanat,

legfinomabb falatnak
tálcára tett szíve ígérkezik.

* * *

Virágok ezréből
szövi szemfedőmet,
közben trilláz, túlszárnyal hangja
tucatnyi madarat,
nyálas játékidőben
a csigalassú létnek löttek –
így szól a búcsú,
majd az élet vize helyett
a halál vizébe ejti
mosolytalan arcomat.

Sztaskó Richard

Hat rövid

Akkor

(1)

A tóban történik. Jövök kifelé a vízből, már nincs kedvem úszni. Lassan haladok, a közegellenállás rendületlenül dolgozik <ellenem>. Jövök, csak lassan. Ahogyan tudok. Megküzdve a víztömeggel. A nap valahol mögöttem. Nem látom, csak sejtem, hogy ott van. Meg érzem. Süt. A tarkómra, hátamra. Deréktól fölfelé, a testem, ami kint van a vízből. A jobb tenyeremben egy méhet tartok. Összetapadt szárnyakkal-lábakkal. Moccanatlan. A tóból próbálom kimenteni. Ez egy jócselekedet. Remélem, valaki számontartja <ezeket>. Ketten jövünk ki a tóból. Lassan tudok csak haladni. A közegellenállás miatt. A méh nyugodt. Én is az vagyok. Nemrégiben sodorta elém egy hullám. Gondoltam, kimentem. Ne fulladjon meg. A parton emberek napoznak, törölközőkön fekszenek. A törölköző jelöli a területet, ki hova tartozik. A méhet majd kiteszem a partra, távol a napozóktól. Mondjuk egy bokor alá, ott meg tud száradni. A szárnyai-lábai megszáradnak, aztán elrepül. Megkeresi a társait, aztán virágról virágra. És nem esik vissza a tóba <remélhetőleg>. Ha szemből sütné a nap, biztosan hunyorognék. De a hátam mögött van. Nem látom, csak sejtem, hogy ott van. Meg érzem. Süt. A tarkómra, hátamra. Deréktól fölfelé. Aztán minden előzetes jel nélkül

megcsíp a méh. Beleszúr a tenyerembe, én pedig lerázom a tenyeremről <a fájdalomtól, a dühtől, a meglepettségtől>, vissza a vízbe. A fullánkja belém szakad. Áll ki a tenyeremből, mint egy tövis.

(2)

Mosolyog. Látszódnak a fogai. Megszámolom őket. Tizennyolc darab. Ennyi látszik. Nem éppen szabályos elrendezésben, de látszódnak. És ez a lényeg. Meg a mosoly. A mosolygás a lényeg. A nem éppen szabályos elrendezésű fogakkal. Egy fogorvos biztos tudná a megfelelő szakkifejezést erre a harapástípusra. Világító fehér fogak. Tizennyolc darab. A többi elrejtve. Valahol a sötétben. Amik látszódnak, azok világítanak és fehérek. Nem éppen szabályos elrendezésben. Kötött pulóver és kötött sál van rajta. Meg sapka. Az is kötött. Végül is tél van. Mást nem igen hordhatna. Persze hordhatna, de akkor fázna. Érezné a hideget, s mivel nem szeretné érezni a hideget, ezért kötött pulóver és kötött sál van rajta. Meg sapka. Az is kötött. És mosolyog. A mosolygás a lényeg. A pulóvere bézs. A sálja krémszínű. A sapkája világos szürke. Mosolyog. Látszódnak a fogai. Mind a tizennyolc darab. Ennyi látszik. Nem éppen szabályos elrendezésben. Viszont nagyon szépek. Akárcsak a szemei. A kék szemei. Egy plakátról néz rám, én pedig a metróállomás peronjáról nézem <öt>.

Ha majd nem lesz aktuális, lecserélik áramtalanítás és üzemzárás után, és lesz helyette <egy új plakáton> telefonszolgáltatók kedvezményei, ingyenes házhozszállítás, internetelőfizetési lehetőségek, haszonjárművek és szerzőgépek széles választéka, ünnepi akciók.

(3)

Ez a fájás kizárólag az enyém. Hozzám tartozik. Amióta a nélkülöd-világban élek. És ez a fájás, ez itt egészen belül dolgozik. Mar. Feszít. Old. Köt. Befed. Betakar. Szétszakít és átpereg. Belém szaggat és keretbe foglal és. És. É.s. A veled-világra van szükségem. Abban nem lenne ez <a fájás>. Akkor ez éppenséggel nem tartozna hozzám. Csak te. Csak Te.

Most

(4)

Azért van ebben valami <egészen> bosszantó. Azt mondják, csípős hideg lesz reggel, ezért kénytelen az ember ennek megfelelően öltözködni. Rétegesen. Egyik réteg a másikon. Amolyan hagymahéjszerűen. Hogy lehessen mit. Lehámozni. Lehántani. Lefejteni. Le. Egészen addig, ameddig szükséges. Szóval az előrejelzést figyelembevéve rétegződni kezd az ember, mert a hideg ellen <mégiscsak> védekezni kell. Egyik réteget a másik után. Megfelelő vastagodás. Rétegről rétegre. A cél és küldetés tengelyén precíz elmozdulás. Atléta. Póló. Ing. Garbó. Kabát. De azt is előrejelzik, hogy a nap második felében fölmelegedés várható. Szóval lehet majd a rétegződést megbontani. Lehámozni. Lehántani. Lefejteni. Kabát. Garbó. Ing. Ami eddig

a test terhe volt, az kézbe <vagy kézre> kerül, még jó, hogy kettő van belőle <jobb esetben>. Lehet fogni, tartani, de ügyeskedve, nehogy a garbó lecsússzon <az anyagát tekintve jóval kényesebb> kabátról, szóval az egyensúlyon sok múlhat. Apró kis problémákból tevődik össze egy nap. A nagybetűs pedig úgyis fölkel. Ha reménykedni kell a jóban, az végétére is ugyanaz, mintha nem tennénk. Előrejelzéstől függetlenül.

(5)

Amikor önutálok, akkor ilyen méricskélések történnek. Összehasonlítok dolgokat. Ezt és azt. Mindenfelét. És ez elég gyakran megesik. Ma is például. Az önutálok. Elnézem az arcokat, buszon, metrón, mozgólépcsőn állva vagy állólépcsőn mozogva, utcán, tükörben, és akkor ilyen méricskélések történnek. Összehasonlítok dolgokat. Másokat másokkal, másokat magammal, magamat másokkal, és persze magamat magammal. Ezekre nem igazán lehet felkészülni. Csak úgy megtörténik. Ritkán vagyok elégedett. Eredetileg boldogot írtam, de átsatíroztam, és az elégedett szót írtam le helyette, nem kis meglepetésemre. Ez se jó, az se jó, szóval körülményeskedem. Ami <mindent egybevetve> céltalan, de örökös állandóként folyton bennem munkálkodik. Hogy mi lesz, azt nem biztos, hogy nekem kell eldöntenem. Lassul a kéz, remeg a toll, és a tinta kölletlenül szárad, és a papír. Az üres, fehér rettenet. Semmi elől sehova elszökni. Ezt ki tudná folytatni? Csak támaszkodni lehetséges itt. Ösztönösen zajlik az egész. Amikor önutálok, akkor ilyen méricskélések történnek.

(6)

Amire nem emlékszem, az nincs. Kiesett belőlem. Örökre elveszett. Olyan, mint ha nem is lett volna, mint ha soha se történt volna. Tele vagyok az emlékeimmel. Ilyenekkel-olyanokkal. Mindenfélékkel. Tele van velük a polc. És persze az üres helyek. Amikre nem emlékszem. Amik örökre kihullottak belőlem. Igen. Emlékszem egy <konkrét és nem metaforikus> polcra. A Mama kamrájában volt. Ötemeletes tákolmány, az egyik lábát egy negyedréthajtogatott papírlappal egyensúlyozták ki. Hogy ne billegjen. Egy tévéújságból

tépték ki a lapot. Már nem volt aktuális a műsorrend. Mindenféle volt ezen a polcon. Konzervek, befőttek, töltött és töltetlen üvegek, szépen, sorban, valami <számomra> ismeretlen rend alapján elhelyezve. És amikor Mama a nyáron eltett paradicsombefőttet télen kihozta a kamrából, a polcon ott maradt az üvegnyom. Egy szabályos kör a porlepte polcon. A hiány maga. A hiány jele. Volt ott valami, ami már nincs. Azt hiszem, a belőlem kihullott emlékek is ilyen nyomokat hagynak bennem valahol. Egy billegés ellen ki-támasztott <metaforikus> polcon.

Szilágyi Ferenc Hubart

Aki bírja, marja

*Mondd, hová tart e rút világ,
miért rohan a vesztébe?
Bosszút esküdnek a hibák,
s szétesik az oldott kéve?*

*Elszállt a hit, mint a kámfor,
pogány vágyak ösztökélnek,
koldusbotra jut a jámbor,
ma már csak a tolvaj él meg?*

*Nincs adott szó, nincs becsület,
letapossák az igyekvőt,
húzd be gyorsan farkad, füled,
elkaszálják, aki megnőtt!*

*Nincs igazság, mit ér a pör?
S ha a kétség törne ránk itt,
a túlerő félresöpör,
az ököl s a lóvé számít!*

Felhívás keringőre

*A vágy mögül szemem reád tekint,
igézni kész e férfias mosoly
– ne bánd, ha majd a Fennvaló megint –,
a karjaimba múzsaként omolj!*

*Varázsszered leheld, az illatod,
remélve lepkelétem hímporát;
poétaszívem ritmusát kapod:
pörögni hív ma kerge cimborád.*

*Forogj velem, keringj, ha jólesik,
amíg miénk e tánc, a vén terem,
az óhajunk ma angyalok lesik,
nekünk zenél a csend az éteren.*

*Mit ér a szó, az ajkad csókra add,
szelíd legyen, de az se baj, ha vad!*

Őszi sirám

*A fellegek maródi könnye úgy csorog,
akár egy régi balladán a bús sorok.
S ha kél az esti szél, a méla brácsa szól,
reá e vén kolomp, a szívem válaszol.*

*Szegény, viseltes, ócska rongy a parti gaz,
de szép szemét kinyitja majd az új tavasz,
s e szöszke hölgyre, kit ma régi gönc takar,
alkalmi zöld ruhát a fények ujja varr.*

Őszi kérdés

*Miért sajog ma úgy a hervadás?
Ilyen se volt talán gyerekkoromban.
Halott világ, ma már csak őszi rom van.
Az elme néha messzi múltba ás...*

*Vajon milyen lesz így a folytatás,
ha majd az égi máglya fel se lobban?
A testi csonkolás se fájna jobban –
hol is borong, akit nem vár ma más?!*

*Magába roskad néha hosszú orral,
pedig világa mégse múlik el,
ki ellen, és miért, de bosszút forral.*

*Az ördög fog mulatni – sírni kell,
vigasztalódní jó kadarka borral,
pörölni akkor is, ha nincs kivel.*

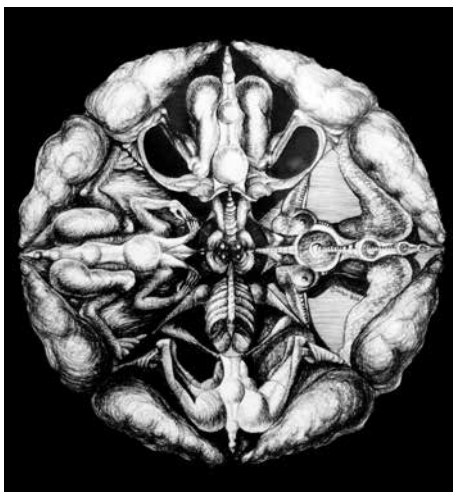
Őszi sóhaj

*„Ősz húrja zsong, jajong, busong a tájon,”
amellyel egy kicsit mi is halunk.
Bolondot űz velünk, hogy égve fájjon
a múlt idő, bohó, csalárd nyarunk.*

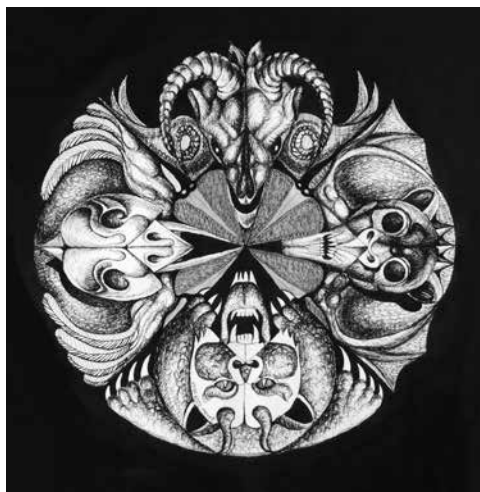
*A gondos elme szenvedve tárol
csodát, utazgatást is emleget.
Ma Amor könnye hull a parti fáról,
siratva lányokat, szerelmeket.*

*A jó s a szép a hervadás virága,
nyomaszt a bú, a szíved is sajog;
a tél elől a lelked írd imába,
a sóhajok ma halkuló jajok.*

*Inkább neved! A zord időket féled?
Hiszen tavaszra minden újraéled!!*

Démonmandala

Wessely Gábor

Dokis sztorik

Gyógypillantás

Gyógypillantás. Az ilyen találó, szellemes szavak villámgyorsan elterjednek a hétköznapi nyelvhasználatban. Én M-től hallottam először, aki a tizenéves lányát vitte orvoshoz, egy balul végző strandolás után. A lánykának sikerült úgy felszippantani a vizet, hogy az a füljárataiba került, és belülről feszítette a dobhártyáját. A szakrendelő már bezárt, maszek dokit kerestek a fürdővárosban. Az megtekintette a gyermeket, s az ötezer forintos gyógypillantás után, tízezerért kitisztította a füleket. Visszarendelte őket másnapra, kontrollra. Akkor megint ötezerbe került a gyógypillantás.

Hát igen. Az egészségügy alulfinanszírozott.

Nyalásra alkalmatlan

Mivel az alkohol fertőtlenít, Bandi bátyót sokáig egyetlen kórokozó sem tudta megtámadni. Legényember lévén nagyon vigyázott az egészségére. Tisztában volt azzal, hogy bulizó társ bármikor akad a kalandvágó fehérnép között, de olyat bajosan találna a városban, aki ápolná. Azokat a parlagon hagyott szépasszonyokat szerette, akiknek a férje éjszakai szolgálatot adó rendőr vagy tűzoltó volt. Nappal nem szaladhattak el hozzá lázat mérni.

Tehát rendesen ivott, hogy ne betegdjön meg. Ám egy alkalommal, mi-

kor hegyi túrára adta a fejét, és másfél napig nem jutott kocsmaközelbe, csúnyán megfázott. Már volt vagy ötven éves, amikor életében először elment a körzeti orvoshoz.

A doktornő persze azzal kezdte, hogy nyújtsa ki a nyelvét. De Bandi bátyónak ez nem ment, mert a nyelve hegye le volt növe. Elő-előfordul az ilyen születési rendellenesség, de a bába egy nyisszantással meg szokta oldani a problémát. Nála nem oldotta meg. Egy életen át nem tudta kiölni a nyelvét. Szerencséje, hogy nem kígyónak született.

A doktornő álmélkodott:

– Hogy tud maga ezzel nyalni?

Bandi bátyó visszakérdezett:

– Mit?

Ami (nem) látszik

Betegként egyelőre még nem, de látogatóként már többször megfordultam ezen a pszichiátriai osztályon. Egy alkalommal az egyik hozzátartozómat kísértem be. Megmutatták neki, hogy melyik szoba, melyik szekrénybe pakolja a cuccait. Nem volt ott rám szükség, kimentem a társalgóba, ahol az ápolók és az ápoltak meccset néztek. Egyszer csak riadtan jön az én rokonom, hogy valaki leesett az ágyról.

– Akkor szóljon, ha mind leesik! – mordult rá az ügyeletes, miközben le nem vette a szemét a képernyőről, mert a csapata gólhelyzetben volt.

Máskor meg egy hazafuvarozandó ismerősömrre vártam a folyosón ücsörögve, ahol egymást érték az események. Egy zilált hajú hölgy megkérdezte: – Te mióta vagy benn?

Mentegetőztem, hogy csak most jöttem, de már mással volt elfoglalva. Valaki krémest evett, és ő is megkívánta. A magántulajdon szentségét nem ismerte, úgyhogy ebből rendes kis csepetaté keletkezett.

Ez az, ami látszik. A dilinós viselkedés. A felszín megkapargatásával azonban megrázó történetek bukkanak elő. Családi tragédiák – pia, narkó, megcsalás, gyilkosság, öngyilkosság – idézik elő a zavarodottságot. Na meg a túlpörgés, a mindent akarás, és a jó magasra kapaszkodás utáni jó nagy zuhanás.

Akkor is várakoztam valakire a vizsgáló helyiség előtt, amikor mellem telepedett DJ Egom, az esztergomi éjszakai élet császára. Messze van

tőlünk Esztergom, de sokan kezeltetik magukat más megyékben (néha más országban), akikről – hazai pályán – ciki lenne, ha kiderülne, hogy pszichés problémáik vannak. Színészek, újságírók, politikusok, rendőrök, tévés-, rádiós nagymenők, tanárok, orvosok, ügyvédek, sportolók.

DJ Egom 30-35 körüli srác, és szűkebb pátriájában mindenki laza partiarcnak ismeri. Olyannak, akinél nem számít a pénz, akinél mindig akad energiát adó ital és teljesítményfokozó anyag, és aki a buli után otthon folytatja a mókát, mindennap másik csajjal ágyba bújva. Ez az, ami látszik. Ami nem látszik, az a kiégés. A császári pozícióból való menekülni vágyás. Különösen azért – vallotta be –, mert Isten már kétszer is megmarkolta a grabancát. Egyszer egy ablakpárkányról, egyszer a Mária Valéria híd korlátjáról rántotta vissza. Ezért tartozik Neki annyival, hogy észhez tér...

Memorial 2

Szentgyörgyi László

Régi motoros

*Régi motoros vagyok:
sok mindent tudok.
Arról viszont gőzöm sincs,
hogy mit nem.
Pedig az lenne
a legfontosabb.
A legrégebbi motorosok
számára is.*

Vállalt sors

*Szemérmességében
elhallgatta
a legtalálósabb szavakat:
azokat, amelyek
kiemelhették volna
az egyenszürkéségből...*

Fénytörés

*Telnek az évek,
fogynak az érvek.
Minek ide az Élet?
A csattanó a lényeg!*

Lemondás

*Míg semmit sem tudtam,
reménykedtem.
Most már tudom:
reménytelen.*

Értelmetlenségek

*Értelmetlen lesz
meghalni,
mert értelmetlen volt
élni.*

Jó volt így is

*Éltem: csak úgy,
bele a nagy bűdös
semmibe, de
jó volt így is...*

Konklúzió

*Már nem tudok
semmi újat mondani –
ez lenne az én
konzervativizmusom.*

Szentencia

*Katarzis nélkül
a világ: más
világ...*

Fölösleges ember

*Csak prófétálgat
csendben – senki
bánatára, maga
örömére...*

Memorial 4

Haraji Adalbert

Mitől lesz jó az életünk?

Az egyetemen külön foglalkoztunk a legsikeresebb kutatásokkal, amelyeket valaha lefolytattak, európai egyetemeken és az Amerikai Egyesült Államokban. Pont egy ilyen kutatásra szeretnék kitérni, amelyet több mint 85 éve folytatnak, a cambridge-i (USA) Harvard Egyetemen. A kutatás témája: mi tesz bennünket egészségessé és boldoggá egy életen keresztül? Ha tudnánk, hogy a jelenlegi cselekedeteink döntő hatással vannak a jövőbeni elégedettségünkre, mire lenne érdemes leginkább időt és energiát áldozni?

Egy mostanában napvilágot látott, fiatal felnőttekről készült és életük legfőbb céljait firtató felmérésben a megkérdezettek több mint 80%-a a meggazdagodást tartotta a legfontosabbnak az életben. Ugyanennek a korosztálynak a fele azt válaszolta, hogy életének másik nagy célja az, hogy híressé váljon. Másfelől folyamatosan azt halljuk, hogy dolgozzunk keményen, ha el akarunk érn valamit. Így aztán jogosan érezhetjük, hogy ezeket a dolgokat kell üznünk egy jó élet reményében.

Ám életünknek ezek a vágyai, amelyek befolyásolják a döntéseinket, s így végső soron alakítják a sorsunkat, nos, ezek a vágyak általában elérhetetlenek. A legtöbbet úgy tudhatjuk meg arról, hogy egy ember mennyire elégedett az életével, hogy megkérjük, emlékezzen vissza a múltjára, hiszen, mint tudjuk, utólag már okos az ember. Többnyire elfelejtjük, hogy mik

történtek velünk az életben, sőt, néha a memóriánk még ki is talál dolgokat. De mi lenne, ha egyszerre végignézhetnénk az egész életet, ahogy kibontakozik előttünk? Mi lenne, ha tanulmányozhatnánk az embereket tizenéves koruktól kezdve folyamatosan, ahogy megöregszenek, hogy lássuk, mitől maradnak boldogok és egészségesek – ha azok maradnak...

A Harvard Egyetemnek a felnőttek változásait vizsgáló kutatása talán a leghosszabb ebben a kérdéskörben. Kilenc évtizeden át nyomon követték 724 ember életét, évről évre megkérdezve őket munkájukról, családi életükről, egészségükről, és természetesen mindezt anélkül, hogy bárki tudta volna, hogy hogyan fog alakulni az életük. Ezek a kutatások rendkívül ritkák. Ugyanis az ilyen jellegű projektek általában szétesnek egy évtizeden belül, vagy azért, mert nem sikerül együtt tartani a kutatás alanyait, vagy mert megszűnik a pénzügyi támogatás, esetleg a kutatók lelkesedése hagy alább, vagy meghalnak, és nincs, aki tovább menjen a megkezdett úton. De részben a szerencsének, részben a kutatók több nemzedéke kitartó munkájának köszönhetően ez a kutatás nem halt el. Az eredeti 724 emberből körülbelül 60 még mindig él, és még mindig részt vesz a kutatásban, többségük elmúlt 90 éves. És most kezdik bevonni a gyerekeiket, akik több mint 2000-en vannak.

1938 óta két csoport életét követték nyomon. Az első csoport tagjait akkor vonták be, amikor másodévesek voltak a Harvardon. Ők mindannyian a 40-es évek idején végeztek, így többségük részt is vett benne. A másik csoport, amelyet figyelemmel kísértek, Boston legszegényebb negyedéből való fiatal fiúk voltak, akik direkt azért lettek beválogatva, mert rossz volt a családi háttérük, és kifejezetten hátrányos helyzetűnek számítottak Bostonban, az 1930-as években. Többségük olyan bérházban lakott, ahol vezetékes víz sem volt.

A tanulmány kezdetén az összes résztvevőt meginterjúválták. Orvosi vizsgálaton estek át. Elmentek az otthonaikba és beszéltek a szüleikkel. Majd szép lassan felnőtté cseperedtek, és beléptek a nagybetűs életbe. Gyári munkások, ügyvédek, kőművesek, orvosok lettek, egyikük egyenesen az Egyesült Államok elnöke! Néhányan alkoholistává váltak, páran skizofrénné. Voltak, akiknek sikerült feltornászniuk magukat a szociális létrán a legaljától a legtetejéig, mások ugyanezt az utat járták be, csak pont fordítva.

A kutatás alapítói soha, még a legvadabb álmaikban sem képzelték volna, hogy ma, 86 évvel később, itt fognak állni, és ami nagyon fontos, hogy a kutatás még mindig tart. Kétévente a roppant türelmes és elszánt kérdezőbiztosok felhívták az alanyokat és megkérdezték őket, hogy küldhetnek-e még egy, az életükre vonatkozó kérdéssort. S hogy a legtisztább képet alkothassák az életükről, nem pusztán elküldtek egy kérdéssort, hanem a saját közegükben készítettek egy interjút velük. Hozzáférhettek az orvosi feljegyzéseikhez. Vért vettek tőlük, gyárontgent készítettek, beszéltek a gyerekeikkel.

Videóra vették, ahogy a legsúlyosabb gondjaikat megbeszélik a feleségükkel. Szóval mit tudtak meg ebből? Mi a tanulsága annak a több tízezer oldalnyi információnak, amit ezekből az életekből ki lehetett nyerni? Nos, nem a gazdagság, nem is a hírnév, és még csak nem is az egyre keményebb munka.

Az egyértelmű üzenet, ami 86 év alatt kikristályosodott, hogy a jó kapcsolatok őrzik meg a boldogságunkat és az egészségünket. Három dolgot tudtak meg a kapcsolatokról. Az első, hogy a közösségi kapcsolatok nagyon jó hatással vannak ránk, emberekre, és hogy a magányosság megöl. Az derült ki, hogy akiknek több a közösségi kapcsolatuk, legyen az akár családi, akár baráti, vagy egyéb közösségi kapcsolat, boldogabbak, egészségesebbek és tovább élnek, mint azok a társaink, akiknek kevesebb kapcsolatuk van. Valamint hogy az egyedüllét mérgező.

Azok az emberek, akik másoktól elszigeteltebbek, mint igényelnék, boldogtalanabbnak érzik magukat, az egészségük hamarabb indul romlásnak, az agytevékenységük is előbb kezd hanyatlani, és rövidebb ideig élnek, mint a nem magányosak. És sajnos az a szomorú tény, hogy minden egyes alkalommal öt emberből legalább egy vallotta magát magányosnak. Persze tudjuk azt, hogy tömegben is lehet valaki magányos, sőt akár egy házasságban is, úgyhogy a második nagy tanulság az volt, hogy nemcsak a barátaink száma fontos és nemcsak az, hogy komoly kapcsolatban élünk-e, hanem a közeli kapcsolatainknak a minősége az, ami igazán számít. Kiderült, hogy a marakodó életmód nagyon káros az egészségünkre. Például egy szeretet nélküli, veszekedéssel teletűzdelt há-

zasság talán még rosszabb hatással van az egészségre, mint egy válás. Azonban a bensőséges, meleg, szereteteli kapcsolatok valóságos védőhálót szőnek körénk.

Mikor a kutatás alanyai már a nyolcvanas éveikben jártak, a kutatók visszatekintettek arra az időszakra, amikor az alanyok középkorúak voltak, hogy lássák: képesek voltak-e megjósolni, hogy kiből lesz boldog, egészséges ember nyolcvan éves korára, és kiből nem. És amikor mindent összegyűjtöttek, amit csak tudtak róluk 50 éves korukban, nos, nem az akkori koleszterinszintjük volt az, ami előre vetítette, hogy hogyan fognak megöregedni. Sokkal inkább, hogy mennyire voltak elégedettek a kapcsolataikkal. Azok, akik a leelégedettebbek voltak a kapcsolataikkal ötvenéves korukban, ők voltak 80 évesen a leegészségesebbek. Úgy tűnik, hogy a jó, szoros kapcsolataink megátolják az időelőtti öregedésünket.

A legboldogabb párok arról számoltak be a 80-as éveikben, hogy még a legnagyobb fizikai fájdalmaik közepette is a hangulatuk ugyanolyan jó maradt. Ellenben azok, akik boldogtalan kapcsolatban éltek, amikor komoly fizikai fájdalmaik voltak, azokat az érzelmi fájdalmaik még inkább felerősítették.

A harmadik nagy tanulság, amit megtudtak a kapcsolatokról és az egészségről, az az, hogy a jó kapcsolatok nemcsak a testünket védik meg, hanem az agyunkat is. Stabil, biztonságos kapcsolatban élni, tartozni valakihez a 80-as éveinkben, igazán oltalmazó. Azok, akik ilyen kapcsolatban élnek, amelyben tényleg azt érzik, hogy ha kell, számíthatnak a másira, ezeknek az embereknek a memóriája tovább

marad éles. Akik viszont olyan kapcsolatban élnek, amelyben azt érzik, hogy nem igazán számíthatnak a másira, nos, ezek az emberek korábban tapasztaltak memóriaromlást.

Persze a jó kapcsolatoknak sem kell mindig zökkenőmentesnek lenniük. Némelyik 80 éves pár képes nap mint nap civakodni egymással, ám amíg azt érzik, hogy igazán számíthatnak a másira, ha a dolgok keményre fordulnak, ezek a torzsalkodások nem okoznak komoly károsodást a memóriájukban. Szóval, az a tanulság, hogy a jó, bensőséges kapcsolatok jó hatással vannak az egészségünkre és az általános közérzetünkre, és ez a bölcsesség már olyan régi, akár a hegyek. Akkor miért olyan nehéz megcsinálni, és miért hagyjuk mégis figyelmen kívül? A leginkább egy gyors reparálást szeretnénk, valamit, amivel mintegy varázsütésre hosszútávon helyrehozhatjuk az életünket. A kapcsolatok bonyolultak és zavarosak, ezért a családról, illetve a barátokról való gondoskodás nem túl vonzó. Ráadásul egy életen át tart. Soha nem lehet kipipálni.

A 86 éves kutatásban azok az emberek váltak a legboldogabb nyugdíjasokká, akik aktívan munkálkodtak azon, hogy a munkatársaikat játszótársakra cseréljék. A mai fiatalokhoz hasonlóan a kutatásban részt vevők is felnőtt életük hajnalán ugyanúgy a hírnevet és a gazdagságot, illetve a kitüntetést és a karriert tartották a tökéletes élet kulcsának. De újra és újra, hosszú éveken keresztül a kutatás azt mutatta, hogy azok szerepelnek a legjobban és jutnak a legtovább, akik képesek a családjukra, a barátaikra támaszkodni.

Szóval mi a helyzet velünk? Tegyük fel, hogy 25 éves vagy, vagy 40,

esetleg 60 múltál, mint én. Mit jelent a gyakorlatban ez a kapcsolatokra való támaszkodás? Nos, a lehetőségek lényegében végtelenek. Például minél több időt ezentúl emberekkel tölteni? Vagy egy elhidegült kapcsolat felfrissítése úgy, hogy csinálunk valami újat együtt, egy hosszú séta vagy egy késő esti randi, esetleg felkeresni egy családtagot, akivel évek óta nem beszéltünk? Hiszen ezek a túlságosan is gyakori családi viszályok

iszonyatosan sokba kerülnek azoknak, akik képtelenek a megbocsátásra.

Egy Mark Twain-idézettel szeretném befejezni. „Az élet olyan rövid, hogy nincs benne idő veszekedésre, bocsánatkérésre, megbánásra, számonkérésre. Csak a szeretetre van idő, és csak egy pillanatunk van rá.” Kedves barátaim, a jó élethez vezető út jó kapcsolatokkal van kikövezve. Nos, legyünk jóban egymással.

Titok

Ferenczfi János

Álom álmodik

*úgy zárul be a szűkülő idő
mint koporsó arra
akit élve eltemetnek
szűkülve zuhan a tér önmagába
az összeomlás magánya a semmi
amin túl ott van a minden
a kapun átjárás nincsen
átesel
és ahogy innen nem láttál oda
vissza sem térhetsz és
nem üzenhetsz soha
ím itt a vég
a kezdet ott
és nem tudod itt
hogyan tudsz meg ott
ahol a szivárvány összezárul
úgy van hogy nincs
úgy nincs hogy van
álomba zuhan a ma
az idő kitágul
bezárul
álmot álmodsz
álom álmodik téged
a kezdetben már
ott van a végzet*

Fennállandóság

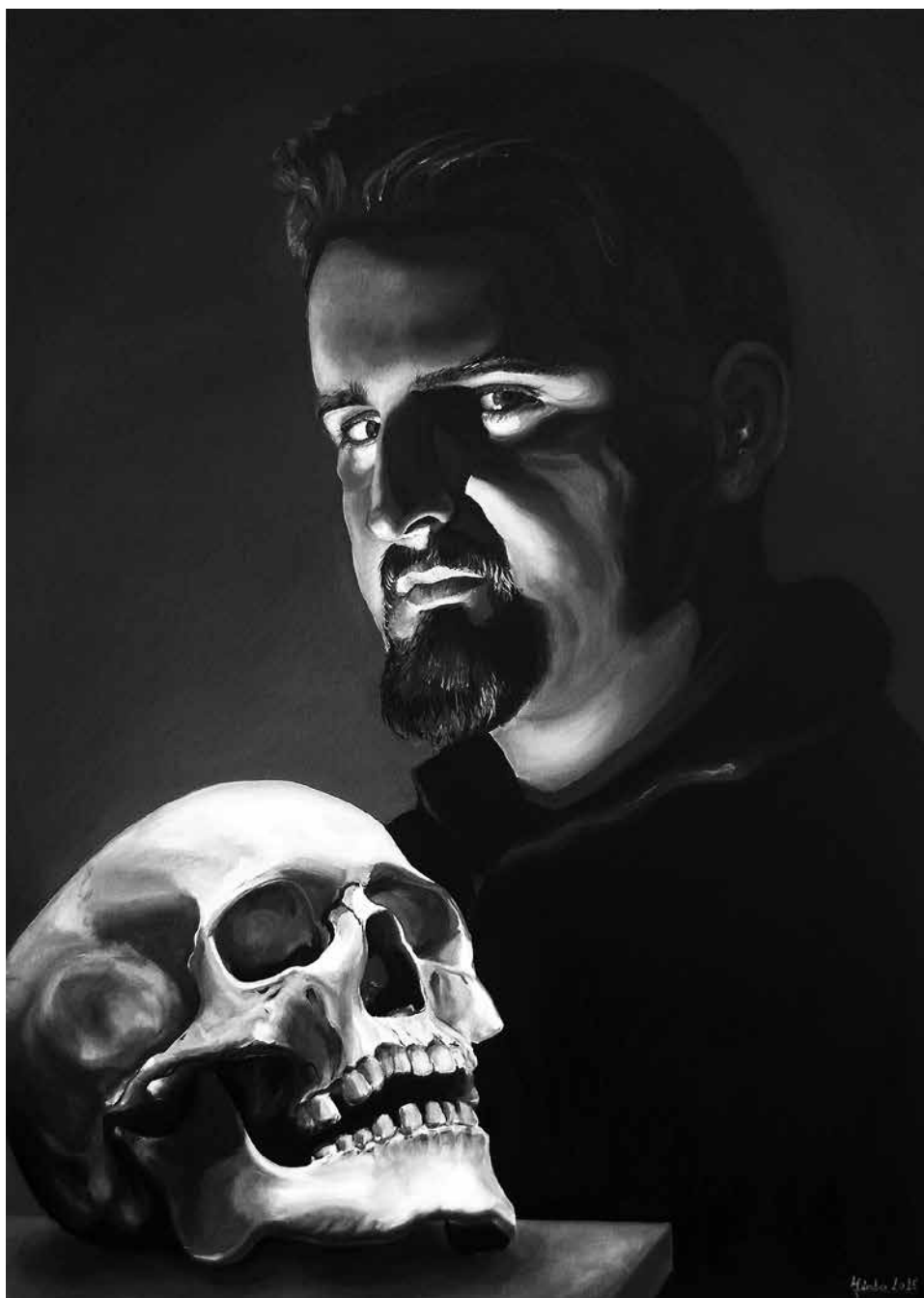
*Az istenek és istennők
itt élnek.
Ítélnék
elevenek és holtak fölött.
Főpapjai ők
a magukba vetett hitnek.*

Istenfikat nemzenek,
istennőket szülnek,
örökéltű papságot nevelnek.
El lehet szegődni
hozzájuk kegyencnek,
nyalocnak.
Szavukban a megdönthetlenség
visszafogott nyugalma van.
Aggodalom nélkül
ítélnek nemlétre.
Nem tesznek félre,
félre se néznek,
csak lenéznek,
átlépnek.
A díszletek változnak,
a jelszavakat újrairják,
de ők maradnak fenn.
Ők maradnak fenn,
míg kezük remegni kezd,
s felednek apró dolgokat.
Állandók
és inkontinensek.
Ők istennők és istenek.
Majd valaki nekrológot ír,
és az lép helyükbe,
ki a sírjuknál
a legistenkedőbben beszél.

Mikor...

*Mikor felfedte szemérmét a világ,
lomha macskaként nyújtózott
a forró tetőkön a délután.
Jajveszékelt egy kilakoltatás
alatt álló, zilált hajú nő,
de egyébként békés idill állt
a forró, mozdulatban nyári légben.
Mikor a csúnyáját felfedte a világ,
madarak gubbasztottak a drótokon,
árnyék gyűlt a kátyúban monoton.*

Elfogyott a boltban a cukor,
és az emberek között a jóindulat.
Kést élezett a felszított indulat.
Mikor felfedte meztelenségét a világ,
nem tette szendén, vagy izgatottan,
nem szerelemből lobbant a vágy.
Az ágyék fertelmes kitártsága
nem ajándék.
Zsákmány e világ, rabszolga az ember.
Jó annak, akit elnyel a tenger
útban egy másik világ felé.
Jó annak, aki odaér,
hogyan hazátlanul, dadogva
az idegen szót, visszanyelve
az otthoni szólást,
olyan utcákon járhasson,
ahol nem tör rá szuronyos gyűlölet,
ahol békés a lét és a múlás.
Mikor felfedte valagát a világ,
a mi világunk, a mi hazánk népe,
akkor ontatott ki nagyapáink
és unokáink vére.
Madarak gubbasztottak a drótokon,
árnyék gyűlt a kátyúkban monoton,
lomha macskaként nyújtózott
a forró tetőkön a délután.
Akkor csendben elindultam
a nevemet adó holtak után.

Önarckép

Feltárni, ami bennem van

Jámbor Ferencz művészetéről

Aki nemrégiben a nagyvárad Moszkva Kávézóban járt, a klubban kiállított képzőművészeti alkotásokat alaposabban megismerve Jámbor Ferencz nagyszalontai képzőművész és dizájnér elvarázsolt világába csöppenhetett bele.

Jámbor Ferencz alkotásai mindig érdekes, összetett mondandóval, üzenettel bírnak, lett légyen szó festményről, grafikáról, kollázsról. Nagy hatással volt rá a dadaizmus, vallja: szinte minden kortárs művészet abból indult ki. Néhány éve visszavonultan alkot szülővárosában, Nagyszalontán. Nem mutatkozik meg úton-útfélen, nincs havonta kiállítása, ám alkotásai föllelhetők a különféle internetes közösségi oldalakon, platformokon, néhány művészeti portálon is, mindig akad mesélője a világról, a saját érzelmeiről. Ha címszavakban kellene jellemezni műveit, ezeket sorolnám föl: sokrétűség, gazdag szimbolika, titokzatosság, néha szürrealista és/vagy mágikus realista motívumok, hangulatok elegye, egy kis társadalomkritika, szofisztikált humor, csipetnyi misztikum és nem utolsósorban eredetiség, kísérletezőkedv.

2024 októberében a váradi Moszkva Kávézóban nyílt egyéni kiállítása. Rég nem volt önálló tárlata Váradon, meg másutt sem. Reméljük, a következő-

re kevesebbet kell majd várni. Összel néhány héten át meg lehetett tekinteni a Szilágyi Dezső utcai klub termeiben Jámbor kompozícióit, grafikákat, festményeket és kollázsokat. A vernisszázsón a szintén szalontai Székely Ervin, volt újságíró, politikus mondott méltatást: „Jámbor Ferenczet személyesen nem, vagy csak alig ismerem. Ugyanakkor Jámbor Ferenczet – aki több közösségi oldalon is posztolta a képeit – jól ismerem. Ő ugyanis az a művész, aki műveiben nem rejt véka alá személyes világlátását. (...) Asszociációkat, elkerülhetetlen összecsengéseket indítanak el bennünk ezek az alkotások, hozzájárulnak ahhoz, hogy értelmezzük a bennünket körülvevő képi világot. De Jámbor Ferencz nem elégszik meg ennyivel, ő egyértelművé teszi a saját helyét is ebben a világban, mintegy kinyilatkoztatva saját vízióját. Ő nem bújik el az egyfelől/másfelől kétértelműsége mögé, hanem leteszi a garast, vállalva az ezzel járó kockázatokat is. Ez a nagy erénye Jámbor munkáinak, de ez a pechje is. Őt ugyanis soha egyetlen hatalom sem érezheti maradéktalanul a magáénak, mert ragaszkodik független világlátásához, úgyhogy szerintem nem ő az, akit kitüntetésekkel, ösztöndíjakkal fognak elkényeztetni, kerüljön hatalomra bármilyen párt vagy annak az ellenzéke.”

Szó esett arról is, hogy Jámber reflexív alkotó, aki érzékenyen figyel, megragad hangulatokat, részleteket, őrzi az emlékeket, hogy aztán ezeket a legváratlanabb pillanatban kivetítse, összevesse a kortárs folyamatokkal, vagy csak azzal, ami most éppen divatos, „trendi”. Finom ironiája pedig nem cinizmus, még csak nem is szarkazmus, nem lélektelen gúnyolódás, mindössze a groteszk eszközeivel figyelmeltet, hiszen „alapjában véve ez a művész szereti a világot, és reménykedik abban, hogy az túléli önpusztító szenvedélyeit”.

A tárlatnyitón fellépett a szintén szalontai Laczikó Csaba, akinek „költői performansa” (slam poetry) illet a kiállított anyaghoz.

Jámber Ferencz képzőművész, dízajner Nagyszalontán született 1973-ban. Tanulmányait 1996 és 2001 között végezte a Nagyvárad Egyetem Vizuális Művészetek Karán, művészetpedagógia szakon. Mesterei Ioan Aurel Mureșan, Holló Barna és Dan Perjovschi voltak. Számos csoportos és egyéni kiállításon vett részt. Alkotásai megtalálhatók hazai és külföldi gyűjteményekben. Jelenleg szabadfoglalkozású kortárs képzőművész. 2008-tól rendszeresen fellépett az Opál Színház performanszaiban. 2010-től a budapesti Barakk Művészeti Csoport tagja.

Jámber elmondta, hogy először egy évig tanult a Francisc Hubic Művészeti Iskola grafika szakán Holló Barnától. Utána következtek az egyetemi évek: a művészetpedagógia szakon mindenfelét tanultak – az ikonfestéstől a reklámgrafikáig. Először ceruza- és szénrajzokat készített, majd következtek a linó- és fametszetek. Hatással volt rá akkoriban a kubizmus, Picasso és Braque, főleg a kollázsai.

Az egyetem elvégzése után a tanári pálya nem vonzotta, ám voltak magántanítványai. Emellett sok reklámgrafikai anyagot, arculattervet készített. A kétezres évek elején tagja volt a nagyvárad Tibor Ernő Galéria alkotói csoportosulásának. Első egyéni tárlata is a Káptalan sori pincegalériában volt 2003-ban.

Nagyszerű élmény volt számára Budapesten a Ráday Utcai Fesztivál. „Ott aztán volt pezsgő élet. Légópincében aludtunk. Egyik tárlat a másik után, egyik művészeti program a másik után” – mesélte a várad Moszkva egyik sokat látott kocsmasztalánál. Megismerkedett, összehátrátkozott a Sziámi együttes gitárosá-

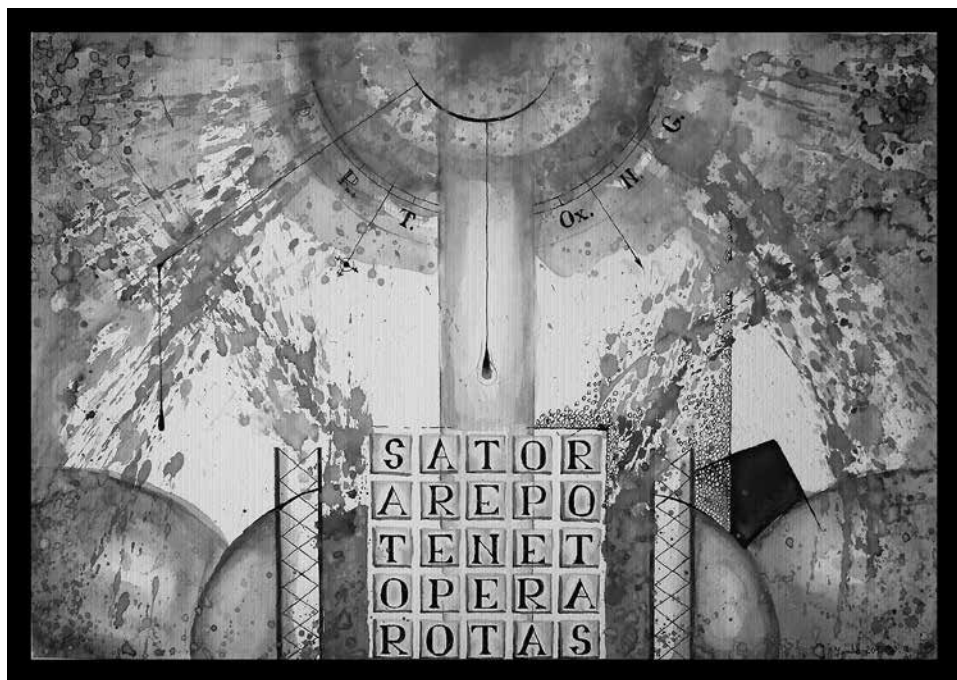
val. Jó néhányszor Rejtő Jenő regényeibe passzoló figurákkal diskurált. „Egyszer majdnem kaptam egy dadaista díjat. Egy darabig pedig a Falk Miksa utcai galériában dolgoztam, régi festményeket, Zsolnay-porcelánokat restauráltam. Hozzám hasonló intellektüellekkel találkoztam. Két év után visszatértem Szalontára. Minden olyan volt, mint egy lassított felvétel. Egy nagyvárosnak nagyobb a vonásköre. Egy ideje szabadfoglalkozású alkotóként tevékenykedem” – mondta Jámbor Ferencz.

Amikor alkot, a témaválasztásnál lényeges szempont: „feltárni azt, ami bennem van, spontánul”. A festészet inkább kísérleti jellegű számára. „A

kollázsokban száz százalékgig otthon vagyok. Addig rakosgatom, amíg összeállnak a kompozíciók. Össze nem illő dolgokból rakom össze a képet. Régi családi fotográfiákat is felhasználok a kollázsaimhoz. Egy idő után már nem a tárgyról, az anyagról szól a mű, hanem túlmutat mindezen: a szellemről, a gondolatokról szól.”

Végezetül művészeti hitvallásáról beszélt Jámbor Ferencz. „Minden művésznek van egy-két nagy dobása, utána azt másolja. A stílus hazugság. A stílust megunom egy idő után. Mindig keresek valami mást, hiszen a világ is mindig változik.”

Tóth Hajnal

The Sower

Balázs Géza

A magyar hősepika

Folklorisztikai, nyelvi, irodalmi rekonstrukció

Csaknem két évszázada keresik a magyar hősepikát. Egyesek szerint persze ez már régen meghaladott ügy, a nemzeti romantika terméke, amely még a tehetséges Arany Jánost is tévútra vitte, mondván „minden együtt-érzésünk Aranyé, aki ezt az egész nagy gürcöt, a nemzeti eposzt, magára vette, és görnyedezve cipelte élete végéig, mígnem az a sírba tette őt”.¹ Ám vannak, akik mást gondolnak erről, és elérzékenyülnek a régi históriákon, feltöltődnek tőlük. Mindazonáltal nem pusztán kulturális és etikai, hanem tudományos kérdés: melyek kultúránk, nyelvünk gyökerei?

Volt-e magyar hősepika?

A hősepika nyomozásának módszere főleg az, „hogyan közép-korai krónikáinkból és egyéb írásos forrásokból visszakövetkeztessenek egy »eltűnt« magyar hősepikára”.² Vannak föltételezések, csaknem a bizonyossággal felérő kutatások, mégis mintha erősebb lenne a szkepszis: nincs lejegyzés, nincs konkrét adat, tehát vagy elveszett, vagy sohasem volt magyar hősepika. Érdekes módon a tudomány

olykor merészen több évszázaddal, sőt évezreddel korábbi történéseket is megkockáztat (a magyar nyelv eredetét a finnugrisztika-uralisztika Kr. e. négyezerig képes (?) hipotetikusan rekonstruálni)³, viszont ha valaki más további nyelvi irányokat, ősi vallást, hiedelmeket vagy éppen hősepikát kutat, analógiákat keres, hipotéziseket fogalmaz meg, ráadásul nagyobb területre kiterjesztve, akkor rögtön előjön a kételkedés, hogy az illető meggondolatlan, felületi analógiákból következtet, tévesen rekonstruál, történetietlen, rosszabb esetben hebehurgya áltudós. Amit szabad Jupiternek, nem szabad a kisökörnek.

De vissza a kiindulóponthoz, a hősepika kereséséhez. „Kölcsy Ferenc, Erdélyi János, Toldy Ferenc, Ipolyi Arnold és mások munkáira is támaszkodva 1858-ban *Naiv eposzuk* című tanulmányában Arany János fejti ki

¹ BORBÉLY Szilárd: Arany eposza. 2000, 2006/5.

² VOIGT Vilmos: *Világnak kezdeteitől fogva. Történeti folklorisztikai tanulmányok*. Universitas, Bp. 2000. 136.

³ Az uráli népek kapcsán azt írják például, hogy „őseik valaha, kb. 6–7 ezer évvel ezelőtt közös nyelven beszéltek, és természetesen a földrajzilag is koncentráltabb területeken együtt laktak” (HAJDÚ Péter: *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Bp. 1988. 7–8). Ha ehhez valaki hozzátenné, hogy erre semmilyen bizonyíték nincs, s hogy könnyen lehet, hogy nem volt közös nyelv, és nem volt földrajzi együttélés, akkor őt ma teljességgel áltudósnek neveznék, ezzel szemben az MTA akadémikusának kijelentését még csak meg sem próbálták megkérdőjelezni.

mindmáig ható érvénnyel a magyar hősepika-kutatás programját, [...] véleménye szerint volt hősepikeánk, de elveszett, viszont mégis rekonstruálható, legalábbis egyes elemeiben” – írja Voigt Vilmos,⁴ majd inkább kétségeit sorolja fel a vállalkozással kapcsolatban, de nem zárja ki a kutatás, a rekonstrukció lehetőségeit. A rekonstrukció középkori krónikáinkból, egyéb írásos forrásokból, illetve talán – én teszem hozzá – a szóbeliségből is lehetséges. Hősepikeánk valószínűségére még egy érdekes és kevésbé hangoztatott bizonyíték is szolgál, mégpedig az, hogy mint az idézett szerző fogalmaz, „a magyarság az európai népi hősepika meglétének és hiányának peremén van. Nyugatra és északra tőle nincs olasz, osztrák, szlovén, cseh, szlovák, lengyel hősepika. Keletre és délre van vagy volt orosz, ukrán, bizánci, görög, albán, bolgár, makedón, szerb, bizonyos mértékig horvát, sőt még valamelyes román hősepika is.” S bár Voigt Vilmos nagyon megfontoltan, visszafogottan nyilatkozik, a magyar hősepika-kutatás irányait mégis pontosan kijelöli: „Mindebből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a magyar hősepika értelmezése areális szempontból pozitív módon kapcsolódik a balkáni (és valószínűleg a keleti szláv) epikához [...] Az areális szempont felvetése végül is sokban hozzájárulhat hősepikeánk valódi történetének megismeréséhez.”⁵ Végül is a kérdésben egyértelműen fogalmaz, mert azt mondja, hogy „metodikailag bebizonyosodott, hogy létezhetett magyar hősepika, amelynek nem-szövegszerű (hanem terminológiai, áttételes)

nyomaival számolhatunk.”⁶ Emeljük ki: létezhetett, és áttételes nyomaival találkozhatunk!

László király legendája

Bálint Sándor szerint a leginkább tisztelt magyar szent valószínűleg I. Szent László király: a magyar lovagkor példaképe, népmondáink hőse, akiben ötvöződik a harcos nomád férfieszmény, az európai lovagideál, ráadásul a „középkori hazai mondák és legendák annyira egyetlen szentünket sem magasztalták, mint László királyt”⁷.

A Szent László-legenda

A széles körben ismert Szent László-legenda régóta foglalkoztatja a régészeket, néprajzosokat, az irodalom-, művészet- és művelődéstörténészeket. „Egy évszázada él a sejtés, hogy a legenda az elveszettnek hitt magyar hősepika emlékeit őrzi” – írja B. Kovács István erről.⁸ Úgy véli, hogy egy Gömörből előkerült szövegváltozatban ott lapul a kereszténység előtti (másként: pogány kori) magyar hősepika. A sejtés már korábban megfogalmazódott. A gondolat magva László Gyulától származik, aki szerint „a Szent László-legenda az iráni térségek felé irányítja tekintetünket”⁹. Kulcsár Péternél pedig azt olvassuk, hogy „az írott forrásokban ránk maradt László-legenda csak ösz-

⁶ Uo. 121.

⁷ BÁLINT Sándor: *Ünnepi kalendárium*. I. köt. Szent István Társulat, Bp. 1977. 480.

⁸ B. KOVÁCS István: *A Szent László legenda szóban és képekben*. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat, 2017. 3.

⁹ LÁSZLÓ Gyula: *A „kettős honfoglalás”*. Magvető, Bp. 1978. 61.

⁴ VOIGT: I. m. 101.

⁵ Uo. 119–120.

tövére váza annak a hagyományanyag-nak, amely a témakörrel kapcsolatban kialakult”.¹⁰ Többen rámutattak, hogy a krónikában rejlő események, szófordulatok a szóbeliségben élő hősepi-kára utalnak. Voigt Vilmos rendkívül óvatosan fogalmaz Anonymus Mén-Marótja, az Imre herceg- és Szent László-történetekkel kapcsolatban: „Nehéz ezek egységes jellemzése, annyi mégis biztos, meglétük legalább a 11. századtól legalább a 14. századig igazolható. Voltaképpen a feudalizálódó magyar kultúra termékei, és önmagukban még nem bizonyítékai egy korábbi hősepiának, ha azonban azt egyéb források alapján létezőnek tételezhetjük fel, ebben a rétegben kell látni annak bizonyos folytatását.”¹¹ És ugyanitt kiemeli, hogy új szempontokat adhat a hősepika kutatásához az ikonográfiai, művészettörténeti adatok (miniatúrák, illusztrációk) – köztük orosz, bizánci és itáliai anyagok – bevonása.

A Szent László-legendaként ismert történetet a 12. század elején rögzíthették, de ez nem maradt fenn. A szöveg az 1360 körül készült *Képes Krónika* nyomán vált közismertté. Ez előzmények így hangoznak:

„A pogányok tehát kivonultak a magyarok ellen, és látták, milyen rettentő seregekkel jöttek; azonnal megjelentették ezt a hadnagyuknak, Ozulnak. Ez összegyűjtötte a vele levő kun sereget, és hamar egy igen magas hegy tetejére húzódott; gondolta, ott van leginkább biztonságban, minthogy a hegyolda-

lon igen nehéz a feljárás; a lakosok Kerlésnek nevezik ezt. Az egész magyar sereg a hegy lábánál gyűlt össze. Salamon király vitézei mind egyforma patyolatzászlót hordoztak. A pogányok már mind a hegy tetején tömörültek össze; bátrabb, vakmerőbb íjászaik leszálltak a hegy lejtőjének közepéig, hogy a magyarokat a lejtőről távol tartsák. Mint a záporosó, oly sűrűn hullottak nyilaik a király és a herceg csapataira. Némely jeles magyar vitézek azután rárontottak ezekre az íjászokra, és közülük sokakat megöltek a hegyoldalban, csak nehezen és vajmi kevesen hághattak fel újra társaikhoz, íjukkal verték, úgy ösztökélték lovaikat. Salamon királyt heves lelkülete, bátorsága elragadta, és csapatával a legmeredekebb hegyoldalban hatolt fel a pogányokhoz; azok meg sűrűn szórták rá nyilaik záporát. Géza herceg, amilyen óvatos volt, mindig a menedekesebb lejtőn hatolt fel, nyilakat szórt a kunokra; öccse, László, az első támadásnál négyet ölt meg a legvitézebb kunok közül, az ötödik nyilától súlyosan megsebesült – utóbb ezt is megölte –, Isten irgalmából aztán hamarosan kigyógyult sebéből.”

A továbbiakban a leányrablás története következik:

„Szent László herceg meglátott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Azt gondolta tehát Szent László herceg, hogy ez a váradi püspök leánya, és ámbár nehéz sebben volt, mégis nagy hamar üldözőbe vette lova hátán, melyet Szögnek nevezett. Midőn azután lándzsavégre megközelítette, semmire sem ment vele, mert az ő lova sem maradt vissza

¹⁰ KULCSÁR Péter: A cserhalmi ütközet László-legendájában. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1967/2. 163.

¹¹ VOIGT: I. m. 105.

semennyit sem; így mintegy kartávoltság volt a lándzsa hegye és a kun háta között. Rákiáltott tehát Szent László herceg a leányra és mondá: »Szép hűgám! Fogd meg a kunt övénel, és vesd magad a földre!« Az meg is tette. Mikor a földön hevert, Szent László herceg közéről át akarta szúrni a lándzsával; a leány akkor nagyon kérte, ne ölje meg, hanem bocsássa el. Ebből is kitetszik, nincsen hívség az asszonyokban, bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani. A szent herceg azután sokáig mérkőzött a férfiúval, majd elvágta inát és megölte. De az a leány nem a püspök leánya volt. A király és a dicső hercegek így majdnem az összes pogányokat megölték, megszabadították mind a keresztény foglyokat, és diadalmas győzelemmel, örvendezve tértek vissza az egész vidám magyar haddal. Nagy volt az örvendezés Magyarország-szerte, szent énekekben és imádságokban magasztalták Istent, aki győzelmet adott nekik.”¹²

Ikonográfiai hagyomány

A vázlatos, hiányos írásbeli hagyomány mellett szerencsére fennmaradt egy óriási (és a feltárásoknak köszönhetően egyre bővülő) ikonográfiai hagyomány. A Szent László-legendák értelmezéséhez nagyban hozzájárulnak a középkori templomokból sorra előkerülő falfreskók. A Szent László-legendáknak, sőt falképsorozatoknak gyakori témája. A templomi falképsorozatok *biblia pauperum*ként (a nép bibliája

gyanánt) szolgáltak, és a vásári képmutogatók, illetve a jóval későbbi képsorozatok, filmek előzményének tekinthetők. A gótikus falképek fennmaradása részben a protestánssá vált templomok képtilalmának köszönhető: ugyanis lemeszelték és így konzerválták őket.¹³ Például a székelyderzsi templom Szent László-sorozata öt jelenetet tartalmaz: ütközet, a kun üldözése, birkózás, a kun lefejezése, pihenés. A csíkszentmihályi templomban 2008-ban előkerült a Szent László-legendák vár- vagy kivonulás- és ütközetjelenete; újabb és újabb ikonográfiai változatokat jelentve.¹⁴ A gelencei templom nyugati hosszfalán bukkantak elő a Szent László és a kun vitéz párviadalának képsorai: a kivonulás, üldözés, párviadal, birkózás, lefejezés. Jánó Mihály történész-művészettörténész színes leírásában, értelmezésében meglevenednek (filmszerűvé válnak) a középkori faliképek, ezt idézzük:

„Az ütközet hevében Szent László tűnik fel, aki egy világos színű lovon kezitusával küzd egy ellenséges kunnal. Körülöttük a földön elesett harcosok, levágott fejek és lovak hevernek. Majd ismét Lászlót látjuk, amint üldözőbe veszi a kunt, aki nyergében az elrabolt leánnyal, visszafordulva sűrűn nyilaz rá. Miközben László dárdája nyomán ömlik a vér a kun derekából, a kun nyilai mind eltörnek a szent király pajzsán és glóriáján. Az üldözés jelenetében az elrabolt leány segítőleg tartja a kun íját.

¹² *Képes Krónika*: A kunok dúlják Magyarországot. <<https://mek.oszk.hu/10600/10642/10642.htm>>

¹³ JÁNÓ Mihály: *Színek és legendák. Tanulmányok az erdélyi falfestmények kutatástörténetéhez*. Székely Nemzeti Múzeum–Pallas Akadémiai, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 2008. 22–23.

¹⁴ *Uo.* 106–107.

A következő jelenet már a párviadal és a birkózás. A két hős lóról leszállva küzd egymással, a leány bárdal – László király attribútumával – lesújt a kun lábszárára. Mögöttük a László világos (fehér) és a kun sötét (barnászörös) színű lova világos, illetve sötét lombozatú fához van kikötve; mintha ők is küzdenének egymással. Ilyenformán, mondhatni a világosság és a sötétség harca dúl a megfestett jelenetekben. Végül egy sötét fával elválasztva a lefejezés jelenete zárja a legenda ábrázolását. László a földre tepert kun haját úgy ragadja meg, mint ha szarvakat fogna. Itt a kun az ördög megszemélyesítője lehet. A megmentett leány két kézre fogott karddal sújt le a pogány ellenségre.”¹⁵

A Szent László-freskósorozatok legteljesebb változatai a következő epizódokat (jeleneteket) tartalmazzák: 1) kivonulás, 2) csata, 3) lovas üldözés, 4) párviadal, 5) lefejezés és végül 6) pihenés/fejbenezés. Csaknem nyolcvan olyan faliképciklusról tudunk, amelyet eddig feltártak a mai Magyarország és a környező államok területén.¹⁶ Az ábrázolások jórészt a magyar nyelvhatár szélén maradtak fenn: Szepesben, Gömör-Kishontban, a Székelyföldön és a Mura-mentén. A legenda ábrázolása miniatúrákról (*Képes Krónika*, *Magyar Anjou Legendárium*), fametszetről (*Thuróczy-krónika*) is ismert.

¹⁵ Jánó Mihály *A gelencei Szent Imre műemlék templom* (Kalauz. Sepsiszentgyörgy, 2013) című könyvének 59–60. oldaláról idézi: BALÁZS Géza: Szent László emléke a magyar nyelvben. *Acta Universitatis Christianae Partiensis – Studia Culturale*, 2019/2. 13.

¹⁶ Jánó Mihály művészettörténészt kérdezi BALÁZS Géza. *Nyelvünk és Kultúránk*, 2020/1–4. 192. <<https://mnyknt.hu/a-szent-laszlo-mon-dakor-nyomaban-fejbenezés-kurkaszas>>

B. Kovács István óvatosan még egy további ikonográfiai hagyományra utal, mégpedig a nagyszentmiklósi kincsen található ábrákkal („győztes” fejedelem, állatküzdelem, „vadászó” fejedelem, „égberagadás”) kapcsán: „Úgy vélem: a kérdéses ábrázolások valójában a gömöri magyar szóhagyományból feltárt mitikus-hősi epika egyedülálló képi megjelenítéseként, a Szent László-legenda pogány párként értelmezhetők”.¹⁷

A szent király életével kapcsolatos legendák 14. századi ábrázolásai az európai művészetben egyedülálló freskósorozatok (képsorok). A 19. században Huszka József rajztanár és Nagy Géza régész foglalkozott velük. László Gyula harminc emlékről ad pontos leírást, és a képsor keletkezését az egész eurázsiai térségre kiterjeszti. László Gyula szerint a képsor nem csupán a Jó és a Rossz középkori képi megjelenítése, hanem „senki nem kételkedhetik abban, hogy a Szent László-legenda a magyar nép keletről hozott egyik – elpusztult – hősi énekének keresztény lecsapódása”.¹⁸

Az ikonográfiai hagyomány „olvasása” persze sajátos módszert igényel, hiszen a képi nyelv verbális nyelvre való fordítása soha nem lehet tökéletes; viszont az alapstruktúra, alapotívumok gyakori, ismétlődő előfordulása stabil szóbeli hagyományra utal. Szent László ikonográfiája (miniaturák, falképek, szobrok) kapcsán is rendkívül óvatosan, de nyitottan fogalmaz Voigt Vilmos, amikor azt ál-

¹⁷ B. KOVÁCS: *I.m.* 49.

¹⁸ Idézi: KÁDÁR Zoltán: László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei. *Vigilia*, 1993/9. 717.

lítja, hogy „egyik időpont sem kedvez valamilyen szent-király jelképiségnek, és egyik korba sem illeszthető könnyedén bármilyen archaizáló, akár pogánykori előképek után nyúló felfogás”. A pihenés (fejbenezés) jelene kapcsán pedig ugyancsak rávilágít az értelmezések nyitottságára: „Az utolsó szó még messze van. Ám annyi biztos, László ikonográfiánk e legismertebb mozzanata csakugyan kontinensek és évezredek távlatában értelmezhető helyesen”.¹⁹

A Szent László-legenda valószínűleg egy erős központi (egyházi és állami) és néphagyomány miatt került ilyen nagy számban a középkori templomok falára. „A Szent László-legenda szöveges és képi megfogalmazásával kettős célt követhetett az egyház: az egyik a lovagszent kultuszának erősítése, illetve a magyar nép körében szélteben-hosszában, különböző változatokban élő pogány hősepike viszsaszorítása”.²⁰

Magyar mítosz

Bárhogy is, a fennmaradt szövegváltozatok és freskók, freskósorozatok vonzó és széles körben elterjedt és minden valószínűség szerint messzi múltba nyúló hagyományra utalnak.

László Gyula világmagyarázó mítosznak tekinti, mondván „a magyar peremvidék falusi templomaiban (a Székelyföldön, a Szepességen, Gömörben és a Mura-vidéken, néha az

ország belsejében, például Ócsán) levő középkori Szent László-freskók pogány kori örökséget őriznek. Eredetileg nem Szent Lászlóról és a kunról szóltak, hanem kozmikus dráma játszódott le a legendában, amelyben a világosság (hófehérbe öltözött, fehér lovas, szőke király és a sötétség, sötét hajú, sötét ruhájú, sötét lovú kun) küzd egymással. Mindkettő sebezhetetlen, csak a kun Achilles-ínján van egy kis védtelen rész. A magyar leány ezt vágja el, s ezzel tudják legyőzni a leányrablót. A küzdelem »szent« voltát az is jelzi, a hősök fegyvereiket letéve harcolnak (hiszen amúgy sem fogja őket a fegyver!), s mellettük lovaik vagy békésen legelnek, vagy gazdáik küzdelmét folytatva, ők is marják egymást. Ez a képsor ősi, keleti örökségünk, amely egészen a szkíta időkig követhető vissza, s feltehetőleg szőnyegekben.”²¹

Jánó Mihály művészettörténész, a freskóciklus mai legelkötelezettebb kutatója egy interjúban további értelmezésekről számol be: „A freskóciklus záróképe a pihenés jelene, amelyet talán minden esetben megfestettek, számtalan értelmezési lehetőségre adott alkalmat a kutatás során [...] A jelenet képi, formai párhuzamaként Nagy Géza régész az i. e. 4–3. századra keltezett szkíta arany övcsatot hozta fel: »Az említett műemléken két lováról leszállt lovas van ábrázolva. Az egyik földre feküdt, és fejét ülő, magas fejdíszű női alak ölében nyugtatja. A nő szomorúfűz fajtához tartozó fa alatt ül. Ennek a fának egyik ágára a lovas felakasztotta tegezét. Az ülő szolga kántárúknál fogva tartja a két lovat.« [...] Tárgya nagyon jól ismeretes nálunk

¹⁹ VOIGT Vilmos: *Szent László képe és jelei* = „Nyisd meg, Uram, szent ajtódát...” Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára. szerk. BARNÁ GÁBOR, Szent István Társulat, Bp. 2001. 297. és 301.

²⁰ B. KOVÁCS: *I. m.* 55.

²¹ LÁSZLÓ: *I. m.* 70.

középkori templomaink falfestményei után. A Szent László-legenda végső jelenetét ábrázolja, amelyről hallgatnak az írott emlékek, de megvan a falfestményeken az ország egyik határszélétől a másikig, midőn ti. Szent László a kunnal való viaskodás után lovát fához kötve, fejét a megmentett leány ölébe hajtva, megpihen. [...] Ebből aztán egy más dolog is következik, az ti., hogy a Szent László-legendákba pogány korból eredő mondai elemek is keveredtek.” Később Fettich Nándor – írja László Gyula – észrevette, hogy a lány mindkét ábrázoláson „keleties kedveskedéssel a vitéz haját tisztogatja”. László Gyula a „keleties kedveskedést” a Molnár Anna-balladában vélte felismerni, amelyben a leány az elrablója „fejébe néz” (ez volna a két alkalommal már említett ún. fejbenezés), és a ballada egyik Ung vármegyei változatából is idézett idevonatkozó sorokat. A neves régész nem említette meg, de talán nem véletlen, hogy a derzsi Szent László-legenda pihenés-jelenete a legszembeötlőbb ábrázolása a „fejbenezésnek” az összes falkép közül, amelynek megfestését éppen egy Ungi István fia Pál mester rendelte meg 1419-ben. Az arany övcsatot, amelyről még Nagy Géza írt 1913-ban, és amelyre a Szent László-legenda kutatói, bár csak reprodukcióból ismerték, attól kezdve gyakran hivatkoztak, 2017-ben bemutatták a londoni British Museumban rendezett *Scythians: warriors of ancient Siberia* című kiállításon. A szentpétervári Ermitázstól kölcsönzött ötvösmunka, a szkíta művészet egyik legszebb darabja *Scythians with horses under a tree* címmel szerepelt a nagyszabású kiállításon. Arra mindenképpen fel kell figyelnünk, hogy az

aranycsat a múzeumi műleírás szerint egy holtan fekvő férfit ábrázol az anyai istennővel az életfa alatt. A jelenet a feltámadás elengedhetetlen feltételére, az elhunyt és az életadó Nagy Istennő szimbolikus házasságára utalhat.²²

A Szent László-legendák mélyén

B. Kovács István a rimaszécsi Busa Viktor mesemondótól általa gyűjtött szövegekben véli fölfedezni az egykori hősepika nyomait.²³ Az iránymutatást tehát László Gyulától veszi, hiszen „az égis erő fa a déli és dél-szibériai párhuzamokon át az altáji törökség felé vezet, a csodaszarvas monda az erdős területek felé, s végül a Szent László-legenda az iráni térségek felé irányítja a figyelmünket.”²⁴ B. Kovács István költőien úgy foglalja össze felfedezését, feltételezését, hogy „az Úr egy rimaszécsi embert választott ki arra, hogy előadásában megismerhessük a nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszóján és (részben) más korabeli emlékeken is ábrázolt, Szent László-legendaként megkeresztelt eszményt, azaz az elvesztettnek hitt magyar hősepikát.”²⁵

A fennmaradt Szent László-legenda motívumaiból kiolvasható, akár mint egy korábbi, elhomályosult kéziratra ráírt ún. palimpszeszt, egy korábbi szöveg. A jelenség teljességgel ismert és érthető: minden emberi közösség szóbeliségében vannak gyakran használt, hagyományozódó (leginkább az eredet-

²² Jánó Mihály művészettörténet... I. m. 194.

²³ B. Kovács István: *Világ vitéze. Magyar hősepika*. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat, 2016.

²⁴ Vö. László Gyula: A „kettős honfoglalás”-ról. *Archeológiai Értesítő*, 1970/2. 171.

²⁵ B. Kovács: I. m. 56.

tükre vonatkozó) szövegek, amelyek a folytonos használatban, mesélésben, részben stabilan fennmaradnak, részben aktualizálódnak. De bármennyire is módosulnak, mélyszerkezetükben még sokáig őrzik az eredeti hagyományt, és ez olykor még rekonstruálható is. Elméleti megközelítésként e téren is javasolható V. J. Propp módszere a mese morfológiájáról, melynek lényege, hogy a mesének vannak ismétlődő, állandó komponensei; s ezeket a szereplők funkciói szerint lehet vizsgálni. „A mesekutatásban az a kérdés a fontos, hogy mit csinálnak a szereplők, az azonban, hogy ki és hogyan cselekszik, másodlagos. [...] A funkciók sorrendje mindig azonos”.²⁶ László Gyula elképzelését Propp morfológiájával és Voigt Vilmos meglátásaival ötvözte B. Kovács István; s alkalmazva az általa gyűjtött gömöri hősepikában is szereplő eseményekre (cselekedetekre, funkciókra), meglepő hasonlóságot vél fölfedezni a hősepika és a Szent László-legenda között. Hivatkozik még Jan Assmann nyomán Hoppál Mihályra, aki azt írja, hogy „a mítoszokban, a mitikus történetekben vagy a mi szóhasználatunkban a népi hitvilágban az elemek összekapcsolódása az elbeszélés szövegében hihetetlenül időtálló struktúrát hoz létre. Ezt a tényt ma már evidenciaként kezelik az orosz és a finn mitológiakutatók. Ugyanakkor itthon a magyar kutatók között csak félve lehet kimondani annak ellenére, hogy a magyar néphit, a népdalok és a népművészet szimbolizmusa, a népmesék és a mondák motívumai, a szólások,

a helynevek esetében ugyanúgy használható (és megfejtendő) információkat tartalmaznak, mint a szláv, lett, litván, észt és finn kultúrában. [...] A mitológia az egyik legidőtállóbb mentális reprezentáció, amely képes ellenállni a legradikálisabb történelmi változásoknak... A mitikus hagyományok életét az jellemzi, hogy alapvetően konzervatív az alkotó elemek szerkezetét és azok témáit tekintve”.²⁷

Szövegszerű összevetést is végez B. Kovács István. A *Magyar Nyelvőr*-ben közölt tanulmányában így foglalja össze föltételezését: „A közelmúltig úgy élt a köztudatban, hogy a honfoglalás előtti magyar hőseposz elveszett. Az 1970-es években rögzítette a szerző azt az anyagot, amelyet a magyar hőseposz legteljesebb szöveglenyomataként értelmez. Az eseménytörténet röviden így foglalható össze: a történetenként más-más néven szereplő, ám egylényegű főhős a bő Magyarországon élő öreg és szegény cigány házaspár gyermekeként, csodás körülmények között, esetenként egy ikerpár tagjaként jön a világra. A földi emberként újjászületett, isteni származású főhős az őt küldő égi istenek védelme alatt áll. Táltos, aki rögtön tud beszélni, akinek nincs szüksége ételre, italra. Csodás körülmények között megkeresztelik (eredetileg nyilván beavatják), majd a rejtezés során elnyeri hatalmas testi méretét. A főistentől kapja meg csodás képességű lovát, kardját és ingét is. Világjárása során eljut mind a három szakrális világrétegbe. Keresztstülei,

²⁶ Vlagyimir Jakovlevics PROPP: *A mese morfológiája*. ford. SOPRONI András, Gondolat, Bp. 1975. 3. és 38.

²⁷ HOPPÁL Mihály: *A magyar ősvalláskutatás (új) útjai = Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. szerk. SUDÁR Balázs és tsi., MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2014. 236.

riválisának keresztszülei és más segítők révén legyőzi legnagyobb ellenfelét, a túlsó félvilági vitézt, elnyeri az »egészvilági vitéz« címet, s vele együtt Világ szépségé kezét. A dolgozat a hőseposz egyetlen motívumát, a hősi küzdelmet, annak szöveges emlékeit ismerteti, íze- lített adva a keleti (elsősorban mongol és török), valamint magyar mesei pár- huzamokból.”²⁸

A *Szent László legenda szóban és képekben* című könyvében összeveti a Szent László-legendákat (történetek, falképek, sőt a nagyszentmihályi kin-

csezen található ábrázolások) az általa gyűjtött gömöri népmesékben, melyeket tehát a hősepika maradványának tart, található motívumokkal. Az összevetésben a mesékből vett motívumokat a Szent László-falképek mellé rendeli, így a bevezető tanulmány után egy valóságos képeskönyvet lapozgathatunk. Hipotézise, hogy a magyar hősepika némiképpen átalakulva (transzformálva), korábbi szövegekre palimpszesztként ráíródva tovább élt, és az általa gyűjtött gömöri népmesék- ből rekonstruálható.

esemény, cselekmény, tárgy, mo- zانات, helyszín	pogány világmagyarázó mítosz, feleségszerző hőseposz maradványa (gömöri mese)	keresztényesített történet, Szent László-legendá (szövegi és képi ábrázolás)
az elindulás helye	„roppantott város”	Várad
csata	pogány világjárás	kerlési csata
két rivális hős	főhős (Szőlő-Szült-Kálmány, Sze- gény Halász Feri, Szegény János; Bruncik Elemér, Körtefa János), a főhős „táltos”	Szent László király
	ellenfél (Világ-Dumóshátú-Vitéz, Griffmadár-Vitéz, Fekete-Szurkos- Paji)	kun (vitéz)
elrabolt lány	Világ-Szépsége	várad püspök lánya; László ki- rály nővére; Szent Ágnes; Szűz Mária
küzdelem, pár- viadal (lovon)	„egész-világi-vitéz” címért való birkózás, karddal való küzdelem a földön – együtt és külön-külön is előfordul (karddal vívott küzdelem esetén olykor lovon a fekete felhő já- rásába emelkednek, majd onnan le- csapódva sújtanak ellenfelük fejére)	lovon, majd birkózás a földön
a küzdelem helye	a Világfa alatt	kerlési csatamező közelében, Világfa (?) alatt
egyenlő erő	„égyszerű erőbe” vagyónk, egyfor- ma tudományba”	a Lászlóról lepergő nyílvevők, a kun átszúrt dereka

²⁸ B. Kovács István: A hősi küzdelem. Szemelvén-
yek az elvesztettnek hitt magyar hőseposzból –
magyarázatokkal. *Magyar Nyelvőr*, 2023/3. 294.

a leány közbeavatkozása	piros, illetve fekete rózsát ad át nekik, s borral kínálja őket	karddal megsebzí a kunt
lefejezés	hiányzik, helyette: kegyelem	lefejezés
„kutya, holló hordja a szemed”	szöveg	kép
fejbenezés, hősi álom	hét nap, hét éccaka, hét szémpilantásig alszik	fejbenezés, Szent László a lány ölébe hajtja fejét, aki turkál (kurkászik) a hajában
csodás felemelkedés	felemelkedés az Ég-Világba	égbe felemeltetve
korona és kard	Világ-Kardja, korona	égből nyert korona
beteljesülés	esküvő	–

Annyi vállalkozás, vágyakozás, annyi bizonytalanság, annyi feltételezés után egyre több jel mutat arra, hogy körvonalazódik, ha nem

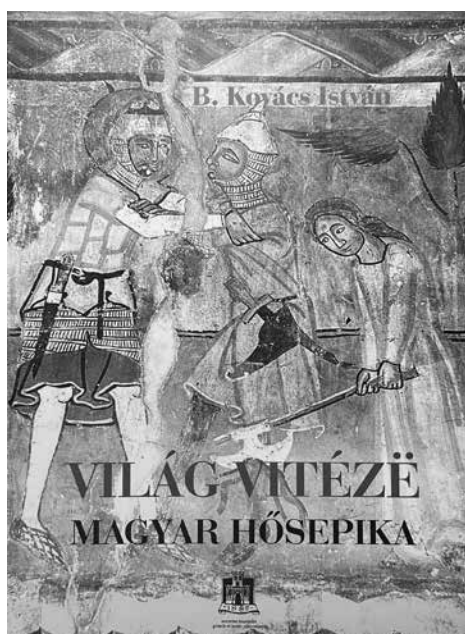
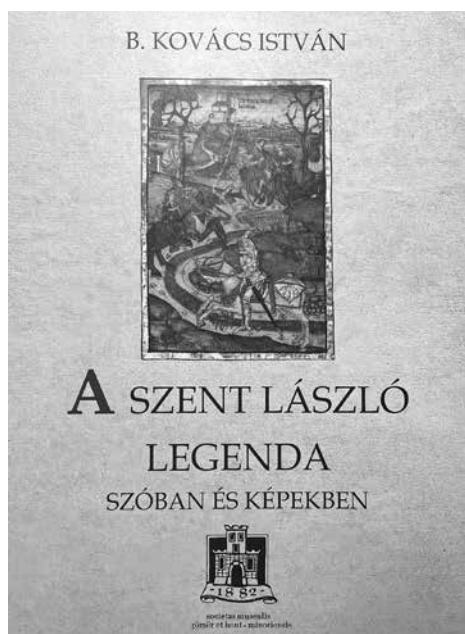
is tisztán látszik, a magyar hősepi-ka egy darabja! A rendelkezésünkre álló források tehát a következő sorba illeszthetők:

elveszett hagyomány				
nagyszentmiklósi kincs ábrái (2. sz. korszak jelenetsora)	középkori krónikák és későbbi följegyzések	középkori freskók	keleti, ázsiai források (altáji török, burját mitológia, ázsiai hun és szogdiai ábrázolások)	folklór
szöveges + képi töredékekből rekonstruálható hagyomány				

A magyar hősepi-ka (őseposz) irodalmi rekonstrukciója

A nyomokban létező hősepi-ka irodalmi rekonstrukciója az évszázadok során „kitalált” hagyománnyá is alakult. A fiktív hősepi-ka három korszakhoz kapcsolódik: hunok, honfoglalás, Árpád-ház és a Hunyadiak. Arany János több nekifutásban a Csaba- vagy hun trilógia tervét dédelgette (például *A Csaba-trilógia újabb alaprajza*. 1863) s ebből részletek el is készültek. A *Buda halála* az első rész, benne a csodaszarvas regével, elkészült. A második részből (*Ildikó*) és a harmadik részből (*Csaba királyfi*) csak részletek

készültek el. A honfoglalás hősepi-káját Aranyosrákosi Székely Sándor *Székelyek Erdélyben* című hőskölteménye igyekezett megalapozni (1823), ide soroljuk Vörösmarty Mihály *Zalán futása* és *Árpád* című eposzát. Két további töredék: Ráday Gedeon: *Árpádról írandó bajnoki éneknek kezdete* és Csokonai Vitéz Mihály: *Árpád (Rövid kritikai rajzolatja egy nagy magyar epopeiának, melynek neve: Árpád, vagy a magyarok megtelepedése)*. Az Árpád-ház hősepi-kájának középpontjában Szent László áll: Garay János: *Szent László* (történeti költemény); Arany János: *Szent László füve*; Vörösmarty Mihály: *Cserhalom* (a kerlési csatáról).

A Hunyadiakról: Czuczor Gergely: *Hunyadi*, Arany János: *Szibinyáni Jank*, Komjáthy István: *Hunyadi* (elbeszélő költemény). És mindezt kiegészíthetnék a folklórtörténetek (például maguk a Szent László-legendák), amelyek egyfajta naiv vagy népi, rekonstruált és kompilált hősepiát alkothatnának.

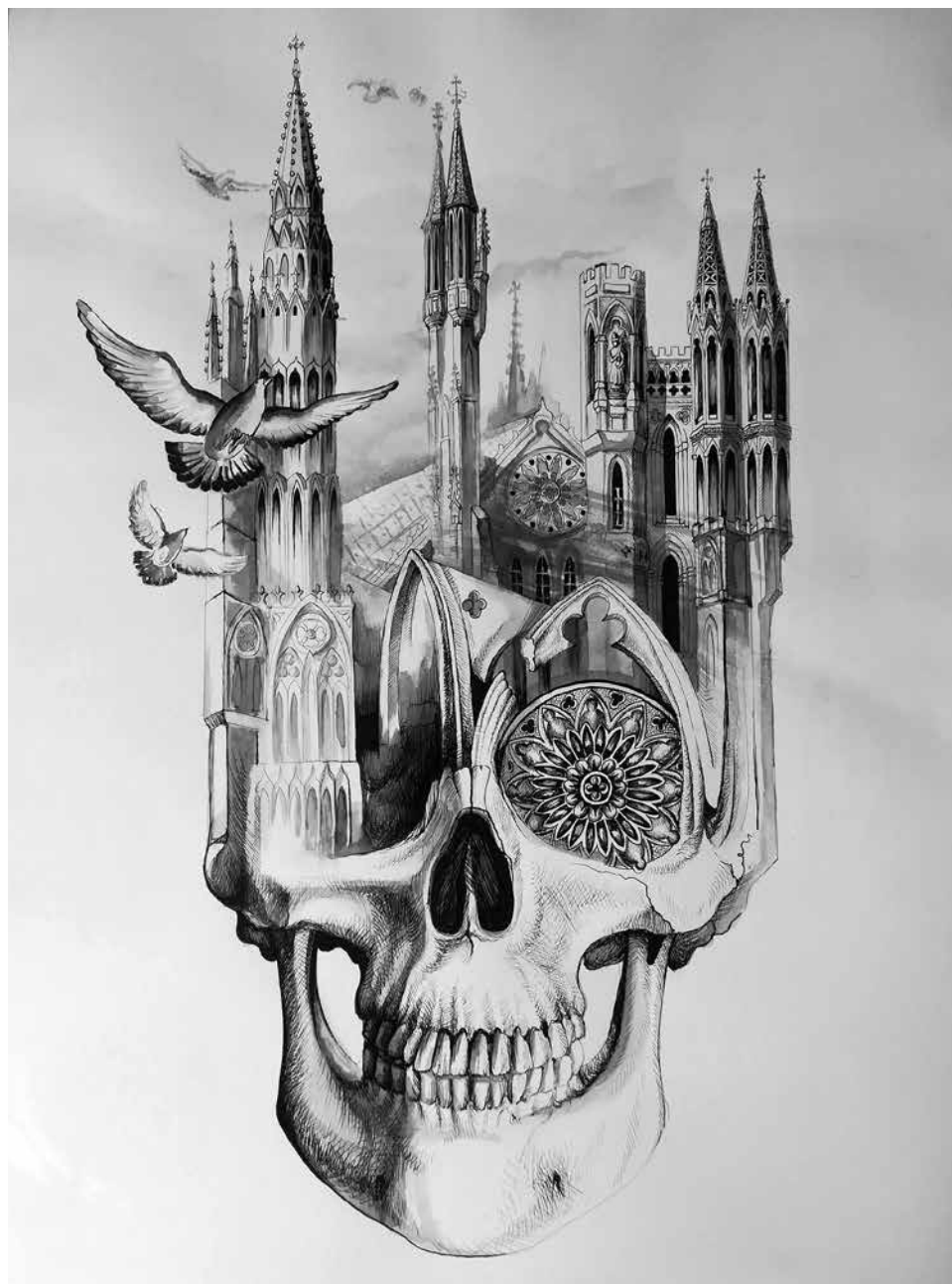
Trencsényi-Waldapfel Imre kezdeményezésére a krónikákból és a néphagyományból Lengyel Dénes 1972-ben már összeállította és egységesítette a régi magyar mondákat. Mint írja: „A mondák nevelő hatását korán felismerték az ifjúság írói, és a mondákat a gyerekek számára is átdolgozták [...] A tudományos érdeklődés középpontjában is az eredeti, a hiteles szöveg áll. Ezt a szöveget tanulmányozzák a szaktudományok kutatói, tehát aki ezzel megismerkedik, az nemcsak a művészet, hanem a tudomány világába is bepillant. Ezt kívántam megkönynyíteni, amikor az eredeti, hiteles szöveget kutattam fel, és annak nyomán

beszéltem el a mondákat az ősköltészettől Mátyás király haláláig.”²⁹ A nyomokban létező és rekonstruálható magyar hősepiakából alighanem nem születhet a finn *Kalevalához* (gyűjtő-összeállító: Elias Lönnrot) vagy az észt *Kalevipoeghez* (gyűjtő-szerkesztő-átdolgozó: Friedrich Reinhold Kreutzwald) hasonló, megszerkesztett eposz; de az irodalmi hagyomány ügyes egybeszerkesztéséből egészen biztosan igen. B. Kovács István azonban a gömöri mesemondó szövegváltozataiból nyersváltozatban már elkészítette a képzelt hőseposzt, amely kiadásra vár.³⁰

(A szöveg először a *Kommentár folyóirat* 2024. évi 3. számában jelent meg.)

²⁹ LENGYEL Dénes: *Régi magyar mondák*. Móra Ferenc, Bp. 1972. 463.

³⁰ *Világ-vitéz. Képzelt magyar hőseposz két változatban*: I. Szőlőszült Kálmány; II. Szégyen-Halász-Feri. Eredeti prózai szövegekből szerkesztett verses átirat. Készítette a gyűjtő-lejegyző: B. Kovács István (Kézirat)

Világnézet – világérzet

A századforduló, azaz a 19. század utolsó és a 20. század első éve a magyar nyomtatott sajtó történetének egyik – ha nem a – virágkora. Nemcsak azért, mert számtalan újság jelent meg, de legalább ilyen mértékben azért is, mert annak a számtalan újságnak nem csekély hányadát igen magas szinten írták tele. Manapság már könyvtárba sem kell föltétlenül menni azért, hogy erről megbizonyosodjunk, otthonunk melegében, kedvenc fotelünkből lapozgathatjuk az Arcanum révén a régi napi- és hetilapok, folyóiratok jelentős részét. A közéleti és kulturális hírek, elemző írások mellett tárcákat, folytatásos regényeket, novellákat, sőt, verseket élvezhetünk szinte mindegyik periodikában, függetlenül attól, hogy kulturális-művészeti vagy politikai, netán ismeretterjesztő, szórakoztató jellegű-e. És ez a fajta *literátus újságírás* évtizedeken keresztül jellemző maradt a magyar sajtóra. Sem a két háború közötti időszak, sem a szocializmus nem változtatta meg alapvetően ezt a jellegzetességét (noha utóbbi azért módosította valamelyest). Az azonban – akár az Arcanumot böngészve is – könnyen belátható, hogy a rendszerváltozásig a magyar újságírás közel, nem egyszer kéz a kézben járt a szépirodalommal. A kilencvenes években ránk törő vadkapitalizmus aztán ezt is alapjaiban változtatta meg, a literátus újságírást fölváltotta az úgynevezett *információs újságírás*, amelytől a nyelvet, irodalmat, szép ívű mondatokat kedvelő olvasó vagy sikítófrászt kapott, vagy

sírva fakadt, ám amelyet ma már jobb híján visszasírunk, hiszen amit napjainkban újságírás címen alatt elének tárnak, azt minősíteni sem érdemes (nem is lehetséges).

Domonkos László még abban a korszakban tanulta a szakmát, amikor az újságíróknak gyakran voltak szépirodalmi ambíciói. Akkor, amikor a szerkesztők még tudták, mi az alany és az állítmány, hová és hány jelzőt érdemes tenni, mi a tárgy, melyek a határozószók, s ezeket a nyelvi-nyelv-tani elemeket logikai, racionális és – messze nem utolsósorban! – esztétikai szempontok szerint kell (!) elrendezni a mondatban, szövegben. Akkor, amikor a hírlapírótól elvárták, hogy legyen

érzéke a nyelvhez, tudjon vele bánni, érezze árnyalatait, rétegeit.

Domonkos a szegedi megyei lapoknál tanulta a szakmát. És csiszolta a nyelvet, amelyhez bensőséges kapcsolat fűzte, fűzi. Fűti is ez a nexus, hiszen ha nem lenne a nyelv szerelmese, nem merülne el oly szívesen a mélységeiben.

Az említett virágkorban is elő-előfordult, hogy egy-egy zsurnaliszta szépíróvá vált, bár több olyan szépíróról tudunk (régén is, ma is), aki a szépirodalom mellett – mintegy mellékesen, nem ritkán kenyérkereset céljából – foglalkozott (foglalkozik) hírlapírással is. Ám a magyar sajtó rendszerváltozás utáni átalakulása után mintha megszorodott volna azon újságírók száma, akik a szépirodalom felé fordultak. Az ok egyszerű és érthető: a *literátus újságírás* hanyatlásával terepet, felületet kellett keresniük a bennük munkálkodó késztetéseknek.

Domonkos Lászlóval is ez történt. Noha a rendszerváltozás előtt is foglalkoztatta a szépírás, próbálkozott is vele, leküzdhetetlen szükségét annak, hogy szépíróként nyilatkozzon meg, a megváltozott világban kezdte érezni. Korábban is művelte az esszé műfaját, amely egyike a legnehezebbeknek, s amelynek színe-java egyértelműen

szépirodalom, távolról sem „csupán” publicisztika. Domonkos kiváló esszéista volt, s esszéi egyre művesebbek és irodalmibbak lettek az évek során. Ám azt a bizonyos késztetést, amely ott munkált benne, nem tudták kielégíteni az esszék. Novellákba fogott, s egyre többet és egyre biztosabb kézzel formált.

A Domonkos-novella a Domonkos-esszéiből sarjad, ezt nem nehéz észrevenni. Nyelvi és gondolati síkon is jól kirajzolódnak azok a sajátosságok, amelyek alátámasztják ezt a megállapítást. Ugyanakkor ahogy telik az idő, ezek az elbeszélések egyre távolodnak az esszéktől, írójuk egyre szabadabban, vagy talán helyesebb volna úgy fogalmazni: mind fől szabadultabban kezeli a történeteit, a figuráit, az eseményeket, a háttérét. Ami megmarad, az az erős gondolati töltet. A Domonkos-novella soha nem öncélú, soha nem csak a sztori, mindig mögé kell nézni, kifejezni belőle a gondolati tartalmat, a... A mondanivalót? Nem, nem ez a jó szó. Eszmeiséget inkább. Világnézetet, világerzetet. Ettől válik igazán izgalmassá Domonkos László novelláit olvasni. Olvassuk hát!

Bene Zoltán

A szabadság és esetlegességei

Mostanában Aniszi Kálmán író, szerkesztő, esszéista 2024-ben megjelent, válogatott novellákat, elbeszéléseket tartalmazó kötetét olvastam meg-megújuló érdeklődéssel.

Az út bennünk van – e cím alá rendelődik mindaz, ami a könyv lapjain történetként, életképként, gondolat-sorként élénk kerül. A felsorakoztatott művekben igen nagy hangsúlyt kap a szabad akarat és az emberi döntés kérdésköre. Ha az akarat szabad is, a döntéseink nem feltétlenül igazodnak a szabadsághoz, hiszen annyi tévképzet, kényszerítő körülmény befolyásolhatja indulatainkat, tetteinket. A szerző mégis vallja, egyik szereplőjével ki is mondatja: „Én azt hiszem (...), hogy azzal a bizonyos úttal, amin mindenkinek végig kell menni, úgy áll a dolog, hogy eleve adott út nincs. Nincs, mert az út bennünk van. Mi vagyunk az ösvénytaposók, az útépítők. Sorsunk az örökös keresés, építés és kiigazítás, a vég nélküli korrekció.”

Mindez megtoldható azzal, hogy az ember alkata is meghatározza, milyen „építő” válik belőle. Ezeket olvasni egy másik elbeszélésben: „Aki saját közösségének hagyományait semmibe veszi, az örökölt értékekre fittyet hány, az – vértetétől megfosztva – kiszolgáltatva áll ezer veszéllyel szemben... Aki arccal mások felé fordulva éli cselekvő életét – az a szó nemes értelmében szolgál. Azzal gazdagítja szeretteit, kö-

zösségét, ami legjobb tulajdona.” Igen, ezek a dolgok így függenek össze. És ezen elbeszélések tanúsága szerint van, aki elbukik, rosszul jár, szégyent hoz a fejére, mihelyt önnön személyisége szemléletében központba kerül, ideig-óráig fennmaradó helyzeti előnyök, vélt érdekek sarkalják; ugyanakkor van, aki emberi, erkölcsi tartása mellett sem dicsőül meg, de megőrzi méltóságát.

A kétféle magatartás, a döntések minősége majd minden történetben előkerül, de mulasztás lenne csak ezekre figyelni. Az életutak ennél bővebb, összetettebb ismereteket kínálnak. Azok számára is, akik átérték a kom-

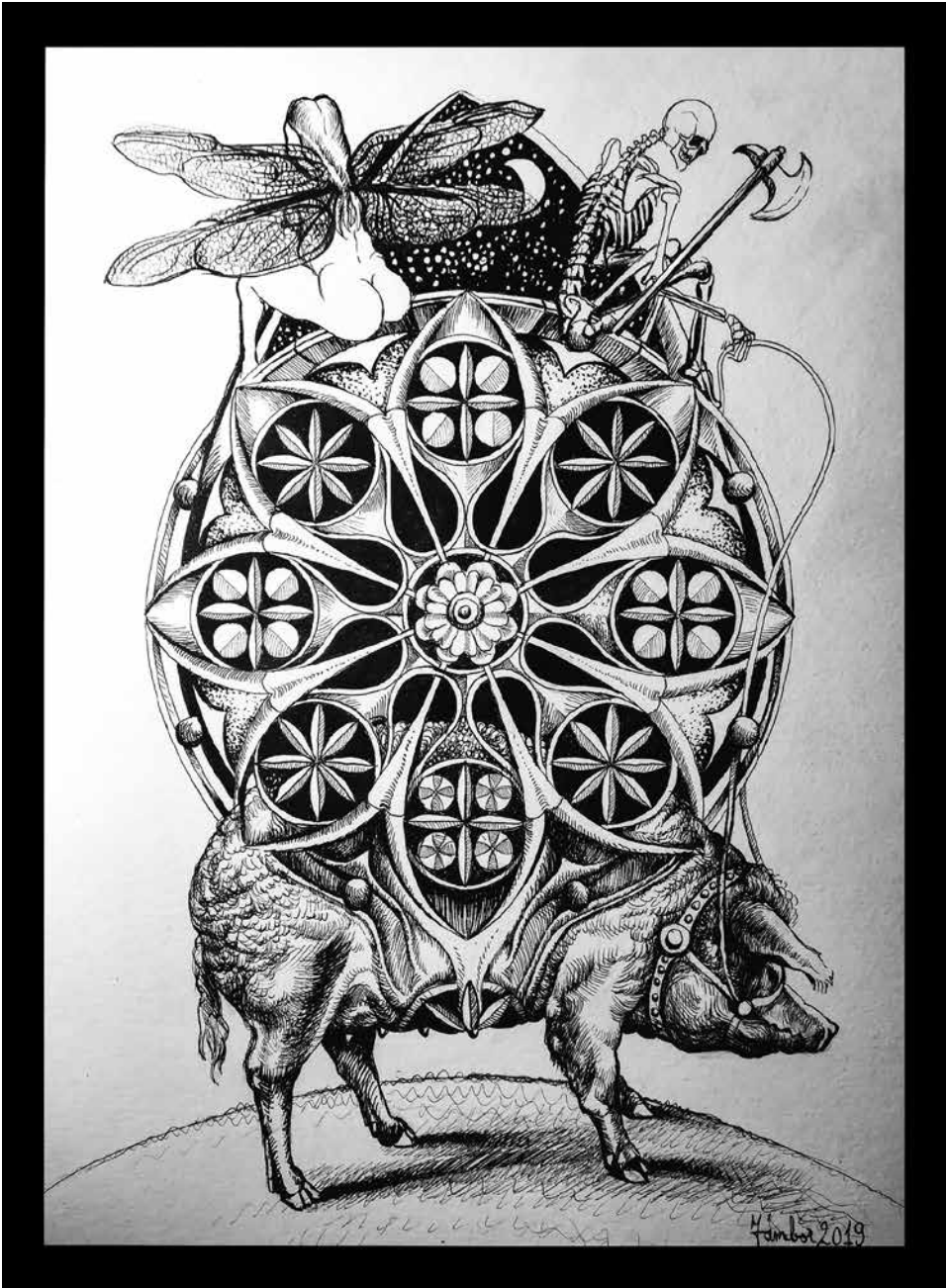
munizmus időszakát, részben kisebbségiként, részben a rendszer szigora miatt hátrányos helyzetben voltak, szolgálhat valami többlettel, ha betekintést nyernek magyar közösségük szellemi nagyjainak (írók, művészek) mindennapi vívódásaiba, küzdelmeibe. Ezek igaz történetek; irodalmi értelemben is, hiszen nem egy esetben a szerző csak lejegyzője a mondottaknak, amelyek teljes természetességgel, az érzelmeket sem palástolva törnek elő az elbeszélőkből.

Istenhit, a művészet erejébe, a közösségbe vetett hit e művekben egyaránt előfordul, szerzőnk az életutakat ily módon is feltárja; és helyet kap

még a kötetben személyes tudása az alkotásról: „... az a valami, ami bensőnkől kikíváncozik, csak akkor kap művészi rangot, ha megtaláljuk a neki leginkább megfelelő formát, alakot.” De a forma is hiába, ha figyelmen kívül hagyánk azt a Szerb Antal-idézetet, ami a könyv egyik mottójául szolgál: „(...) minden írás közösségi alkotás, és céljaihoz hozzátartozik, hogy kifejezze a közösséget, amelyből sarjadt.”

Ajánlom e gyűjteményt mindazoknak, akik nemcsak elkönyvelendő esetekkel, de ép gondolatokkal is gazdagodnának.

Kiss Ferenc Zsolt

Mint macska a forró bádogtetőn

Hogyan érezheti magát egy macska egy forró bádogtetőn? Nyilvánvalóan rosszul, hiszen ha a tető lapos, mint a négy talpacskáját égeti az átmelegedett bádog, s ha ugrál is, pillanatnyi az enyhülés. Ha a tető ferde, a karmaival sem tud kapaszkodni, menthetetlenül lecsúszik rajta, míg a lapos tetőről sebzett talppal ugyan, de találhat menekülőutat...

Ezt a kétségbeesett ugrálást, kapaszkodást láthatjuk Tennessee Williams *Macska a forró bádogtetőn* című Pulitzer-díjas darabjának nagyváradi előadásán, melyet Botos Bálint rendezett. Jómagam a 2024. december 6-i bemutatót láttam, ismerőseim a második, 7-i előadást, így kiderült: mindkét alkalommal egy teljesen kiforrott produkció került a nézők elé, amelyben a fellépő színészek tudásuk legjavát csillogtatták meg a közönségnek.

A Pollit család tagjai, Margaret vagy Maggie (Trabalka Cecília), Brick (Hunyadi István), Mae (Fodor Réka), Gooper (Kocsis Gyula), gyermekük Dixie (Vanca-Fodor Imola), Big Mama (Firtos Edit) és Big Daddy (ifj. Kovács Levente), valamint a színen átcsetlő-botló Tooker tiszteletes (Barabás Hunor) és az olykor a narrátor szerepét betöltő Bough doktor (Scurtu Dávid) egyetlen térben játszanak. Brickék hálószobája, mely a birtok előző tulajdonosainak – két férfinak – a szobája volt, egyben át-

járóház is, ahová majd összegyűlnek az ünneplők.

A kiöregedett focista, majd sportkommentátor és épp törött lábú Brick legjobb barátja a pohár, míg felesége, Maggie kétségbeesetten küzd férje figyelméért, szerelméért és azért, hogy jó benyomást keltsenek a családfőben, hiszen Big Daddy 65. születésnapját ünnepelni gyűltek össze. További jó hír, hogy a családfő leletei jók – legalábbis ezt hangoztatja túlzott harsánysággal Big Mama, a felesége, és ezt férje el is hiszi. Legalábbis addig, amíg a fia el nem mondja neki az igazat, aztán már csak a haldokló kínordítását hallhatjuk. A zajok – telefoncsörgés, bekiabálás – egyébként folyamatosan jelen vannak, mintegy jelezve: a házban nincs valódi nyugalom és intimitás.

A szereplők párbeszédei során rajzolódnak ki a köztük lévő, addig kimondatlan feszültségek. Eltitkolt frusztrációk és kudarcok törnek felszínre, amelyek befolyásolják a szétesőfélben lévő, vagyonért küzdő nagycsalád életét. A darab talán leghétköznapiabb, „legnormálisabb” szereplői az idősebb fiú, Gooper és felesége Mae, a Maggie szerint „nó-nyak” kölykök (az eredetiben: „no-neck monsters”) szülei, a tisztességes polgári életet élő, sokgyermekes ügyvéd és várandós felesége, akik saját anyagi helyzetüket akarják bebiztosítani papírokkal is. De talán őket is csak azért látjuk normálisnak,

Fotó: Vigh László Miklós

mert a többiekhez képest jobban idomulnak koruk – és korunk – elfogadott társadalmi normáihoz. Mae saját termékenységét állítja szembe Maggie gyermektelenségével, míg Gooper saját eredményeit Brick alkoholizmusával – mindhiába. Big Mama szeretetkitörései kisebbik fia, Brick felé ugyanakkor utat engednek annak a feltevésnek, hogy nagyobbik gyermeke, Gooper talán nem is a Big Daddy fia.

A darabnak több erős jelenete van, ezek közül is kiemelkedik Bid Daddy és Brick őszinte beszélgetése, melynek során a fiú kénytelen szembenézni többek között azzal, hogy Skipper barátjával barátságnál többet éreztek egymás iránt, még ha az érzelem plátói is maradt. Big Daddynek pedig szeretett fiától kell megtudnia az igazságot, azt, hogy meg fog halni, mert a leleteiről a többiek a szemébe hazudtak...

Mindeközben Maggie, „a macska” foggal-körömmel kapaszkodik megmenteni akart házasságába, egy ter-

hességet is hazudik magának, hogy a család kegyeiben maradjon – úgy, hogy tisztában van férje összes hibájával, azzal, hogy ha valódi szeretetre vágyik, válnia kell vagy szeretőt kell tartania – ezt maga Brick ajánlja fel a feleségének. Orvosnál járt, vele nincs probléma, mondja férjének, miközben maga is tisztában van azzal: bár a Big Daddy által megszerzett vagyont megkaphatják, s nem kell félnie attól, hogy visszacsúszik a szegénységbe, érzelmeket nem kaphat ebben a házasságban.

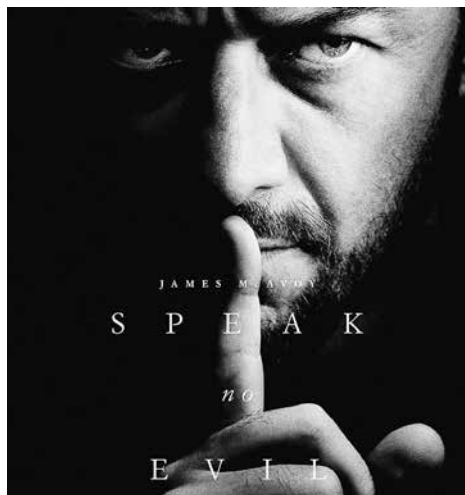
S a néző, miután kijön a stúdióteremből akaratlanul is arra gondol: a családok, házastársak, rokonok alapvető vágyai, sikerei, kudarcai és frusztrációi ma is ugyanazok, mint 1955-ben, amikor Tennessee Williams darabja megjelent. A különbség talán annyi, hogy azóta néhány kérdésről szabadabban szót ejthetünk.

Fried Noémi Lujza

Hogy a nyuszi vinné el...

Legtöbbször aggályra ad okot, ha felcsendül az a szó, hogy *remake*. Talán akkor van ennek a zsánernek létjogosultsága, ha egy több évtizeddel korábban elkészített filmalkotást egy adott rendező újragondol, saját képére alakít, modern köntösbe csomagol, aktuálissá tesz. Nos, jelen filmünk, a *Szádra ne vedd* (*Speak No Evil*) esetében erről nem beszélhetünk.

Történt ugyanis 2022-ben, hogy a nagyjermű elé került a dán Christian Tafdrup *A látogatás* (*Gæsterne / Speak No Evil*) című alkotása, amit horrornak még nem, de thrillernek már nem nevezhetünk. Megsüvegezendő, hogy az eredeti angol cím eltérő fordítást kapott a forgalmazótól, hiszen tényleg két, merőben eltérő filmről beszélünk.

A nem mindennapi, igencsak nehezen emészthető film remek kritikát kapott a szakmától, így Hollywood jogosan gondolhatta, hogy a saját képére formálja röpké két év elteltével az európai alkotást.

Hollywood nem először próbál hazai szájízre formálni egy nem amerikai alkotást, legyen az eredeti film európai, ázsiai, netalán más kontinensről származó. A lényeg, hogy az ismeretlen színészeket cseréljük le ismert sztárokra, illetve ha a művésziesskedő európai alkotás az amerikai gyomornak emészthetetlen, akkor ezen is gátlástalanul lehet változtatni.

Az amerikai verzió amúgy működhetne is, ha nem létezne dán elődje, mivelhogy a filmek cselekményei nyolcvan százalékban megegyeznek, csak a lezárás tér el merőben egymástól, és hát, finoman fogalmazva, pont ezzel veszíti el leglényegét. A rendezéssel megbízott **James Watkins** személye azért is volt érdekes választás, mivel ő már korábban, 2008-ban elkészítette saját *Speak No Evil*-jét, ami *Eden Lake* címen érhető el.

A *Szádra ne vedd* egy egyszerű alaphelyzettel kezd: Louise és Ben Dalton (Mackenzie Davis és Scoot McNairy), az Amerikából Londonba költözött házaspár egy olaszországi nyaralás során ismerkedik meg Paddy-vel és Ciarával (James McAvoy és Aisling Franciosi), a laza és izgal-

mas párossal. Mikor ez utóbbiak meghívják őket és 11 éves lányukat az angol vidéken található farmjukra, a Dalton család elfogadja az invitálást, hogy aztán a helyszínen kezdjék el gyanítani, hogy vendéglátóikkal nincs minden rendben.

A látogatás során a fő konfliktusokat egyszerű félreértések alakítják, amiket a vendégek udvariasságból nem zárnak rövidre, így azok eszkalálódása nem kecsegtet happy enddel. A film görbe tükröt állít az elkényelmesedő, a konfrontációtól mélyen elzárkózó, még csak hírből sem hallott vitától elforduló nyugati embernek.

Amíg a dán verzióban a vendég pár megbűnhődik tetteiért – vagy hát éppen azok hiánya miatt –, addig az amerikai változatban az addig csendesebb, visszahúzódozó, konfliktust kerülő amerikai párból és gyerme-

kükből egy Marvel szupercsapatot megszégyenítő trió válik, hogy majd dolguk végeztével elautózzanak a naplementébe.

És egyértelműen itt vetődik fel a legfontosabb kérdés: érdemes lett volna száz százalékban legyártani egy hollywoodi remake-et, vagy végső soron rendben van-e így, ezzel a márkás különbséggel a két film lezárása között?

Aki nem találkozott a dán eredetivel és a *Szádra ne vedd* kerül eléje először, az valószínűleg jobban fog szórakozni rajta, mint az, aki számonkérné egy Blumhouse-horrtól az európai eredeti hangulatát, árnyaltságát, többletjelentését és emlékezetes, gyomorba vágó lezáratlanságát, ami annyira egyedülállóná tette.

Lencar Péter

Visky István

A híres erdélyi boszorkányper

A boszorkányüldözés nemes buzgalmának szellemi áramlatból mi, magyarok sem maradtunk ki, bár nálunk a politikai és anyagi megfontolások játszották a főszerepet. Erdélyben különösen cifra boszorkányper esett meg.

Boszorkányok márpedig nincsenek – állapította volt meg Könyves Kálmán Árpád-házi királyunk, ennek ellenére a boszorkányüldözés – bár magyar földön nem működött az inkvizíció – a 17. század derekáig jó pár szerencsétlen magyar asszony romlását okozta.

A középkorban a boszorkányokat a gonosz démonokkal azonosították. Európában a boszorkányperek a 16–17. században szaporodtak meg, ami első sorban arra vezethető vissza, hogy az egyház és a világi hatalom ekkor kezdett el tüzetesebben foglalkozni a boszorkányság kérdésével és üldözésével, bűnbakot találva a pestis és a háborúk okozta szenvedéshez. Magyarországon és Erdélyben ez évszázados csúszással, a 17–18. században jelentkezett.

Az első elismert boszorkányszakértők Jacob Sprenger (1436–1495) kölni és Heinrich Kramer (1430?–1505) tiroli dominikánus szerzetesek voltak, akik *Malleus maleficarum* (Boszorkánypöröly, 1486) című könyvükben pontosan körülírták a boszorkányság mibenlétét.

A tudományos formában közölt zagyvaságok kodifikálták a boszorkány-dogma fő elemeit: a reálisan létező ördöghöz való csatlakozás, az igaz keresztény hit megtagadása, az ördög testi kapcsolatban áll hívével, a boszorkány boszorkányszombaton vesz részt, ami az istentisztelet paródiájában fajtalanságba torkollik, a boszorkányszombatra a boszorkány valamilyen eszközön vagy állaton repül, vagy az ördög maga viszi oda, a boszorkány képes állattá átalakulni, állatalakban embert, állatot megrontani, fő tevékenysége a rontó varázslat, keresztleletlen gyermekek húsából, bizonyos növényekből és egyebekből boszorkányzsírt főz.

A rendszerezett tanulmány megjelenése után érdekes módon a boszorkányok is azonnal megjelentek Európában, legalábbis az emberek felismerni vélték őket. A szerencsétlen perbefogott asszonyokat pedig minél kegyetlenebb kínvallatásnak vetették alá, annál több komaasszonyról, szomszédasszonyról derült ki, hogy bizony ők is boszorkányok.

Magyar boszorkányok

Magyarországon viszonylag nyugalomban éltek a boszorkányok: a 2275 boszorkányperben vád alá helyezett

4212 „boszorkány” (köztük 3673 nő és 590 férfi) és a 702 végrehajtott halálos ítélet elenyészően csekélynek számít a német, spanyol és itáliai közel százezer perhez képest.

Legrégibb adatunk a *Várad i regestrumban* (1208–35) feljegyzett tüzesvaspróbák között talált 14 bejegyzés maleficia miatt. Kassán 1517-ben két asszonyt vízpróbára vetettek. Első fennmaradt periratunk Sopronban kelt 1529-ben egy Bernát nevű tehénpásztor megégetéséről. Míg a vármegyék többségében átlag 5–10 boszorkányperről tudunk, néhány vármegyében kiugróan nagyszámú pert folytattak (Biharban és Sopronban közel százszáz, Hajdú és Kolozs megyében félszáznál több); a török hódoltság területén és néhány erdélyi megyében viszont a legalacsonyabb az ismert perek száma.

Az Erdélyben lefolytatott boszorkányperek alacsony száma az erdélyi történelem útvesztőjében keresendő. Amikor ugyanis Európában virágzásnak indult a boszorkányvadászat, Erdély – a magyar államisággal együtt – éppen az összeomlás szélén állt, és a török, valamint a Habsburg szorítás között az Erdélyi Fejedelemségnek kisebb gondja is nagyobb volt annál, minthogy boszorkányokat hajkurászson. Amikor pedig Erdélybe is beköszöntött a viszonylagos nyugalom, addigra szép lassan a felvilágosodás is megérkezett, a boszorkányok pedig a felvilágosult viszonyok között beszüntették ártó tevékenységüket és Erdélyből továbbálltak.

A boszorkányüldözés tekintetében Erdély mégiscsak kiemelkedő eredményekkel büszkélkedhetik, mert a magyar történelem leghíresebb boszor-

kányperére itt került sor. A pert magát alaposabban megvizsgálva viszont kiderül, a perbefogottaknak vajmi kevés közük volt a boszorkánykodáshoz, ezzel szemben viszont rendkívül gazdagok voltak. Mindez pedig a legfelvilágosultabb fejedelmünk, Bethlen Gábor fejedelemsége idején esett meg.

1614. májusában, Szeben városában tartották meg a híres erdélyi boszorkánypert. Mielőtt a pert magát ismertetnénk, szólnunk kell pár szót az akkori politikai helyzetről is. A fejedelmi utódlások kérdése ugyanis nagyban hozzájárul erdélyi boszorkányaink perének tisztázásához.

Bocskai István Habsburg-verő fejedelem legszűkebb vezérkarához tartozott az árva Báthory Gábor is, akinek a fejedelemség felé vezető útját még Bocskai életében elkezdték egyengetni. Bocskai halála után, 1608 márciusában Báthory Gábort választották meg Erdély fejedelmének. Báthory fiatal, heves és nagytermészetű férfiú volt, aki nemcsak a csataterén szeretett vitézkedni, hanem főurai hálósobáiban is, azok feleségeivel. Lett is ebből sok harag, de a fejedelem bölcs módon komoly birtokadományokkal csiszolta fényesre a főúri szarvakat.

A fennmaradt iratokból és Móricz Erdély-trilógiájából azt is tudjuk, hogy Bethlen Gábor hitvesi ágya sem maradt érintetlen, hanem amikor egyszer Bethlen a fejedelem megbízásából éppen a törökkel bajlódott Isztambulban, Báthory fejedelem arra jártában saját otthonában lepte meg Bethlen feleségét, Károli Zsuzsannát, akin annak rendje és módja szerint fejedelmi erőszakot tett.

Báthory Gábort 1613 októberében Nagyváradon a hajdúk meggyilkolták,

ami bizony nagy megkönnyebbülést hozott még az ellene kirendelt török Szkender basának is. Báthory kiszámíthatatlan jelleme és politikája ingatgáttette Erdély helyzetét, amit helyrehozni az erdélyi rendek – és nem utolsósorban a török Porta – Bethlen Gábor személyében láttak.

Bethlen fejedelemsé válassztása után azonnal hozzálátott Erdély ügyeinek rendbe szedéséhez, amit jó politikával és gazdasági döntésekkel el is ért, uralkodása alatt teremtvé meg Erdély politikai aranykorát. Rendteremtő tevékenységeinek egyikeként boszorkányperter indított három erdélyi nemesasszony ellen, perbe fogva Dengeleghy Mihályné Török Katát, Imreff Jánosné Iffju Katát és Báthory Gábor fejedelem hűgát, Bánffy Dénesné Báthory Annát.

Hitt-e Bethlen Gábor a boszorkányok létezésében és azok ártó munkájában? Aligha. Az 1614-ben megtartott boszorkánypernek sokkal inkább a három asszony hatalmas birtokainak megszerzése és – mivel mindhárman szegről-végről rokonai voltak Báthory Gábornak – a Báthory hírnév megtépázása volt a célja. Bethlen ugyanis sokkal bölcsebb és műveltebb volt annál, mintsem hogy boszorkányokban higgyen, azt viszont látta, hogy a három asszony – kiterjedt birtokainak köszönhetően – elsőrangú házassági partinak számított, és a politikai vonatkozásokat sem nélkülöző házasságaik révén Erdély politikai stabilitását is veszélyeztethették. Mivel az asszonyok akkortájt nem avatkoztak közvetlenül a politikába, nehéz volt őket megfogni, így maradt az Európa-szerte elterjedt boszorkányvád.

Sokan elítélik Bethlen Gábornak ezt a politikai indíttatású fellépését a há-

rom asszony – és különösen Báthory Anna, majd később Báthory Erzsébet – ellen, de a két Báthory asszonyról hajmeresztő zagyaságokat is felhozó perben Bethlen csak azt tette, amit fejedelemsé válassztása alkalmával megígért: Erdély javát szolgálta. A három „boszorkánytól” elkobzott hatalmas birtokokat aztán Bethlen valóban Erdély érdekében használta fel, magának semmit sem tartva meg belőlük.

Az első vádlott

Dengeleghy Mihályné Török Kata az első vádlottja az 1614-es pernek. Az első házasságkötés idejét és más közvetett adatokat nézve a szépasszony valamikor a 16. század hetvenes éveinek a végén született, és nemcsak Báthory Gábor unokanővére volt, hanem az *Egri csillagokból* is ismert Török Bálint unokája is, ami szerint a magyar oligarchia főnemesei közé tartozott. Az asszony gyors egymásutánban háromszor is férjhez ment, minden férje után hatalmas földbirtokokat megtartva. Ebben természetesen még nincs semmi kivetnivaló, de a közvélemény – a boszorkányvád hatására – azonnal férjgyilkosnak és birtokvadásznak kiáltotta ki az asszonyt, ami egyébként nem igaz. Ő csupán jó időben találkozott jó kérékkel.

A periratok szerint Török Kata már Dengeleghy Mihály özvegyeként került „tilalmas” közeli kapcsolatba a nagytermészetű unokaöcs Báthory Gáborral. Ha hihetünk a vádiratoknak, Báthory közel ezer szeretője után, 1612-ben gyulladt olthatatlan szerelemre az akkor már fonnyadozó szépségű nagynéni iránt, akivel közös anyai nagyanyjuk révén vérrokonok voltak.

Hogy-mint volt dolga Török Katának Báthoryval, nem tudjuk, de az tény, hogy Báthory neki adományozta Hunyad és Huszt várait a hozzájuk tartozó hatalmas birtokokkal. A két erődítés Erdély és a Felvidék két kulcsvára volt, nem véletlenül szúrta Bethlen szemét. Több kutató is kimutatta egyébként, hogy Török Katának örökösödési címen is lehetett igénye a két birtokra, nem csak ágyasi minőségben, de ez nem változtat a tényen: Bethlen szerint rossz kezekbe kerültek a várak.

A második vádlott

A vád második perbefogottja Imreffi Jánosné Iffju Kata volt, Móricz Erdélyében Báthory bővérű szeretője. A fejedelemhez kötődő kapcsolata már az események idején szóbeszéd tárgya volt, amit Bojti Veres Gáspár – Bethlen bizalmi embere – le is jegyzett, miszerint „Imreffi eladta nejét a fejedelemnek”. Ami a szarvak árát illeti, Báthory nem garaszkodott: Imreffi megkapta az alvinci – korábban Fráter György tulajdonában levő – birtokot, valamint a diószegi és a somlyói kiterjedt uradalmakat. Az öregedő Imreffi szolgálatai távolról sem voltak ilyen értékesek, de fiatal feleségéé valószínűleg igen.

Iffju Kata egyébként szintén közeli rokon, Báthory nagynénje volt. Rimay János 1608-ban nem kis éllel így emlékezik meg Báthory fejedelmi felelősségteljes uralkodásáról: „Igen elvont téged Iffju Kata s az bor.”

Iffju Kata viszonylag hamar megjelenik Báthory életében, ő volt a leghosszabb ideig tartó kapcsolata a fejedelemnek – ami nem jelenti azt, hogy abban az időszakban az egyetlen

is! Ismeretségük még Báthory zsenge legénykorában kezdett el bimbózni: Imreffi János Bocskai fejedelmi tanácsosa és hadainak fizetőmestere volt – amolyan pénzügyminiszter –, ami igen sok otthonról való távolmaradással járt. Iffju Kata magányát a rossz, de jólinformált nyelvek szerint Báthory enyhítette. A különbség itt is szembeötlő: Báthory és Iffju Kata között legalább 15 év volt, ha nem több. Báthory alkalmasint szerette az érett bájakat.

Báthory megválasztása után Imreffi csillaga még fennebb száll: a fejedelmi tanács elnöke lett. Képességei vagy felesége szolgálatai miatt? Ma már nehéz megmondani. Akkortájt viszont sokat suttogtak arról, hogy a megtisztelő cím – ma miniszterelnöknek mondanánk – csupán a szarvak okozta lelki teher enyhítésére szolgált. Bárhogyan is volt, tény, hogy Imreffi János lelki világa a lehető legnagyobb békében leledzett Báthory egész uralkodása alatt, míg nem 1611. július 9-én a brassói csatában a fejedelem mellett hősi halált nem halt. Kiterjedt birtokai a víg özvegyre, Iffju Katára szálltak.

A harmadik vádlott

A harmadik vádlott Bánffy Dénesné Báthory Anna volt, Báthory Gábor fejedelem testvére. Többen tudni vélik, hogy az egész boszorkányper Báthory Anna sarokba szorításáért történt. Alátámasztja ezt az a tény is, hogy az 1614-es per után Báthory Annára még egy sor boszorkányper várt, 1618-ban és 1621-ben. Ami Annát mégis egy táborba hozta a másik két asszonnyal, az kiterjedt birtokai, politikai kapcsolatai és a meggyilkolt fejedelemmel való rokoni kapcsolata volt. Kortársai Báthory

Annát következetesen „bűbajosnak” nevezték, de ezt inkább a férfiakra gyakorolt hatása, mintsem boszorkányos praktikái miatt kell értenünk.

Az 1594-ben született Annának meglehetősen hányattatott élete volt. Apja, somlyai Báthory István az öccse, Zsigmond fejedelem elhibázott külpolitikájának itta a levét, és élete utolsó részét meneküléssel töltötte. Báthory Anna 3 évesen elveszített édesanyját, Bebek Zsuzsannát, akinek halála után apja a lengyel Kostka Zsófiát vette nőül. Báthory István alig négy évet élt lengyel feleségével, amikor 1601-ben elhalálozott. Anna és bátyja, Báthory Gábor a rokon ecsedi Báthory Istvánhoz kerültek.

Sokan a kálvinista főúr rossz nevelési módszerének tulajdonítják a két árva elhajlásait, már a korabeli pletykák is a két fiatal árva egymás felé való „illetlen” magatartásáról beszéltek. Báthory István 1605-ben bekövetkezett halálakor az akkor 11 éves Anna elkerült Ecsedről, Nyáry Pálné Váradi Kata gondozásába, aki rövid úton kiházásította az akkor 14 éves Annát: Bánffy Déneshez adta 1608-ban. A korabeli feljegyzések szerint ez egy öregedő, kövér és lagymatag ember volt, aki a héthátarra szülő kolozsvári lakodalmom éjszakáján képtelen volt „elhálni” a nászt. Egyszóval Báthory Anna élete megfenekleni látszott.

Házassága nem volt hosszú, 18 évesen özvegy maradt, mivel Bánffy Dénest rossz egészsége – és a korabeli pletykák szerint a férfiúi szegény – sírba vitte. Férje halála után Anna hamar feltalálta magát, és saját kezébe vette élete irányítását. Hogy s mint volt, azt pontosan ma már nem tudjuk, de 1614 elejére az erdélyi arisztokrácia egyik

legbefolyásosabb családjába került, férjhez menve Jósika Zsigmond erdélyi kancellár fiához.

Házassága ravasz lépésnek bizonyult, és gyaníthatóan az akkor már ellene nagyon gyűlő fejedelmi felhők elől menekült a frigybe. A történetek mindenesetre Báthory Annát igazolták.

A boszorkányper folyamán – talán azért, mert ő volt a legbefolyásosabb – Báthory Anna ellen merült fel a leg súlyosabb vád. Még 1612-ben a töröknél követségben járó Hidvégi Nemes Balázs panaszolja, hogy Báthory Gábor fejedelem „legelsőbbben is fő és alacsony rendű embereknek feleségeiket válogatás nélkül megparáznitá, leányaikat elragadoztatá, azokkal gonoszul éle, sőt maga testvérhúgának sem kedveze hevületében”.

A per

A tanúkihallgatásokat már 1614. február 11-én megkezdtek Szébenben, az ott ülésezni készülő országgyűlés fennhatósága alatt. A per legitimitásához többen is komoly kétségeket fűztek, ugyanis bár az az erdélyi országgyűlés hatáskörébe tartozott volna, maga az országgyűlés csak két hét múlva, 25-én ült össze, ráadásul Medgyesen. A per végzéseit tehát nem az országgyűléstől származnak, azokat csak hallgatólagosan hagyták jóvá a bölcs atyák.

A boszorkányper jegyzőkönyvei hamar nyilvánosságra kerültek és főúri estélyek izgalmas témájává váltak. Nem is csoda, hiszen azokban a vérfertőző kapcsolatok boncolgatása és a tanúvallomások olyan hajmeresztő nyíltsággal és részletességgel íratlak meg, hogy még a 21. században erről tanulmányt

író fiatal újságíró is hosszasan keresi a szalonképesebb megfogalmazásokat. A kor szexuális gyakorlatát illetően a szintén sokat látott és a témában szak tekintélynek számító Balassi Bálint írja, hogy „az mi az szerelmet illeti, azt Magyarországon immár régen annyira felvették, úgy eltanulták és úgy követik titkon és mind nyilván mindenek, hogy sem az olaszok nagyobb okossággal, sem a spanyolok nagyobb buzgósággal nem követhetik”. Balassi szerint tehát a 16. századi Magyarország az európai szerelmi élvonalba tartozott, amolyan szerelmi nagyhatalom lévén.

Mindezt megerősítik a boszorkányper jegyzőkönyvei is: a tanúk arról vallanak, hogy a három asszony hol, mikor, hogyan, hányszor – és ami a legérdekesebb – kinek a jelenlétében adta oda magát Báthory Gábor fejedelemnek. A különböző érintkezési módok és testrészek leírásai olyan valóságűek, hogy a mai kor embere is pirulva olvassa azokat.

A perben kimondatott a vérfertőzés ténye, amit a boszorkánykodás bizonyítékának tekintettek, és a szerelmi csatákért egyértelműen az asszonyokat tették felelőssé, mintha a nagytermészetű fejedelemnek azokba nem igazán lett volna beleszólása, és ő csak elcsábított, megigézett szereplő volt

az eseményekben. Hiába, akkortájt az emancipáció még gyerekcipőben járt.

A per végül is vérfertőzés és boszorkányi praktikák vádpontjaiban bűnösnek mondta ki a megszeppent szépasszonyokat, de a bíróság – Bethlen Gábor elnökletével – kegyelmet gyakorolt a boszorkányok felett, és megelégedett hatalmas birtokaik elkobzásával, valamint száműzésükkel.

Egyedül Báthory Annát citálták később is még párszor bíróság elé, mivel befolyásos férje és birtokainak nagysága miatt csak részletekben lehetett birtokait elvenni. Amikor már semmilyen vádat nem találtak a szerencsétlen asszony ellen, akkor a rosszhírű Báthory Erzsébettel folytatott leszbikus jellegű kapcsolatát kezdték felhánytorgatni.

Az erdélyi boszorkánypernek egyéb-ként két érdekes adaléka is van. Az egyik az, hogy a szépasszonyoktól elkobzott birtokok árával sikerült Bethlen Gábor fejedelemnek bekapcsolódnia az akkor kezdődő 30 éves háborúba és Erdélyt hadi sikerei nyomán – igaz, csak rövid időre – történelme folyamán először és talán utoljára az európai nagyhatalmak soraiba emelnie. A másik érdekessége a pernek az, hogy a vérbő asszonyságok soha nem tagadták explicite szerelmi kalandjaikat a jobb sorsra érdemes Báthory Gábor fejedelemmel.

Kiegészítések Bánffy Kristóf életéhez

Valószínűleg nem sokan foglalkoztak a 17. században élt és a címben szereplő főúr személyével, családjával, ugyanis alig találunk róluk a régi forrásokban említendő adatot. Az igaz, hogy bár Kristóf katonaember volt, de nem volt részese nagy csatáknak, nem sebesült meg, nem vett részt az erdélyi politikai intrikákban, ezért nem is fejezték le (!). Így az életéhez semmiféle olyan különleges esemény nem kapcsolható, ami bekerült volna a történelmi leírásokba.

A losonczi grófi ágból származott, amelyre Nagy Iván¹ első kötete közel kilenc oldalt szentel, azonban ebben is csak a végén és nagyon hiányosan, néhány név és mondat jutott Kristóf oldalágának. Talán a fentebb említett életmód miatt maga a család, illetve annak utótagjai sem emlékeztek már pontosan ezen ősökre részletesen.

A véletlen folytán azonban fönnmaradt Bánffynak egy vegyes és töredékes feljegyzése, amellyel több helyütt is ki lehet egészíteni mind a nagycsalád, mind pedig az ő életét. E pár oldal a saját keze írásával, magyarul olvasható Heltai Gáspár *Magyar krónika* (Kolozsvár, 1574 vagy 1575?) című könyvének a végén². Ez az emlékezte-

tő később, 1881-ben külön, átirásban is megjelent.

Középkori nyomdászaink – nagyon bölcsen – nyomtatott könyveik végére rendszerint odafűztek jónéhány üres lapot. Az akkor drága könyvet megvásárló egyén ide jegyezhetette föl röviden életének fontosabb eseményeit (születések, betegség, halálozások, költözés stb.), vagy akár országos történéseket is. A későbbiekben ezt a kalendáriumok igyekeztek helyettesíteni, ahol a hónap/nap mellett még külön sor is állt egy pár szavas bejegyzésre. (Más vidékeken a *Biblia* és az imakönyvek voltak a családi események feljegyzésének igencsak szűk helyei. Ezek azonban általában a temetkezések során a halottal megsemmisültek, mivel az imakönyvét – és a nők legtöbbje a rózsafüzérét is – kérte magával temettetni.)

Bánffy Kristóf sok mindent nem említ e néhány oldalon: hol és mikor született (ugyanígy a halálozásának körülményei is ismeretlenek). Ha ő maga nem is írja le, de más forrásból megtudjuk a szülei nevét. Csupán feltételezzük, hogy naplója megnyitásakor talán már nem is éltek. Róluk a Nagy Iván-féle családtörténetből idézünk tartalmilag néhány gondolatot. Apja Bánffy János volt, anyja pedig Lónyay Fruzsina. Az apa követte Báthory Istvánt Lengyelországba, ahol szolgálataért állítólag jószágokat is kapott. Két fiúgyermekükről tudunk: ezen em-

¹ Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal I. Pest. 1857. p. 162–171.

² Koncz József: Régi könyvfeljegyzések. Történelmi Tár. Budapest. 1881. 395–400.

lékeztetőt író Kristófról és öccséről, Zsigmondról. Ez utóbbi neje Perényi Erzsé³, házasságukból öt fiú is született. Ennek ellenére a család ezen ága unokáikban kihalt.

A báty feljegyzésében olvashatjuk, hogy Zsigmond öccse kézfogója 1648. június 15-én volt Cegében, ahova Ugray Zsigmond „urammal” együtt mentek több napos lánykérőbe. A vőlegényből házasságkötése után a későbbiekben Fejér megye főispánja lett.

Kristóf bejegyzése legelső kislányának megérkezésével kezdődik: 1636. Boldogasszony hava (azaz január) 12. napján született Sára. (Előtte nem említi sem a felesége nevét, sem a házasságkötésük idejét és körülményeit sem.) Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a hónapok latin neve helyett mindig a régi magyar megnevezéseket használja, például: Böjtmás hava (március), Kisasszony hava (augusztus) stb. Birtokai, udvarházai több településen lehettek, mert a nyolc gyermeke szinte mind-mind másutt született: Almás, Hunyad, Beresztelke, Vécs, Bun, Segesvár. Első felesége híres családból származott, Bethlen Kata(lin), aki 1659. április 18-án hunyt el. Kolozsvárott temették el Kassai István sírboltjában, aki vélhetően rokonuk lehetett a sógor Bethlen János révén – ez pontosan nem derül ki a leírásból. Katától még három gyermekét írta be az emlékeztetőjébe, ők a következők: Kató (*1640. április 26.), Borbála vagy Borka (*1641. november 3. †1642.) és Gurko – feltehetően Gyurkó, azaz György – (*1650. február 13.). Megjegyezzük, hogy a három lány neve nem szerepel a már fentebb idézett családfán.

A kor szokása szerint a férj hamarosan újra nősült, 1659. december 10-én Besztercén elvette feleségül Farkas Margitot. (Családnevét később tévedésből többször is Torkos formában írják le – ez lehet a nyomdász figyelmetlensége, vagy a közlő rossz olvasata (?). Tőle is négy gyermek születéséről tudunk, és köztük van az a kettő fiú, aki leszármazottai révén a családnevet „korunkig” végigvitte – írja Nagy Iván 1857-ben. Ők időrendben a következők: Zsuzsána (Zsuska) (*1661.március 14. Segesvár, † 7,5 hónapos korában); János (*1663. április 20. – további sorsáról nem írnak sehol sem); Zsigo, azaz Zsigmond (*1668. április 14.) és László (*1671. július 23.).

Egy érdekes, úgy látszik, hogy már a 17. században is divatos jelenségre figyelhetünk fel e gyermekek keresztszítésekor: a református családok általában több keresztszülőt választottak újszülötteiknek. (Bánffy csak a második felesége által szült gyermekeinél sorolja föl őket.) Ezek a személyek nem rokonok, hanem köztisztviselőként álló személyek, jó ismerősök lehettek. Számukra megtisztelő volt a komaságra történő felkérés. A leírásban elsősorban a keresztapát emelik ki, csak másodjára teszik hozzá néha a feleség nevét (ha volt felesége). Érdemes megörököitenünk e néhány magyar nevet is az utókornak: Ébeni István, Sárpataki Márton, Hatel (?) Pál, Szabó Mátyás, Szabó András besztercei porkoláb, Rácz György, Felfalvi Péter deák, Kemény Simon, Bodoni uram és a besztercei nótárius, János deák. Legkisebb fiát, Lászlót pedig az akkori tancsi esperes, Baróti István keresztelte meg.

A két utóbbi fiúgyermekről maradt fenn pár adat: László krasznai főispán

³ Nagy I.: i. m. IX.: Pest. 1862. p. 228.

volt (felesége: Dániel Judit), állítólag 84 éves korában hunyt el. Zsigmond (felesége: Filstik Kata) Töröcsvárnál harcolt Thököly ellen, s tán épp ezért szerzett báróságot. Mint említettük, e két fiútestvér utódai folytatták a Bánffyak erdélyi ágát⁴.

Egy halálesetet részletesebben kiemel és leír a családjából. Mindszenti Erzsébet nevű „húga” 1671. augusztus 2-án 33 évesen meghalt Vicén „atyjátul maradt házánál.” Férje Kapy Gábor volt, akivel 18 évig éltek együtt – tehát a nej nagyon fiatalon mehetett férjhez. A hűg szó jelentése a 17. században még más, több volt, mint korunkban. Jelentette a fiatalabb lánytestvért, az unokatestvért, a távolabbi rokonságban élő fiatal sógornőt is. Megnevezése az utolsó jelentés szerint tehát találó, hisz Kristófék családja házasságok révén többszörös rokonságban állt az említett személlyel. Így: Mindszenti Benedek ∞ Bánffy Anna, Kapy György ∞ Bánffy Ágnes stb. A fiatal elhunytat Mikházán a ferences templom (és kolostor), kegyhely kriptájában temették el, amelyben mind a mai napig az akkori Erdély sok nemes családjának tagjai nyugszanak.

Bánffy Kristóf feljegyzéseinek másik fele nem családi jellegű témákat örökített meg, hanem részleteket katonaeletéből. Például az 1655-ös, Havasalföldre tartó hadjárat leírása olyan aprólékos, hogy minden falut említ, ahol átmentek, étkeztek, aludtak

(még azt is, hogy július 14-én „hálni mentünk a hidvégi rétre”). Ezért mindezek ismertetésétől itt eltekintünk.

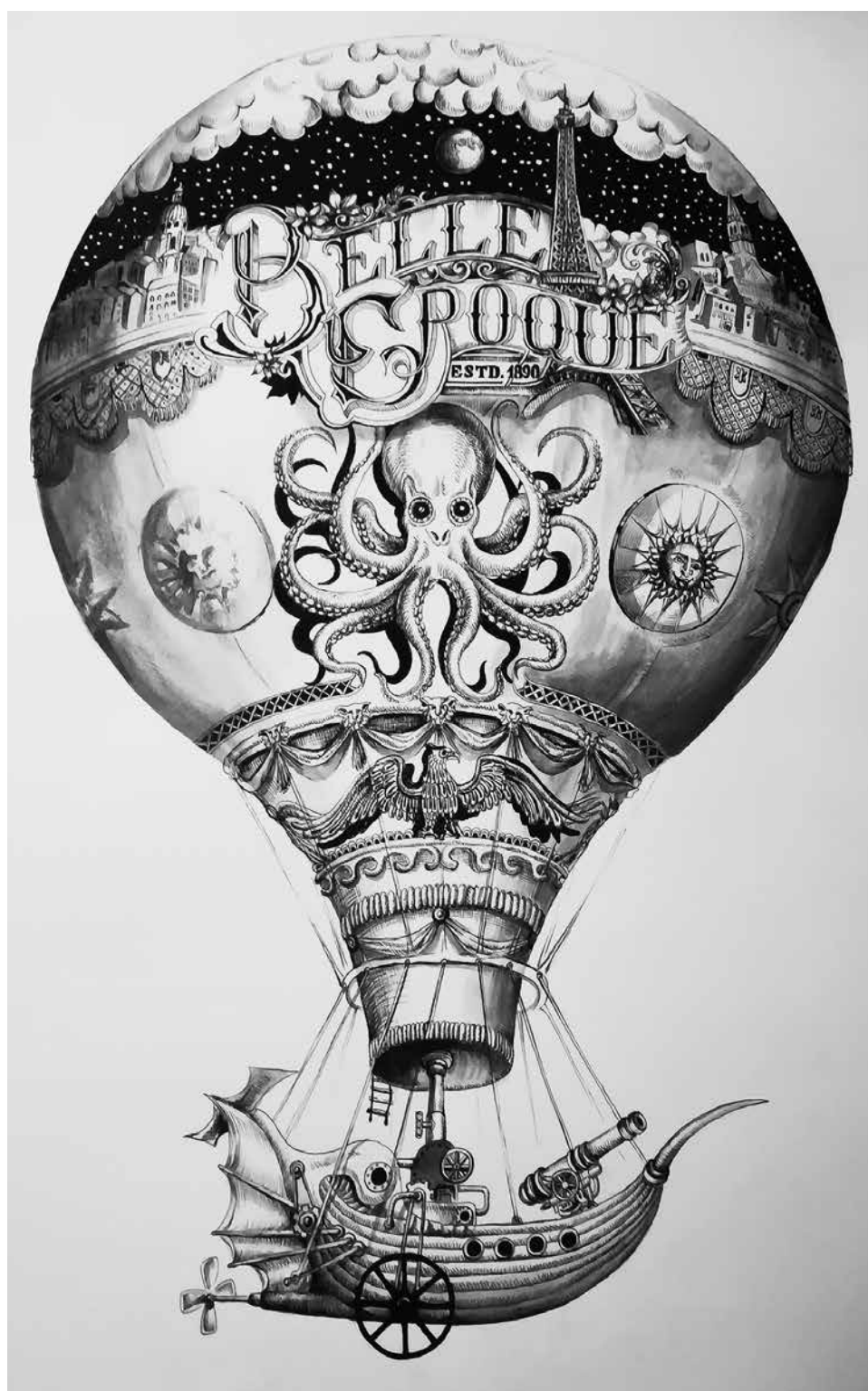
A naplóíró feljegyzései 1671 után megszakadnak. Az okára nem derül fény a két későbbi és utólagos bejegyzésből sem (betegség, elhalálozás?).

Ugyanis a *Magyarok krónikája* végén lévő lajstromot elsőként Kristóf fia, László „folytatta” 1687-ben a saját katonai életének elemeit rögzítve úgy, hogy a leírtakhoz nincs semmi köze. Csupán egy megjegyzése van, hogy apjától semmit (!) sem kapott, csak ezt a könyvecskét, amelyet 1732-ben újrakötetett. (Ezen kívül jutott még neki „...egy ...puska kit ifiabb Kakucsi György adott volt az atyámnak.”) Ezt a túlzást jelen cikk írója igyekszik finomítani: bizonyára nem vagyokra, ingatlanokra, pénzre gondolhatott e mondatában, hanem arra, hogy apjától csak ezt az egyetlen könyvet örökölte. Azonban sajnos nem folytatta a további üres lapokon a családja történetének leírását, megörökítését, úgy látszik, hogy mindez nem érdekelte.

A sok kiegészítéssel (nevek, évszámok) szerettük volna a régi és tömör családtörténetet, genealógiát pontosítani azért, hogy legyen mind teljesebb a Bánffy család erdélyi ágának leírása, bemutatása.

Ennyit tudunk egy eredetileg főúri, köznapi életében inkább annál szerényebb 17. századi nemesi családról, amely a férj hőstetteinek híján kevés említést és sort kapott nyomtatásban a származásáról, az életéről.

⁴ László és Zsigmond nem Bethlen Anna, hanem Farkas Margit fiai voltak. A tévedést lásd: Nagy I.: i. m. p. 170.

Fleisz János

A nagyváradi magyar sajtó elindulása és sajátosságai a 20. századig

„A magyar sajtó akkor lesz igazán független és ideális, amikor megszabadul a politikai pártszempontoktól, magán és üzleti érdekek béklyójától.” (Nagyváradi Napló, 1898. október 1.)

Előzmények, kezdetek

A sajtó a mindenkori társadalom tükrére, amely az idők során nagy jelentőségre tett szert, emiatt történetének megismerése lényeges a társadalmi folyamatok megértése szempontjából. A sajtó kialakulása hosszú történeti fejlődés eredménye, és különböző előzetes formákat öltve jutott el a korszerű kiadványokig. A magyar írott sajtó¹ megjelenése szervesen kötődött az európai folyamatokhoz, így először a magyarlakta területeken is latin, majd német nyelven megjelenő kiadványok voltak a jellemzők, utána lassanként megjelentek a magyar nyelvűek is. Természetesen ezek a kezdeti különböző sajtókiadványok alkalmanként

Nagyváradon is eljutottak, így megemlíthető az, hogy a sajtóbibliográfiák szerint 1781. január 10. és július 4. között Váradra nyomtatták és így valószínűleg itt is terjesztették a *Pester Intelligenzblatt in Frag- und Anzeigen* (Pesti titkosszolgálati lap kérdésekben és hirdetésekben) című német nyelvű hivatalos, hetenként megjelenő időszaki kiadványt.² Ennek van realitása, mert a lap Eitzenberger Ferenc Antal nyomdájában készült, akinek voltak itteni kapcsolatai, a fia később Nagyváradon tizenegy évig dolgozott.³ Az *Intelligenzblatt* külön laptípust jelentett a 18. század folyamán. Olyan újságokat neveztek így, amelyek főleg hirdetésekben és egyéb – hivatalos és magánjellegű – közleményekből álltak. Egy másik előzmény, amely némileg Nagyváradhoz is kötődik, a Pesten 1841 és 1849 között megjelenő *Religió és Nevelés* magyar egyházi és irodalmi hetilap, amelyet Szaniszló Ferenc nagyváradi kanonok, későbbi püspök

¹ Buzinkay, 2016.

² Busa, 1986.

³ Emődi, 2004. 8.

indított el, szerkesztett és adott ki.⁴ https://real.mtak.hu/30128/1/szinynyei_sajto_JO.pdf

Váradon a különböző tájékoztató nyomtatványok mellett először hatósági, illetve hirdetési lapok indultak. Az első valóban újságnak nevezhető magyar nyelvű kiadvány 1843-ban jelent meg Debrecennel közösen, a neve *Debreczen-Nagyvárad* *Értesítő* volt.⁵ 1844 januárjától heti kétszer jelent meg, Debrecenben hétfőn, Nagyváradon szerdán. Szerkesztője és kiadója Balla Károly volt, és a cívisváros nyomdájában készült. A közösen indított sajtóvállalkozás magyarázatát a korabeli közigazgatási helyzet adja, mindkét város Bihar vármegyében volt, melynek hagyományos központja Várad volt, Debrecen viszont mint szabad királyi város önálló önkormányzattal rendelkezett. A két város gazdasága kiegészítette egymást, Nagyváradon a kereskedelem és a kezdődő ipar, míg Debrecenben az agrárgazdálkodás volt főleg jellemző. Mindkét városban ez a közös hirdetési lap jelentette a magyar nyelvű sajtó kezdetét.⁶ A különbség az volt, hogy Debrecenben 1848–1849-ben már más lapok is megjelentek, Nagyváradon azonban még kellett várni a folytatásra. Célját elindulása-kor így fogalmazta meg: „*Adás-vevés*

és mindenféle hirdetményekkel hetente megjelenik.” Később már mint „*Bihar-Szabolcs-megyei hirdető. Kereskedelmi, ipar, gazdaszat, hírvegy, újdonság s különféle tartalommal.*” jelenik meg, 1873-tól „*hirdető, szépirodalmi és vegyes tartalmú közérdekű hetilap*” lesz. 1879-től „*Társadalmi és vegyes tartalmú hetilap*” és lényegében végig az is marad.⁷ 1877-ben mintegy 1500 példányban jelent meg, és egy ideig országosan is elterjedté vált, sőt 1880-ban már elérte a 3000 példányt.⁸

A lapnak nagyobb jelentősége volt annál, mint azt az irodalomközpon-tú sajtótörténet tartja, hiszen ugyan verset, prózát gyakran, alkalmanként még klasszikusoktól is közölt, de jellegénél fogva nem az irodalmi teljesítménye alapján kell értékelni, hanem amiatt, hogy hosszú ideig fontos társadalmi rétegeket ért el, amelyeknek gyakran egyedüli olvasmánya ez a lap volt. Persze kezdeti fontossága később csökkent, a korszerű sajtótermékek megjelenésével, de az mindenképpen érdekes, hogy az előbb, mint hirdetési, később, mint vegyes tartalmú hetilap közel 60 éven át megszakítás nélkül létezett, egészen 1902 augusztusáig, amikor a „közös érdekek megszűnése miatt” elhallgatott.⁹ Jelentőségét emeli az is, hogy Magyarország egyetlen vidéki lapja volt, amely átélte a reformkört, az 1848-1849-es forradalmat és szabadságharcot, az abszolutizmust, majd az 1867-es kiegyezést és elérte a 20-ik századot.

⁴ Id. Szinynyei, 2002.

⁵ 1842-ben alapították, de csak 1843. június 13-án kapta meg a lapkiadási engedélyt, első száma már nem található meg. Ld. Ember, 1956. 277.

⁶ Ennek ellenére Nagyváradon a köztudatból jóformán kiesett, mivel az 1919-es impérium-változás után nem volt szerencsés e közös gyökereket felemlgetni, de a nagyvárad sajtó történetét 1990 után szakszerűen feldolgozó Indig Ottó sem számítja be a várad sajtó valódi kezdeteibe, sőt elmarasztalóan ír róla. Ld. Indig, 1999. 26.

⁷ Busa, 1996.

⁸ Ember, 1955. 312-313.

⁹ A lapról ld. Ember, 1955. 301-382; Ember, 1956. 261-370; Ember, 1957. 77-142.

A következő váradai lapok rövid életű rendőrségi kiadványok voltak, így a kétnyelvű *Polizei Anzeiger – Rendőri Híradó* (1855–1857) és a *Polizei Blatt – Rendőrségi Lap* (1859), illetve a csak magyar nyelven kiadott *Rendőrségi Közlöny* (1857–1859).¹⁰ Utóbbival tehát elindul 1857-ben, a kizárólag váradai magyar nyelvű sajtó, ráadásul Pesten kívül a korabeli Magyarországon csak Nagyváradon jelent meg rendőri szak-sajtó. Ezek léte azzal magyarázható, hogy Nagyvárad 1849 végétől 1861-ig helytartósági kerületi központ volt, amelyhez több vármegye is tartozott.

Az első, modern értelemben vett, kizárólag csak váradi újság *Bihar* címmel 1862. szeptember 5-én jelent meg egy mutatószámokkal mint politikai, társadalmi és kereskedelmi közlöny. Első száma 1862. október 2-án jött ki Hügel Ottó kiadásában.¹¹ Első szerkesztője Györffy Gyula ügyvéd, később 1869–1874 között országgyűlési képviselő volt, és kéthetenként adták ki. A lap jelentős feladatot látott el, vezércikkeiben inkább országos eseményeket kommentált, egyéb írásokban a helyi politika történeteiről is hírt adott. A helyi közigazgatás és a gazdasági élet újdonságairól is rendre beszámolt. A korabeli hírszolgálat fejletlensége miatt gyakran átvett pesti lapokban megjelent híreket és cikkeket is.

Nagyvárad első politikai lapja támogatója a Bihar megyei Gazdasági Egylet és az Érmelléki Borászati Társaság volt, alig egy évig tudott csak fennmaradni, a lapot a korabeli politikai viszonyokra

[illegible]

jellemzően hamar betiltják, így 1863. október 30-án már megszűnt.¹² A betiltást Győrffy egy 1863. január 1-jén írt, az országban terjedő ellenzéki röpiratokkal kapcsolatos politikai cikke idézte elő, amelyért letartóztatták, majd három havi börtönre ítélték, amit a nagyváradi várban kellett letöltenie.¹³

A politikai lapnak azon kívül, hogy első volt Nagyváradon, egyéb érdemei is voltak. Egyik legszabadelvűbb lap volt az egész országban, olyannyira, hogy gyakran Pestről is küldtek szabadelvű cikkeket Nagyváradra és ezek a Biharban láttak napvilágot. A másik az volt, hogy megalapozta a helyi sajtó jelenlétét, általa megszokhatták a város polgárai és igényelték is, így amint

¹⁰ Busa, 1996.

¹¹ A Bihar laphoz ld. Indig, 1994. 17–18. Indig, 1998. 7–9. Indig, 1999. 25–27. Fleisz, 2005. 67–68.

¹² Busa, 1996.

¹³ Szinnyei, 1896.

a politikai helyzet megváltozott. komoly folytatása lett a városban. 1863 és 1867 között Nagyváradon egyetlen sajtókiadvány, a *Debrecen-Nagyvárad* *Értesítő* jelent meg, ezzel Várad elmaradt a környező nagyobb városoktól. Természetesen amíg nem jött létre megfelelő szintű nagyváradai sajtó, addig a pesti lapokat olvasták a városban, amely szokás kisebb mértékben megmaradt később is. Előnyük a gyorsabb hírszolgálat és a magasabb szakmai színvonal volt, hátrányuk pedig, hogy egy napra késéssel kerültek a váradai olvasókhoz, és hogy helyi híreket keveset közöltek.

Lényeges változást az 1867-es kiegyezés és az alkotmány visszaállítása hozott.¹⁴ Elsőként 1867. június 8-án újraindult a *Bihar*,¹⁵ mint „*Politikai, társadalmi s gazdaság-kereskedelmi lap*”. Szerkesztősége a Sas (később Kossuth) utca 21. szám alatt volt. Felelős szerkesztője Sólyom-Fekete Ferenc ügyvéd, Tisza Kálmán közvetlen munkatársa, a balközép programnyilatkozatának, az ún. „bihari pontoknak” az egyik megfogalmazója, kiadótulajdonosa Hollósy Lajos. Tichy Ákos nyomdájában készült. A mutatószám után, a 3-ik évfolyamának első száma 1867. június 4-én jelent meg. Első vezércikke a megyei és városi közélettel foglalkozik, majd közli Gyalóky Lajos indítványait Nagyvárad város képviselő-testületének közgyűlésén. Ebben, miután ismertette, hogy a város megérezte a nemzetre mért üldözés hátrányait és két évtizedet elveszít-

tett, megfogalmazta: „egyesített erővel kell városunk elhanyagolt érdekeit és ezek által a közjólét fölvirágzását előmozdítani...”¹⁶ A lap a későbbi váradai fejlődést pártoló sajtó előfutárjaként felvetette a város főbb problémáit, amelyek egy része rövidesen, más része csak jóval később valósult meg. Így felvetette egy „szépészeti bizottmány létrehozását, amely felügyelje az építkezéseket, a rendet, tisztaságot, szorgalmazta a gázvilágítás mielőbbi bevezetését, az állandó színház felállítását¹⁷ és Szacsavay Imre emlékének megörökítését.”¹⁸

A lap a balközép ellenzék politikáját támogató vármegyei eliteire támaszkodott, és irányvonalával is inkább a megyei és kevésbé a nagyváradai közösség szemléletét tükrözte vissza.¹⁹ 1872-től hetente négyszer jelent meg. Később napilappá alakult mint a Szabadelvű Párt közlönye, egészen 1883. november 1-ig jelent meg,²⁰ amikor már nem tudott versengeni a magasabb színvonalú lapokkal. Összességében elsősége miatt volt fontos, de sok olyan szerkesztési és tartalmi elemet elindított, amelyek megtalálhatók a későbbi váradai mértékadó lapokban.

A fejlődést megalapozó időszak (1868–1890)

A kiegyezés után kialakult színvonalas nagyváradai sajtó alapjait a városfejlődés dinamikus előrehaladása, az írni-olvasni tudás magas aránya, számottevő értelmiségi réteg jelenléte és a kiemelkedő helyi szellemi légkör

¹⁴ Nagyvárad kiegyezéskori történetéhez ld. Fleisz, 1996.

¹⁵ Indig Ottó az újraindulást 1865-re, a megszűnést pedig 1868-ra teszi, tévesen. Ld. Indig, 1998. 27. Péter I. Zoltán a *Bihar* végleges eltűnését 1879-re teszi, tévesen. Ld. Péter I. Z. 2013. 05. 93.

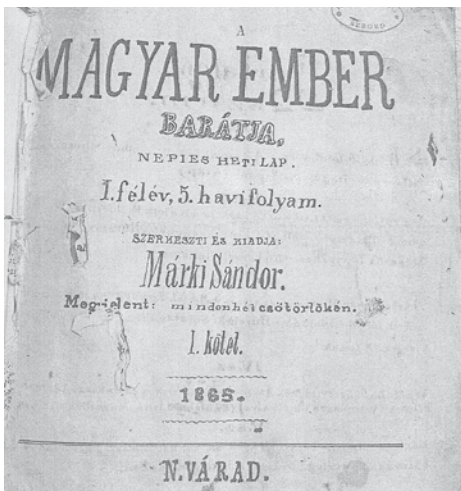
¹⁶ *Bihar*, 1867. júl. 4.

¹⁷ Uo.

¹⁸ *Bihar*, 1867. aug. 18.

¹⁹ Vö. Szabolcsi 1985. a

²⁰ Busa, 1996. Máshol 1884. júniust találunk, ld. Borovszky, 1901.

Márki Sándor kézíratos újságja

szolgáltatták. A dualizmus kezdetén, az 1868–1869-es években Magyarország mintegy másfél száz magyar nyelvű hírlapjának egynegyede működött a fővároson, Budapesten kívül, köztük két napilap (mindkettő Aradon), 25 hetilap és 4 hirdetési lap. Ezek azonban csak a kiemelkedő szereppel rendelkező városokban maradtak meg huzamosabb ideig.²¹

A *Nagyvárad* *Lapok*²² 1868-as megjelenését tekintette 1989 után a szakma

a váradi hivatásos újságírás kezdetének, ez vitatható, ugyanis ez a hetilap nem sok újat hozott, például az MTA által összeállított többkötetes nagy sajtótörténeti munka is alig említi. Heti két alkalommal adták ki, szerkesztője Sipos Árpád ügyvéd volt, főmunkatárs Báttaszéki Lajos. A Deák-párt szócsöve, egyben a nagyvárad

Kereskedelmi Csarnok hivatalos közlönye is volt.

Sipos Árpád igyekezett lapját minél érdekesebbé tenni, emiatt az első számaiban felhívást tett közzé Bihar vármegye történetének megírására, annál inkább, mert az új helyzetben a múlt sokak számára érdekessé vált. A felhívásra Márki Sándor, a későbbi történetíró, akadémikus jelentkezett, aki akkor 15 évesen a nagyvárad premontrai főgimnáziumba járt. A lap cikksorozatban közölte a *Bihar megye rövid története* című írását, amely politikai hullámokat is szült, de egyértelműen hozzájárult nemcsak a lap olvasottságának növekedéséhez, de Márkinak a történész

pályán való elindulásához is. Sajtótörténeti kuriózum, hogy előzőleg 1865-ben Márki – mindössze 12 évesen – Nagyváradon saját kézíratos újságot adott ki, a *Magyar Ember Barátja* című „népies hetilapot”, amelynek címlapján az állt: „szerkeszti és kiadja Márki Sándor”²³

A *Nagyvárad* *Lapok* kezdeti sikerei ellenére rövid életű volt, mindössze 1868. május 2. és 1870. június 8. között jelent meg, amikor kiadója, Hügel Ottó megszűnteti, hogy helyet adjon

²¹ Vö. Szabolcsi 1985.b. 45.

²² Indig, 1994. 18–19. Indig, 1998, 8–10. Indig, 1999. 27–28.

²³ Erdész Ádám: *Vihart kavaró történészpalánta*. Magyar Nemzeti Levéltár (Letöltve 2024. nov. 12.) A kézíratos lap megtalálható a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kunó Könyvtárában.

A Nagyvárad szerkesztősége 1895-ben

új, sikeres lapjának, a *Nagyváradnak*. A korszerű várad újságírás Váradon tehát a hetvenes évek elején indult el, azzal a lapalapítási folyamattal, amely ugyan kitermelt néhány rövid élet-tartalmú lapot is, mint *Biharmegyei Közlöny* (1871), *Polgár* (1874) és később *Biharmegyei Lapok* (1881–1882), de mellettük megjelentek az egész Magyarországon később elismertté vált újságok is.

A 19. század utolsó harmada a sajtó történetének nagyarányú átalakulási korszaka, ennek eredményeként megszületett a magyarországi korszerű hírlap- és folyóiratírás, amely a 20. század elején felért a csúcsra. A Sebes-Körös parti város ebben a szakaszban mind jelentősebb szerepet játszott a sajtó fejlődésében, annak ellenére, hogy Nagyváradon a kapitalista fejlődés valamivel később bontakozott ki, mint a közelebbi nagyobb városok többségében, és ezt a viszonylag később induló sajtó is tükrözte. A 19. század végéhez közeledve a város mind gyorsabb ritmusra váltott, lefaragta a hátrányt,

hogy aztán a 20. század elején a vidéki városok élvonalába küzdje fel magát. A legnagyobb jelentőségre Nagyvárad újságírásában a politikai napilapok jutottak, amelyek igyekeztek a város életét hűen tükrözni.

Bihar fővárosának első politikai napilapja a *Nagyvárad* volt, amely Hügel Ottó kiadásában 1870. július 3-án jelent meg, Báttaszéki Lajos ügyvéd szerkesztésében.²⁴ Hetenként hatszor került piacra, és főként a városi olvasók igényeit vette figyelembe. Az alcíme: „*Társadalmi, Kereskedelmi és Gazdászati Napilap*” volt. Az első számban közölt programja így szólt: „A *Nagyvárad* a politika határozott és tökéletes kizárásával, Biharmegye és Nagyvárad város szellemi és anyagi érdekeinek hű előharcosa iparkodik lenni.”²⁵ 1879-ben ennek ellenére a szabadelvű párt szolgálatába állott. 1887-től megmarad szabadelvű

²⁴ Nagyvárad, 1896; Nagyvárad, 1930; Indig, 1994. 19-22; Indig, 1998. 9-17; Indig, 1999. 29-46; Fleisz, 2005. 71-75.

²⁵ Vö. Fleisz, 2005. 71.

lapnak, de a párt hivatalos közlönyévé akkor már a *Szabadság* lépett elő. 1871 áprilisától 1873 októberéig Rácz Mihály volt a felelős szerkesztője. Ő azon a véleményen volt, hogy egy politikai lap „csak akkor lehet jó, ha hasábjait a nagy közönség maga írja tele”.²⁶ Ennek köszönhető, hogy a *Nagyváradban* a korabeli helyi értelmiség jelentős része publikált. Ráczot a kiadótulajdonos Hügel követte a szerkesztői tisztségben, egészen 1890. április 8-án bekövetkezett haláláig, amely nagyon megingatta a lapot.

Addigra a sajtó jelentős fejlődést ért el. 1890-ben Magyarországon összesen már 636 magyar nyelvű lap jelent meg, ebből Erdély, Partium és a Bánság területén összesen 28 helységben 77 lap, ami 12,1 százalékot tett ki. Nagyváradon akkor összesen hat sajtótermék jelent meg: két politikai napilap: *Nagyvárad* és *Szabadság*, két nem politikai újság: *Debrecen-Nagyvárad* *Értesítő* és *Nagyvárad* *Hírek*, egy oktatási folyóirat, a *Népnevelési Közlöny* és egy tudományos szaklap, az *Orvos-Természettudományi Értesítő*. Ezzel a 22 sajtótermékkel – a magasan vezető Kolozsvár mögött – a szélesebb értelemben vett Erdélyben Várad a második helyet foglalta el.²⁷ Ezek képezték az alapot a későbbi fejlődéshez.

A korszerű váradai sajtó kialakulása a 19. század utolsó évtizedében (1890–1900)

Visszatérve a *Nagyváradhoz*, Hegyesi Márton ideiglenes szerkesztő már megírta az újság nekrológját, végül

mégis sikerült életben tartani. Iványi Ödön²⁸ Aradról jött vissza szülővárosába, s 1891. október 1-jétől vette át a lap szerkesztését. Vele jött Sas Ede, és a szerkesztőséghez került Werner László és Fehér Dezső is. Külső munkatársak Lovassy Andor, dr. Némethy József és dr. Várady Zsigmond voltak. Ekkortól a lap sorsa felfelé ívelt, és rövidesen nemcsak a város, hanem az egész ország egyik legjelentősebb lapjává küzdötte fel magát. A lap Iványi által megfogalmazott új programja: „A *Nagyvárad* politikai lap, de nem párt-organum; pártoktól függetlenül áll.” A lap vezérprincípiuma: „Nemzeti állam a 67-iki alapon, a hamisítatlan nemzeti akaratra, az alkotmányos többségből származó erkölcsi erőre támaszkodó, szabadelvű kormányzattal; *Nagyvárad*

²⁶ Szabolcsi, 1985 b. 48.

²⁷ Vö. Fleisz, 2005. 192–195.

²⁸ Iványi Ödönről ld. újabban Farkas, 2022 a. és Farkas, 2022 b.

és Biharmegye belső életének kérdései azok, amik leginkább fogják e lapot foglalkoztatni.”²⁹ Ezzel a programmal sikerült megújítani a lapot. Bár Iványi Ödön 1893 októberében távozott az élők sorából, utódai, Sas Ede, Láng József és Fehér Dezső az ő általa elindított kurzus folytatói voltak. A millenium idején a szerkesztő Fehér Dezső, a segédszerkesztő pedig Hrabovszky Lajos. A kiadóhivatalt Láng József vezette. Belső munkatársak: Gallovich Jenő, Tóth József, Gábel Jakab és Szalóki Elek. Fehér 1898 októberéig szerkesztette az újságot, amikor elhátározta, hogy saját lapot indít, a város negyedik napilapját, a *Nagyváradai Naplót*. A fővárosból visszatérő Sas Ede vette át tőle a *Nagyvárad* felelős szerkesztői beosztását, az Üri utcai (ma Roman Ciorogariu) utca 5. szám alatti szerkesztőségben.

A *Nagyvárad* közvetlenül a múlt századforduló előtt csak „*Politikai napilap*” alcímmel, a megszokott formátumban, háromhasábos tördeléssel, vegyes betűtípussal jelent meg. Terjedelme elég tekintélyes, hétköznap 10-12 oldal, vasárnap 18 oldal. A vezércikkek a politikai, gazdasági és társadalmi élet fókuszában álló kérdéseket vetik fel. A tárcát ekkor Békefi Antal, Hevesi József, Harmati Lajos, Sebők Zsigmond és Lovassi György írásai töltik meg. A politikai beszámolók széles körűek, s a lapban nagyon elterjedtek voltak a helyi közügyekkel kapcsolatos írárok és észrevételek. Kolozsvártól és Debrecenről eltérően, de Aradhoz hasonlóan a nagyváradai polgárokat állandóan érdekelte a város fejlődésének kérdésköre. Nagyvárad

számára csak a főváros volt a mértékadó. A közügyekkel kapcsolatos nagy fogékonyság az egyik magyarázata a lapok olvasottságának, az igényesség pedig a minőséget mozdította elő. A lapban gyakran az interjúk, riportok, glosszák, amelyeket ekkor még nem mindenütt találunk meg.

Az újság alapkonceptióját jól érzékelhetjük abból a lényegében olvasótoborzó szövegből, amelyet az 1899. év kezdetére szánnak: „...Ha valaha: úgy a jelen politikai viszonyok között van szüksége a közönségnek, egy olyan lapra, mely véleményét mindig bátran és szabadon kimondhatja. A *Nagyváradot* nem köti semmiféle pártérdek, megmondhatja az igazságot úgy fölfelé, mint lefelé. Most mikor súlyos hibákat követett el a haza érdeke ellen úgy az obstruáló ellenzék, mint a kormány: mi megmutattuk, hogy tollunkat csak a hazafias meg-

²⁹ Vö. Fleisch, 2005. 71.

győződés vezeti és az fogja vezetni ezután is. [...] Cikkeinkből száműzve van párt és klikkszellem, éppen úgy, mint ahogy tárcarovatunkból száműzve van minden dilettáns kísérlés. A *Nagyvárad* tárcáit igazi írók írják; műkedvelők szárnypróbálgatása nálunk nem nyer bebocsáttatást. Az országgyűlési tudósítást oly terjedelemben hozzuk, mint a fővárosi lapok, a többi országos eseményekről is oly bőségesen beszámolunk, hogy fölösleges fővárosi lap járatása. [...] Emellett a *Nagyvárad* előfizetőit számos kedvezményben részesíti. Ilyen az értékes szépirodalmi melléklet, az *Otthon* havi folyóirat, melyet Hevesi József, a kiváló író szerkeszt [...] Nem feledkezünk meg a legapróbb közönségről sem, akik a *Mesevilág* című képes gyermeklapot, hetenként egyszer előfizetőink évi egy forintért kapják. Lapunk [...] független szellemű cikkeivel, előkelő irodalmi színvonalon álló tárcáival, kimerítő távirati híreivel, friss, eleven helyi hírszolgálatával a legjobb szószólója önmagának...”³⁰

A lap gazdag mellékletrepertoárral rendelkezett. A *Tájékoztató* rovatban a *Naptár*, *Nap*, *Események*, illetve a *Hírek* a 6–8. oldalakat foglalta el. A klasszikus rovatok közül megtalálhatjuk az *Irodalom*, *Színház*, *Művészet*, *Egyleti Élet*, *Közügyek*, *Közügyek*, *Szerkesztői üzenetek*, *Regény csarnok* stb.-t. A *Legújabb* rovatban az éjjel érkezett, saját tudósítók által továbbított táviratok kaptak helyet. A lap utolsó oldalait szokás szerint a hirdetések foglalták el. Az újság politikai nézeteire jellemző a következő megállapítás: „Látjuk, hogy a parlament valósággal

elszakadt a nemzeti élettől, hogy gyökere a nép lelkében nincsen.”

A lap egyik sajátossága a rendkívüli, alkalmi kiadások nagy száma. A közügyek pártolása mellett más kezdeményezéseket is támogat, például a Szacsvey-szoboralapra gyűjtéseket rendez. Az irodalmi rovatban általában az irodalmi felolvasásokon elhangzott írásokat ajánlja, vagy a *Magyar Népszászó* országos néplap számait ismerteti. Gyakran beszámol a színház építésének menetéről és a felmerülő akadályokról. Az *Irodalom* rovat erős, nagyon sok a közügyekkel foglalkozó vezércikk. A művészet iránti fo-

gékonyág nevelése ugyancsak a lap kérdéskörébe tartozott, a sportrovat akkor még ritkábban jelentkezett. A *Nagyvárad* igazából a 20. század elején vívta ki helyét a magyarországi polgári sajtó élvonalában. Minőségi és tartalmi szempontból a *Nagyvárad* állja az összehasonlítást a fővárosi és a legjobb vidéki lapokkal egyaránt. Kifejezve a város haladó polgárságának az érdekeit a lap hatása, minősége, tartalma csak a fővárosi lapokhoz mérhető.

³⁰ Uo. 72.

A Körös-parti város második politikai napilapja a *Szabadság*³¹ volt, amely más város estében vezető szerepet tölthetett volna be, de itt inkább a másodhegedűs szerep jutott neki. Első száma még 1874. június 17-én jelent meg, egész íven, négy oldalon. A „Politikai, társadalmi, kereskedelmi és közgazdasági lap” alcímet viselte, és hetenként négyszer adták ki. Felelős szerkesztője Dús László (sz. Reich), a kiadó pedig Laszky Ármin volt. Ekkor a vezércikket néhány entrefillet³² követte, majd levelezés s kéthasábnyi különböző újdonságok. Kezdetől ellenzéki, szabadelvű, majd 1886. december 19-én egy *Jegyzőkönyv* készül, amelyben a *Szabadság* hozzájárul, hogy a Szabadelvű Párt közlönyévé váljon. Programját így fogalmazza meg: „Lapunk, mint a nagyvárad és biharmegyei szabadelvű párt hivatalosan bevallott közlönye pártunk érdekeit fogja képviselni”. A lap már hajnalban kint volt, és így a helybeli előfizetők már reggel 7-kor, a vidékiek már délután olvashatták.

A város és a megye mind jobban élénkülő eseményei fokról fokra nagyobb teret kapnak. A fősúly a helyi eseményekre terelődött át. 1893-ban Rácz Mihály helyét Ponori Thewrewk István vette át, aki modern újságírói szellemben vezette a lapot. A század vég az újság igazi fellendülését hozta. 1894-ben Lovassy Andor és Szunyogh Szabolcs veszik át a lap vezetését. Ekkor alakult ki az új formátum, amely azután lényegében végig megmaradt. Jó

Újságolvasó nagyvárad polgár, 1900 körül

újságírói gárda alakult ki a lapnál. A vezércikkeket Hlatky Endre, Szunyogh Szabolcs, dr. Sarkadi Lajos, dr. Dési Géza, dr. Sulyok István írja. A későbbi közismert humorista, Nagy Endre mint törvényszéki tudósító tevékenkedett a lapnál. A szerkesztőség többi tagja Balázs Lajos, Szatmáry Zoltán, Pásztor Bertalan és Gesztesi Ödön. Rövid ideig, 1896-ban Krúdy Gyula is megfordult a lapnál. A város ügyei, mint Nagyváradon általában, nagy nyilvánosságot kapnak. Az 1898-as karácsonyi számban érdekes cikk jelent meg arról, hogy mire volna szüksége a városnak. Ezek között olyanokat sorol fel: állandó színház, gyermekkórház, huszárlaktanya, villamosvasút, új városháza, csatornázás stb., amelyek mind megvalósultak a következő mintegy másfél évtizedben.

1898. október elsejével a lap szerkesztését Hlatky Endre, a Szabadelvű

³¹ A Szabadság, 1914; Indig, 1994. 20-24; Indig, 1998. 12-17; Indig, 1999. 33-40; Fleisz, 2005. 69-71.

³² Kisebb politikai cikk elnevezése.

Párt helyi elnöke vette át. A szemléltetést azt mutatta, hogy a vezércikk mellett nagy súlyt kaptak a társadalmi cikkek. A városi ügyekről dr. Hoványi Géza, Dús László, Réz Mihály, míg a magyar ügyekről főleg Hegyesi Márton és Keszthelyi Zoltán számolt be. Nagy Endre rendszeressé váló és sikeres tárcáit írja *A nagyváradai korzóról* címmel. A lap korszerűsítését szolgálta az is, hogy Budapesten külön szerkesztőséget rendeztek be Kéry Gyula vezetésével, amely éjjel-nappal rendelkezésre állt, hogy az országos és külföldi eseményekről beszámoljon. Naponta négyszer érkezett távirat, amivel megelőzte a konkurenseket.

1899 októberétől a főszerkesztő Hegyesi Márton lett. A politikai ellenfelek által gúnyosan a „Tiszáék házi újságjának” is nevezett lap viszonylag rövid virágzása 1900 tavaszán kezdődött, amikor a szerkesztőségben együtt dolgozik Bíró Lajos, Ady Endre és Nagy Endre.

A *Szabadság* igen fontos láncszeme volt a váradi hírlapírásnak. A háború nehézségeit túlélte, de a megváltozott viszonyok között elvesztve politikai háttérét 1921-ben beolvadt a nagyobb életképességű *Nagyváradba*.

A város másik fontos lapja a *Tiszántúl* volt, amely 1894. december 25-én indult mint katolikus irányú lap, Persz Adolf jogakadémiai tanár szerkesztésében, a Szent László Nyomda nyomtatva.³³ Később a szerkesztést dr. Vucskics Gyula vette át. 1898 őszétől a *Tiszántúl* is napilapként jelent meg, a századfordulóra Krüger Aladár szerkesztő mellé

szerződtek hivatásos újságíróként Pálffy Bélát, az Immaculata Zárda lelkesét. A lap szerkesztősége 1900-ban az Apáca (később Szilágyi Dezső, ma Moscovai) utca 3. szám alatt volt. Az egyházi lap, amelyet igyekeztek a német egyházi lapok magas szintjére felemelni, jellegzetes színfoltja volt a váradi publicisztikának, de nem tudott olyan sokoldalú lenni, mint a váradi vezető napilapok. Ennek ellenére sok fontos anyagot közölt, például az 1895. évi április 25-i számában beszámolt Agliardi bíborosnak, pápai követnek a nagyváradai premontrei gimnáziumban tett látogatásáról, amely bizonyítja Károly Iréneusz tudós fizikus felfedzését: „... Agliardi pápai követ ezután megtekintette a fizikai szertárt, ahol Károly Irén megmutatta neki új találmányát, a vezetékek nélküli »telefont«. Agliardi a legnagyobb figyelemmel hallgatta Károly Irén József érdekes magyarázatát, maga is kézbe vette a (Bell féle, nagy ohmos) telefon hallgatót és megfigyelte az érdekes experimentumot.”

A város fejlett sajtóviszonyaira jellemző, hogy még a *Nagyvárad* sem tudott magának egyeduralmat kivívni, mivel 1898-tól nagyon komoly vetélytársa akadt. Ekkor alapította Fehér

³³ Indig, 1994. 26-30; Indig, 1998. 16-17; Indig, 1999. 43; Fazekas, 2007. 6. 87-95; Péter I. Z. 2013. 5. 94.

Dezső a *Nagyvárad*i Naplót, a város akkor negyedik napilapját, amelyet a kezdetektől fogva friss, radikális, igazi szabadelvű szellemben szerkesztettek.³⁴ Az 1898. évi október 1-jén beköszönő lapot Vészi József Budapestről a következőképpen üdvözlí: „Akarj akarni!”, majd pedig így folytatja: „Szárnyat a gondolatnak! Erőt az érzésnek! Ihletet a léleknek! Ezzel a hármas jeligével induljatok a tusába. Serkentsétek fel a nemzeti akaratot, amely a nemzet ereje!”

A lap *Szózat a közönséghez* címmel fordul az olvasókhoz: „...erőnket szorgalmunkat és szerény tehetségünket a vármegye és a város fejlesztésére, polgárainak boldogsága érdekében fogjuk mindenkor érvényesíteni. [...] azt akarjuk, hogy az újság, amellyel a mi közönségünk igaz lelkét akarjuk szolgálni legyen a miénk, az újságíróké [...] A magyar sajtó akkor lesz igazán független és ideális, mikor megszabadul a politikai pártszempontoktól, magán és üzleti érdekek szorító béklyójától. [...] A *Nagyvárad*i Napló független irányú napilap mai első számával lép a közönség elé [...] semmiféle áldozattól nem riadva a modern zurnalisztika minden eszközét megragadjuk, hogy kielégítsük a művelt közönség minden jogos igényeit, amelyeket egy kitűnően szerkesztett vidéki laphoz fűz.” A *Nagyvárad*i Napló felelős szerkesztője Fehér Dezső, főszerkesztő pedig dr. Dési Géza.

A lap három hasábos tördeléssel, 8-16 oldalnyi terjedelemmel indult és gyors népszerűsége tett szert, hiszen

első 2000 példányát – amelyet mutatóványszámnak szántak – szétkapkodták. A szerkesztési módszerek nem különböznek a megszokottól, a rovatok nagy része a váradi sajtóban megszokott: *Vezércikk, Tárc*a, *Hírek, Egylet, Törvé*nyszéki csarnok, *Kö*zgazdaság, *Tő*zsde, *Szerkesztői ü*zenetek, *Nyí*lttér, *Tan*ügy, *Mulatság, Regény*csarnok, *Saját tudósítónk táv*iratai, *Irodalom és Művészet, Sport, Nagyvárad*i Krónika. Nagy súlyt fektetett a Bihar megyei vidéki városok fejlődésére, és a vidéki viszonyok között állandóan napirenden lévő közügyekkel kapcsolatos szemléletét is tisztázza: „Legyünk lokálpatrióták, tanuljuk és tudjuk becsülni a magunk erejét, tápláljuk a saját iparunkat és kereskedelmünket, ezáltal tehetjük naggyá a saját városunkat”.³⁵

Nyomon követi a különböző műkedvelői mozgalmakat, főleg az iparosok és tanulóifjúság körében. A tárcát dr. Vajda Emil, Tömörkény István és Thury Zoltán írja. Rendszeresen tájékoztatja az olvasókat a tanügy kérdéseiről, a szegényügyről. Riportot közöl a népkonyha megnyitásáról, felkarolja a Szacsvey szoborért folyó mozgalmat. Az első év végén megvont mérleg pozitív képet mutat: „a vidéki sajtó történetében páratlanul álló szeretettel és rokonszenvvel” fogadta a közönség a *Nagyvárad*i Naplót.

A lap sok érdekes elemzést közöl a politikai helyzetről, rovatait és írásait a századelőn a magas színvonal és a merész radikális hangvétel jellemzi. Nagyon rövid időn belül nemcsak a városban, hanem országosan is – szerkesztése, műfaji és tartalmi gazdagsága folytán – az élvonalba küzdötte

³⁴ A *Nagyvárad*i Napló, 1913; Indig, 1994. 29-30, Indig, 1998. 17-22; Indig, 1999. 47-50; Fleisz, 2005. 75-79.

³⁵ Vö. Fleisz, 2005. 75-76.

A vizsgált időszak végére, a 19. század utolsó évére, 1900-ra már konszolidált sajtóélet volt a dualizmus kori Magyarországon. Összesen 1132 magyar nyelvű lap jelent meg, ebből 600 Budapesten, 532 vidéken. 1900-ban Erdély, a Partium és a Bánság területén összesen 41 helységben 130 lap jelent meg. Ennek 10 százaléka Nagyváradon, ahol volt négy politikai napilap: *Nagyvárad, Nagyváradai Napló, Szabadság, Tiszántúl*, egy egyházi és oktatási folyóirat, a *Népnevelési Közlöny*, három szaklap, a *Biharmegyei Iparosok Közlönye, Kereskedők Lapja, Színházi Újság*, két nem politikai újság: *Debrecen-Nagyváradai Értesítő* és *Magyar Népzászló*, és végül három folyóirat: *Bélyegvilág, Katholikus Hitterjesztés Lapja, Kiskereskedők Lapja*. Ezzel a 13 lappal a 22 sajtótermékkel magasan vezető Kolozsvár mögött a szélesebb értelemben vet Erdélyben Nagyvárad a második helyen volt.³⁶

Összefoglalva, Nagyváradon a sajtó viszonylag későn indult, mégis a 20. századra a legélénkebb és kulturális közéleti szempontból egyik leggazdagabb sajtóviszonyok alakultak ki

a városban. A nagyváradi időszaki sajtó kezdetét 1843-tól, a *Debreczen-Nagyváradi Értesítő* elindulásától számítjuk. Az első magyar nyelvű kizárólag váradi lap a hivatalos *Rendőrségi Közlöny* volt, amely 1857-ben jelent meg, az első magyar nyelvű csak váradi újság a heti megjelenésű *Bihar* volt, 1862-ben. 1870-ben a város első politikai napilapja, a *Nagyvárad* elindulásával kezdődött az itteni minőségi újságírás. A 19. század utolsó évtizedére jellemző volt a napilapok nagy száma, állandósága és folytonossága, helyenként a fővárosi újságokhoz mérhető színvonala, kiemelkedő közösségi szerepe. Csaknem minden sajtótípus – ha rövidebb ideig is – megtalálható volt a városban. Itt volt az egyik legnagyobb érdeklődés a közügyek iránt, amit a lapok tartalma is tükrözött. A nagyváradi napilapok általában megfelelően szerkesztettek, minőségi szempontból Araddal versengve a vidéki újságírás élén foglaltak helyet. A sajtó jelentősége a 19. század végére annyira megnőtt, hogy már a „hatodik nagyhatalomnak” is nevezték. A sajtó elterjedésének ez a szakasza a legmozgalmasabbak egyike volt, emiatt lehetetlen egyetlen szempontból áttekinteni. A váradi sajtó korabeli megvalósításai megalapozták a 20. század eleji csúcsidezőszak kiemelkedő eredményeit, amelyek máig is példa értékűek. A teljesség igénye nélkül, további kutatásokra buzdítva állítottuk össze a nagyváradi magyar publicisztika e jelentős időszakának freskóját.

Rövidítések

- Borovszky, 1901. *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Szerk. Borovszky Samu. Bp., 1901.
- Busa, 1986. *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849*. Összeállította V. Busa Margit. Bp., 1986.
- Busa, 1996. *Magyar sajtóbibliográfia 1850–1867. A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Összeállította V. Busa Margit. Bp., 1996.
- Buzinkay, 2016. Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Bp., 2016.
- Ember, 1955. Ember Ernő: *A debreceni időszaki sajtó 1849–1867*. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1954. Debrecen, 1955.
- Ember, 1956. Ember Ernő: *A debreceni időszaki sajtó 1867–1900*. I. rész. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1955. Debrecen, 1956.
- Ember, 1957. Ember Ernő: *A debreceni időszaki sajtó 1867–1900*. II. rész. – In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1956. Debrecen, 1957.
- Emődi, 2004. Emődi András: *A Nagyvárad Szemináriumi Nyomda 1745–1804*. Nagyvárad-Budapest, 2004.
- Erdész, 2024. Erdész Ádám: *Vihart kavarázó történészpalánta*. I. Vihart kavarázó történészpalánta | Magyar Nemzeti Levéltár (Letöltve 2024. nov. 12.)
- Farkas, 2022a. Farkas László: *Iványi Ödön emlékezete*, In: *Várad*, 2022.10.
- Farkas, 2022b. Farkas László: *Iványi Ödön sírja*. In: *Várad*, 2022.11.
- Fazekas, 2007. Fazekas Gábor: *A Tiszántúl katolikus napilap 1895. évi megjelenésének körülményei, programja*. In: *Várad*. 2007.6.
- Fleisz, 1996. Fleisz János: *Város kinek nem látni mását. Nagyvárad a dualizmus korában*. Nagyvárad, 1996.
- Fleisz, 2005. Fleisz János: *Az erdélyi magyar sajtó története (1890–1940)*. Pécs, 2005.
- Id. Szinnyi, 2002. Id. Szinnyi József: *Hírlapirodalmunk és folyóirat-irodalmunk 1721–1753*. Szerk. Gazda István. Bp., 2002.
- Indig, 1994. Indig Ottó: *Várad Parnasszus. Irodalmi és sajtóélet a századfordulón*. Nagyvárad, 1994.
- Indig, 1998. *Százéves a Napló. Jubileumi album*. Szerzők: Indig Ottó, Szántó Sándor, Szűcs László, Králik Lóránd. Nagyvárad. 1998.
- Indig, 1999. Indig Ottó: *A nagyvárad újságírás története*. Nagyvárad, 1999.
- Nagyvárad, 1896. *A Nagyvárad politikai napilap huszonhat éve a lap negyedszázados fennállása alkalmából*. Írta Láng József. Nagyvárad, 1896.
- Nagyvárad, 1930. *Nagyvárad hatvanéves jubileumi albuma. 1870–1930*. Nagyvárad, 1930.
- Nagyvárad Napló, 1913. *A Nagyvárad Napló Jubiláris Albuma 1898–1913. Biharmegye és Nagyvárad írásban és képekben*. Nagyvárad, 1913.
- Péter I. Z., 2013. Péter I. Zoltán: *Irodalmi élet és újságírás Nagyváradon a 19. század utolsó évében*. In: *Várad*, 2013.5.
- Szabadság, 1914. *A Szabadság negyvenéves jubileumi Albuma. 1874–1914*. Nagyvárad, 1914.

Szabolcsi, 1985a. *A magyar sajtó története. II.2.1. 1848–1867.* Főszerk. Szabolcsi Miklós. Bp., 1985.

Szabolcsi, 1985b. *A magyar sajtó története. II.2.2. 1867–1892.* Főszerk. Szabolcsi Miklós. Bp., 1985.

Szinnyei, 1896. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* IV. köt. Bp., 1896.

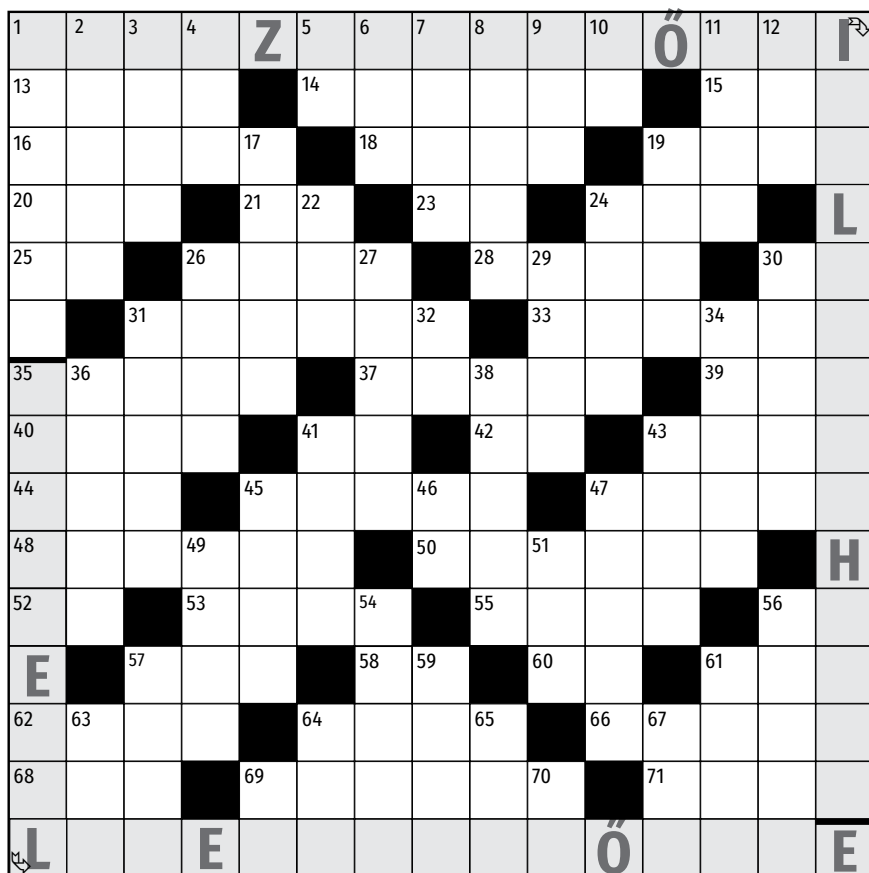
La luna del cacciatore (A vadász holdja)

A méltóságról

Göncz Árpád (1922–2015) író, műfordító, politikus gondolatát idézzük: „A méltóság...” Folytatása a rejtvényben a **vízszintes 1.** és a **függőleges 35.** alatt.

VÍZSZINTES: 13. Izraeli légitársaság. **14.** Díszes városi épület. **15.** ... Ullmann – norvég színésznő. **16.** Vasúti teherkocsi. **18.** Hősök ... (Budapest). **19.** Hosszú ideig. **20.** Menyasszony. **21.** Történet előidézője. **23.** Paripa. **24.** A város része. **25.** Román helyeslés.

26. Az ókori egyiptomiak főistene. 28. Elvont dolog mértéke. 30. Locomotiv ... – egykori sztárzenekar. 31. Pontos. 33. Költség. 35. Negatív töltésű ion. 37. Körülbelül. 39. Nyújtá. 40. Kossuth-díjas író, költő (Zoltán, 1906–1981). 41. Toronto határai! 42. OÓ. 43. Nem áll biztosan. 44. Érzelmes punk-rock stílus. 45. A Föld leghosszabb folyója. 47. ... vörös – sugárzással való kapcsolatot jelöl. 48. Hullócsillag. 50. Vastag gyapjúszőttés. 52. Benczédi Sándor névbetűi. 53. Könnyelmű. 55.

Magyar királyné és osztrák császárné volt. **56.** Hektár (röv.). **57.** Osztrák és szerb autók betűjelei. **58.** Vissza: forr. **60.** Mutatószócscsa. **61.** Stan komikus párja. **62.** Ránc. **64.** Félsgiget a Fekete-tengerben. **66.** Készlet (ang.). **68.** Ilona beceneve. **69.** Zenei díszítés. **71.** Hacsaturján személyneve.

1925–1985). **57.** Nyilvántartott tény. **59.** Mozgóképek sora. **61.** Hagymaféle. **63.** Látókörébe. **64.** Krétadarab! **65.** Római számmal 1051. **67.** Ősvezér. **69.** Szélein torz! **70.** Kannában van!

Barabás Zsuzsa

FÜGGŐLEGES: **1.** Az USA tagállama. **2.** A Jupiter holdja. **3.** Személyes névmás. **4.** Gyerünk, menjünk! **5.** Lepeldarab! **6.** Régi súlymérték. **7.** Átkarol. **8.** Égéstermék. **9.** Czuczor Gergely írói álneve. **10.** Éneklő szócscsa. **11.** Mérgező gáz. **12.** Mely személyek? **17.** Név – latinul. **19.** Hindu istenség. **22.** Gubancos szálak csomója (ék. h.). **24.** Magánének. **26.** Ásott hosszú mélyedés. **27.** Prizma izlandi pátból. **29.** Megmunkált drágakő. **30.** Tornác. **31.** Cölöp. **32.** Kettőzve: édesség. **34.** Itáliai költő, író. **36.** ... Nagy Ágnes – költő, esszéíró. **38.** Meghibásodott. **41.** Titán és radon vegyjele. **43.** Vékony fonalon lógó kis nehezék. **45.** Pinot ... szőlőfajta. **46.** Urán és szén vegyjele. **47.** Folyó Ázsiában. **49.** Élen jár. **51.** Egy – Berlinben. **54.** Iparban is használatos fa. **56.** Erdélyi rendező (György,

A helyes megfejtést beküldők között 3 hónapos *Várad*-előfizetést sorsolunk ki! A megfejtést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: *Várad* folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; varadszerkesztoseg@gmail.com. Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímüket!

Beküldési határidő: **február 28.**

Decemberi számunkban megjelent rejtvényünk (*Bölcs gondolat*) helyes megfejtése: „Nem annak kell adni, aki megérdemli, hanem aki-nek szüksége van rá.”

Háromhavi előfizetést nyert: **Dajka Ilona**, Nagyvárad.

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A *VÁRAD* előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat poștal) az „Abonament *Várad*” megjegyzésnek a feltüntetésével: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Oradea; CUI 4687188; Cod IBAN: RO66TREZ07621G330800XXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kapják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431–257, 116-os mellék; 0771/269–647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com.

Lapszámunk szerzői

BENE ZOLTÁN (1973, Kecskemét) író, szerkesztő, Szegeden él. 2001 óta van jelen a magyarországi irodalmi közéletben, az egyik legtermékenyebb és legsokoldalúbb szerző, több irodalmi társaság tagja, számos díjban és elismerés birtokosa, kéttucatnyi kötet szerzője és szerkesztője.

BERTHA ZOLTÁN (1955, Szentés) irodalomtörténész, kritikus, Debrecenben él, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott docense. Számos tanulmánykötete és monográfiája (többek között Tamási Áronról, Sütő Andrásról, Bálint Tiborról) a határon túli, főként az erdélyi magyar irodalommal foglalkozik. Legutóbbi kötete: *Nemzet a csilagokban* (2016).

CSÁK GYÖNGYI (1950, Kisvaszar, Baranya vm.) költő, ny. pedagógus, 1974-től Budapesten él. Tíz vers- és egy prózakötete jelent meg eddig, a legutóbbi tavaly tavasszal *Világvesztés* címmel a Napkút Kiadónál.

FERENCZFI JÁNOS (1967, Vásárosnamény) költő, író, szerkesztő, kereskedelmi, értékesítői munkából él Magyarországon. A *Hetedik* c. online irodalmi folyóirat alapítója (2016). Írt drámát, színpadi adaptációt, értekezéseket, verseket, regénye *A megvetettek napja* (Litera-Túra Kiadó, 2022).

FLEISZ JÁNOS (1951, Nagyvárad) történész, egyetemi magántanár, az MTA köztestületének tagja, nemzetközi sakkversenybíró. Szülővárosában él, kéttucatnyi kötete jelent meg, ugyanannyit szerkesztett, kettőnek társszerzője volt, legutóbb kiadott munkája: *Nagysándor József tábornok, „a magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve”* (Bp., 2022).

FÜLÖP LÁSZLÓ (1944, Szentivánfa) nyelvész, nyugalmazott tanár, a Kaposvári Egyetem volt oktatója, az MTA köztestületi tagja. Kutatási területei: névtan, genealógia, helytörténet és művelődéstörténet.

MADÁR JÁNOS (1948, Balkány) költő, kritikus, könyvkiadó, szerkesztő, irodalomszervező, Budapesten él. Végzettsége szerint tanár, újságíró, könyvtáros, népművelő, eddig tíz önálló kötete jelent meg. Legutóbb Döbrentei Kornélról írt monográfiát. Tagja a Magyar Írószövetségnek és közel harminc irodalmi

társaságnak, emellett a Magyar Újságírók Közössége alelnöke, a Magyar Nemzeti Írószövetség elnöke, a *Magyar Műzsa* folyóirat szerkesztője.

PATAKI ELŐD ISTVÁN (1989, Bihar) 2010-ben matematikatanári diplomát szerzett a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen. Kolozsváron él, informatikusként dolgozik, közben világotutazó vloggerként van jelen a közösségi médiában. Kárpát-medencei periodikákban jelentek meg írásai.

SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ (1957, Erdő-szentgyörgy) költő, újságíró, Marosvásárhelyen él. Kötetei: *Kételemek között*, Kreatív Kiadó, 2016 (versek); *A montevidéi lány*, Bookmann Kiadó, 2021 (tárcák), *A reménnyel is*, Ab Art Kiadó, 2023 (versek).

SZILÁGYI FERENC HUBART (1952, Érmihályfalva) költő, elbeszélő, műfordító, képzőművész, szülővárosában él. Emlékérem- és plakettkészítőként is ismert. Több vers- és prózakötet szerzője, Shakespeare szonettjeinek új fordításait 2021-ben adta közre.

SZTASKÓ RICHARD (1987, Budapest) magyar–kommunikáció szakos tanárként végzett az Eszterházy Károly Főiskolán, drámatanárként a Károli Gáspár Egyetemen. Egy budapesti gimnáziumban tanít. Novellái rendszeresen jelennek meg szépirodalmi folyóiratokban.

VISKY ISTVÁN (1976, Nagyvárad) református lelképásztor, teológus, hebraista, újságíró. Teológiai tanulmányait Kolozsváron végezte, majd Debrecenben tanult egyháztörténetet és rendszeres teológiát. Elvégezte az Ady Endre Sajtóképzőiskolát is. Írásai egyházi és közéleti kiadványokban jelennek meg, több hitéleti könyv szerzője, szerkesztője.

WESSELY GÁBOR (Szolnok, 1957), író, újságíró, Tolnán él, már nyugdíjas. Kéttucatnyi könyve jelent meg (versek, kisprózák, naplók, válogatott cikkek), legutóbb tavaly a *Magyar fanyar* című glosszákötet. Napi-, heti- és havilapokban mintegy ötezer cikke látott napvilágot.

9 771583 061009

Ara 10 lej